

DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI IN NJEN VPLIV NA SLOVENSKO VOJSKO

uredila
Janja Žitnik Serafin

DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI IN NJEN VPLIV NA SLOVENSKO VOJSKO

Uredila

Janja Žitnik Serafin

Avtorji

Jure Gombač, Damir Josipovič, Jernej Mlekuž,
Kristina Toplak, Mojca Vah Jevšnik, Janja Žitnik Serafin

Ljubljana 2009

DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI
IN NJEN VPLIV NA SLOVENSKO VOJSKO

Uredila Janja Žitnik Serafin

Recenzenta: izr. prof. dr. Andrej Vovko, dr. Natalija Vrečer

Oblikovanje: Brane Vidmar

Jezikovni pregled: Janja Žitnik Serafin

Izdal: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Ljubljana

Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založbo: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Spletno mesto: <http://isi.zrc-sazu.si/eknjiga/Zitnik-ur.pdf>

ISBN tiskane izdaje: 978-961-254-145-3

Fotografija na naslovnici: Kadetnica v Mariboru, Slovenska vojska, sedež Poveljstva za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje (detajl)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

39(497.4)
314.151.3-054.72(497.4)

DEMOGRAFSKA, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji in njen
vpliv na Slovensko vojsko [Elektronski vir] / avtorji Jure Gombač
... [et al.] ; uredila Janja Žitnik Serafin. - El. knjiga. -
Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009

ISBN 978-961-6724-03-6
1. Gombač, Jure 2. Žitnik Serafin, Janja
246639104

© 2009, Založba ZRC, ZRC SAZU. Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

VSEBINA

UVOD (<i>Janja Žitnik Serafin</i>)	5
Terminološko pojasnilo	8

1. DEL:

DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI IN ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI

DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI (<i>Damir Josipovič</i>)	13
Starostna struktura	13
Spolna struktura	16
Reprodukcija prebivalstva	18
Migracijske značilnosti prebivalstva	25
Etnična struktura	30
Jezikovna struktura	33
Verska struktura	34

NEZAPOSLENI, DELOVNI IMIGRANTI (TUJCI) IN ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI (<i>Damir Josipovič</i>)	41
Stanje	41
Končna ocena in prognoza	46
Priporočila	47

PRISELJENSKA ZAKONODAJA IN POLITIKA V SLOVENIJI (<i>Jure Gombač</i>)	49
Stanje	49
Končna ocena	54
Priporočila	57

VPLIV DRUŽBENE DINAMIKE NA ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI (<i>Mojca Vah Jevšnik</i>)	59
Stanje	59
Končna ocena	64
Priporočila	69

NAJEMNIŠKI VOJAKI V 20. IN 21. STOLETJU (<i>Jure Gombač</i>)	71
Stanje.....	71
Končna ocena in priporočila	81

2. DEL: INTEGRACIJA PRISELJENCEV IN SLOVENSKA VOJSKA

KULTURNA INTEGRACIJA PRISELJENCEV	
V SLOVENIJI (<i>Janja Žitnik Serafin</i>)	87
Uvod	87
Stopnja kulturne enakopravnosti	88
Pogoji za kulturno dejavnost	99

ENAKOPRAVNA INTEGRACIJA PRISELJENCEV	
KOT DEJAVNIK STABILNOSTI IN NOTRANJE VARNOSTI	
STRATEŠKEGA PROSTORA	
SLOVENSKE VOJSKE (<i>Janja Žitnik Serafin</i>)	109
Stanje	109
Končna ocena	120
Priporočila	123

PODOBE PRISELJENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV	
V SLOVENSКИH MEDIJIH IN POPULARNI KULTURI (<i>Jernej Mlekuž</i>) ...	129
Stanje	129
Priporočila	135

PATRIOTIZEM KOT IZZIV? POMEN USPEŠNE INTEGRACIJE	
POTOMCEV PRISELJENCEV	
ZA SLOVENSКО VOJSKO (<i>Kristina Toplak</i>)	137
Stanje	137
Končna ocena in prognoze	141
Priporočila	151

POVZETEK	153
SUMMARY	165
IMENSKO KAZALO	177

Ob vse večji etnični, verski in kulturni pestrosti slovenske populacije je kompleksna integracija priseljencev pogoj za družbeno stabilnost, s tem pa tudi za varnost v strateškem okolju Slovenske vojske. Ključni cilj raziskave,¹ katere osrednji rezultat je objavljen v pričujoči knjigi, je odgovoriti na vprašanje, kako etnično-migracijska dinamika v Sloveniji kroji razmere, v katere se vpenja vojska kot specifična delovna organizacija, s poudarkom na vprašanju zaposlovanja v Slovenski vojski.

Tako kot izhajamo iz potrebe po kompleksnejši integraciji priseljencev, ki je pogoj za notranjo varnost Slovenije in hkrati za razširitev nabornega potenciala Slovenske vojske, smo tudi rešitve iskali zlasti na polju učinkovitejših ukrepov za uspešno integracijo priseljencev in doslednejšega uresničevanja že sprejetih usmeritev na tem področju.

Raziskava je bila usmerjena h konkretnim povezavam med problemom osipa vojakov Slovenske vojske oziroma nezadostnega zanimanja za zaposlitev v Slovenski vojski in naslednjimi vidiki obstoječega stanja v širši slovenski družbi:

- demografski problem rodnosti v RS;
- etnična in migracijska struktura prebivalstva RS;

¹ Pričujoča knjiga je osrednji rezultat raziskovalnega projekta *Demografska, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji in njen vpliv na Slovensko vojsko* (šifra M4-0223; vodja projekta: dr. Janja Žitnik Serafin; vsebinski spremljevalec projekta: polkovnik Stojan Zabukovec do jeseni 2008, major Dušan Levanič od 19. 11. 2008), ki ga v okviru ciljnega raziskovalnega programa Znanje za varnost in mir 2006–2010 izvaja Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU s sodelovanjem Inštituta za narodnostna vprašanja. Projekt sofinancirata MORS in ARRS iz državnega proračuna. Knjiga je tudi rezultat raziskovalnega programa Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije.

- kazalci etnične strukture nezaposlenih v RS;
- etnična struktura ljudi z vojaškim poklicem v RS;
- ovire pri uresničevanju integracijskih načel, opredeljenih v evropskih in slovenskih dokumentih o integraciji priseljencev in boju proti ksenofobiji in etnični diskriminaciji;
- vpliv medetničnih odnosov na patriotizem druge generacije priseljencev v Sloveniji (reprezentacije priseljencev v javnih medijih, stereotipi o priseljencih na slovenskih spletnih forumih, vidiki kulturne, verske in socialno-ekonomske (ne)enakopravnosti priseljencev, pojavi etnične nestrpnosti, posledice teh dejavnikov na osebnostni razvoj pripadnikov druge generacije).

V kontekstu nezapolnjenih kadrovskih potreb Slovenske vojske sta bistvenega pomena tudi naslednji študiji: 1. pregled in prognoza priliva priseljencev in njihova starostna in izobrazbena struktura; 2. vidiki vojske kot specifične delovne organizacije. Na osnovi zgoraj navedenih pregledov in prognoz se je raziskava v svojem drugem delu osredotočila na iskanje dolgoročnejših rešitev s tem povezanih problemov Slovenske vojske (varnost v strateškem okolju, nove možnosti za zapolnjevanje kadrovskih potreb Slovenske vojske). Projektna skupina je preverila možnosti iskanja rešitev v okviru treh sfer:

1. MED NEZAPOSLENIMI V RS (ob upoštevanju njihove etnične, starostne in izobrazbene strukture:

- izstopajoči delež nezaposlenih pri določenih etničnih skupinah v RS;
- nižji odstotek zaposlenih v vojaških poklicih med tistimi državljani RS, ki se v popisu prebivalstva niso opredelili za Slovence, kot med tistimi, ki so se;
- priporočila za oblikovanje nekaterih s tem povezanih novih usmeritev v okviru nabornih strategij Slovenske vojske in MORS;
- patriotizem in multietnična vojska (iskanje alternativ monokulturnemu razumevanju patriotizma v Sloveniji);

2. V DRUGI GENERACIJI PRISELJENCEV V RS, ki glede na večjo nezaposlenost določenih etničnih skupin (tudi najštevilčnejših, zlasti Bošnjakov, gl. popis 2002) in trenutno manjšem zanimanju za vojaške poklice, kot ga kažejo etnični Slovenci, predstavlja eno od ciljnih populacij pri iskanju novih rešitev za preprečevanje nadaljnega osipa vojakov;

3. V FORMIRANJU NAJEMNIŠKE VOJSKE (študija primerov).

Dosedanji vsebinski obseg posameznih faz raziskave, ki smo jo avtorji pričujoče knjige začeli izvajati 1. avgusta 2007, zaključili pa jo bomo 30. novembra

2009, je bil (z izjemo časovne zamenjave nekaterih vsebinskih sklopov) v celoti skladen s Programom dela na projektu. V prvem letu raziskave smo zaključili naslednje vsebinske sklope:

- pregledni prikaz stanja na področju migracij, izobraževanja, starostne strukture, etnične strukture in drugih relevantnih struktur prebivalstva;
- pregled zakonodaje, povezane s priseljivanjem v EU in Slovenijo;
- pregled opravljenih raziskav o priseljenicah in njihovih potomcih v Sloveniji, zbiranje podatkov o njihovi ekonomski, socialni in kulturni (ne)integraciji;
- pregled opravljenih raziskav reprezentacij migrantov in druge generacije priseljencev v medijih in popularni kulturi.

V drugem letu raziskave so bili zaključeni naslednji vsebinski sklopi:

- podrobnejše analize stanja na področju migracij, izobraževanja, starostne strukture, etnične strukture in drugih relevantnih struktur prebivalstva;
- analiza relevantnih podatkov iz obstoječih anket;
- pregled poročanja nekaterih osrednjih slovenskih tiskanih medijev in reprezentacij izbranih segmentov popularne kulture (slovenski film) o priseljenicah in njihovih potomcih v Sloveniji;
- izvedba kvalitativnih intervjujev z relevantnim osebjem na MORS in v Slovenski vojski;
- problematiziranje (ne)uspešnosti multietnične (najemniške) vojske, problematika motivacije;
- aplikacija rezultatov CRP »Percepcije slovenske integracijske politike«.

Tretje leto raziskave je bilo do objave te knjige usmerjeno k naslednjim sklopom:

- izdelava prognoz priseljivanja po ciljnih območjih, po izvornih območjih, potencialnih odlivov in prilivov;
- analiza statističnih podatkov in interpretacija kvalitativnih podatkov o integraciji priseljencev v Sloveniji;
- izvajanje intervjujev (in pogovorov) s ciljnimi skupinami in analiza predpisov, pogojev in načina zaposlovanja v Slovenski vojski;
- analiza vprašanja patriotizma, preučitev primerov dobre prakse in potrebnih ukrepov za uspešnejšo integracijo;
- zbiranje in analiza gradiva o najemniških vojskah v 20. in začetku 21. stoletja;
- apliciranje relevantnih ugotovitev na možnost formiranja najemniške vojske v Sloveniji.

Rezultate raziskav v okviru navedenih vsebinskih sklopov smo uporabili kot osnovo za pričujočo monografijo, katere vsebinsko strukturo smo načrtovali že v začetni fazi raziskave. Knjiga je tako razdeljena v dva dela, ki se z vsebinskega vidika tesno navezujeta drug na drugega: 1. DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI IN ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI; 2. INTEGRACIJA PRISELJENCEV IN SLOVENSKA VOJSKA. Vsak del se začneja s splošnejšim uvodnim poglavjem, ki mu sledijo poglavja z enotno notranjo strukturo. Specializirana poglavja so namreč sestavljena iz treh delov, in sicer iz Stanja, Končne ocene (in prognoze) ter Priporočil. Slednja so večinoma naslovljena na Slovensko vojsko in MORS, deloma pa tudi na Ministrstvo za šolstvo in šport, Ministrstvo za kulturo, v nekaterih poglavjih pa tudi na slovenske javne medije.

Knjiga je zasnovana izrazito interdisciplinarno, kar velja tudi za njeno metodološko podlago in teoretska izhodišča. Avtorji monografije (doc. dr. Jure Gombač, dr. Damir Josipovič, dr. Jernej Mlekuž, dr. Kristina Toplak, mag. Mojca Vah Jevšnik in dr. Janja Žitnik Serafin), ki so doslej objavili že vrsto samostojnih ali večavtorskih interdisciplinarnih del s področja migracijskih študij, izhajajo – glede na svojo izobrazbo – iz večine humanističnih disciplin na področju migracijskih študij: geografije in demografije, etnologije, kulturne antropologije ter splošne, umetnostne in literarne zgodovine. Raziskava, katere rezultat prinaša pričujoča knjiga, je bila z metodološkega vidika v prevladujočem delu izrazito kvalitativne narave, v vsebinskem smislu pa prav tako izrazito usmerjena k humanističnim vidikom obravnavane problematike.

TERMINOLOŠKO POJASNILO

Ker se raba izraza *priseljenci* v tej knjigi razlikuje od definicij v nekaterih slovenskih državnih dokumentih, se mi zdi neizogibno, da uvodoma pojasnim razumevanje tega pojma, kot ga implicirajo avtorji pričujoče knjige.

Izraz *priseljenec* ima ponekod že sam po sebi slabšalen prizvok, podobno kot npr. izraz Bosanec. Uredniki osrednje mednarodne znanstvene revije za etnične in migracijske študije (*Journal of Ethnic and Migration Studies*) menijo, da je izraz priseljenec žaljiv, če ga uporabimo za »nepriseljence«, pri čemer pa besede priseljenec sploh ne opredelijo (Instructions for Authors 2009). Suzana Čurin Radovič z Ministrstva za kulturo uporablja termin priseljenci za naslednje skupine prebivalcev Slovenije (Čurin Radovič 2002: 232):

- s stalnim prebivališčem v RS,
- z začasnim prebivališčem v RS,
- v RS kot begunci,
- v RS kot azilanti.

V njeni študiji postane šele nekaj strani pozneje docela jasno, da se po zgornji definiciji pojma priseljenec in državljani države sprejema med seboj izključujeta. Ko obravnava kulturna društva, ki so jih ustanovili pripadniki drugih narodov nekdane Jugoslavije v Sloveniji, piše: »MK [Ministrstvo za kulturo] ne razpolaga z uradnimi podatki o tem, koliko članov omenjenih društev ima slovensko državljanstvo in kolikšen delež, če sploh, predstavljajo priseljenci. Neuradno pa je znano, da so člani omenjenih društev praviloma državljani Slovenije [in torej, kot sledi iz predhodnega, niso priseljenci; op. J. Ž. S.].« (Čurin Radovič 2002: 235) Prav takšna je tudi težnja, ki jo zadnja leta opažamo pri nekaterih socioloških in antropoloških obravnavah priseljenstva.

Stališče, da bo diskurz o priseljencah in slovenskih državljanah neslovenskega porekla produktivnejši, če bo njegova terminologija izhajala iz cilja diskurza, ne pa iz aktualnega stanja, je seveda povsem legitimno. Dejstvo, da se dosledna delitev na priseljence kot prebivalce brez državljanstva države sprejema na eni strani, na drugi strani pa na državljane države sprejema, ki so bili do pridobitve novega državljanstva obravnavani kot priseljenci, šele uveljavlja, pa povzroča številne nejasnosti. Avtorji v naslovu svojih študij označujejo obravnavane skupine kot »novodobne manjšinske etnične skupnosti« (Čurin Radovič 2002: 232), »nove etnične/narodne skupnosti« (Komac 2003), »nove narodne manjšine« (Medvešek in Vrečer 2005), v nadaljevanju pa nekateri avtorji vendarle povsem spontano uporabljajo izraz priseljenci za isto skupino prebivalcev (npr. Medvešek in Vrečer 2005: 279, 281).

Ker so državljani Republike Slovenije lahko tudi ljudje, ki so se priselili v Slovenijo iz kake druge države in so torej ravno toliko priseljenci, kot so slovenski izseljenci z državljanstvom države sprejema za nas še vedno izseljenci in jih tako označujejo tudi avtorji praktično vseh izseljenskih študij, se v tej knjigi pojma priseljenec in državljani Slovenije ne izključujeta. Rezultati popisa 2002 kažejo, da je imela v času popisa velika večina priseljenih iz tujine že slovensko državljanstvo. S pridobitvijo državljanstva je vsekakor rešen pomemben del specifično priseljenjskih življenjskih ovir; velik del težav, značilnih za priseljenjske situacije, pa ostaja tudi po pridobitvi državljanstva, o čemer teče beseda v 2. delu te knjige. S specifično priseljenjskimi težavami pa se – ne glede na pridobljeno državljanstvo – ne soočajo le priseljenci, temveč pogosto tudi njihovi potomci.

Pri uporabi izraza priseljenci v pričujočem delu torej terminološko izhajamo iz stališča, da bi z upoštevanjem sicer dobronamerne, pa vendarle nekoliko sporne »prepovedi« uporabe tega izraza za državljane RS, ki so priseljeni iz tujine, le še dodatno prispevali k neproduktivni stigmatizaciji tega izraza.

LITERATURA

- Čurin Radovič, Suzana (2002). Analiza stanja na področju kulturnih dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev. *Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev* (ur. Uroš Grilc). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Dostopno tudi preko: http://www.culture.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Zakonodaja/Analiza_stanja/10.pdf (18. 5. 2009).
- Instructions for Authors (2009). *Journal of Ethnic and Migration Studies*, <http://www.tandf.co.uk/journals/journal.asp?issn=1369-183X&linktype=44> (18. 5. 2009).
- Komac, Miran (2003). Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji. *Razprave in gradivo*, št. 43, str. 6–33.
- Medvešek, Mojca, in Vrečer, Natalija (2005). Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike* (ur. Miran Komac in Mojca Medvešek) (2. natis). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 271–377.

1. DEL

**DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA
V SLOVENIJI IN ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI**

DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI

Damir Josipovič

STAROSTNA STRUKTURA

Prebivalstvo Slovenije spada v tip starih prebivalstev sveta. V tak tip se uvrščajo tista prebivalstva, ki imajo relativno velik ali prevladujoč delež starega prebivalstva. Navadno se upošteva določena mejna vrednost deleža v celotnem prebivalstvu ali pa razmerje med deležem mlajših in deležem starejših. Starostna meja za starejše prebivalstvo se postavlja različno. Marsikje je še vedno v veljavi delitev prebivalstva na skupino mlajših (0–19 let), skupino zrelega prebivalstva (20–59) in skupino starejšega prebivalstva (60 let in več). Glede na deleže, ki jih te skupine predstavljajo v celotnem prebivalstvu, se neko prebivalstvo nato razvrsti v določen tip. Tako spada v tip mladega tisto prebivalstvo, znotraj katerega predstavljajo mlajši od 20 let več kot 35 % celotnega prebivalstva, v tip starega pa tisto, katerega delež starejših od 59 let presega 12 %. Vmesni tip predstavlja zrelo prebivalstvo (npr. Friganović 1978: 111).

V zadnjem desetletju se v Sloveniji uporablja nekoliko drugačna razdelitev starostnih skupin, ki se naslanja na opredelitev aktivnega kontingenta. Ker se je povišala verjetnost doživetja in ker čedalje več ljudi preseže starost 64 let, se je oblikovala prilagojena razdelitev, ki kot mlado prebivalstvo upošteva starostno skupino 0–14 let, kot starejše pa skupino prebivalstva, starega 65 ali več let. Vmes, torej v starostni skupini 15–64 let, je aktivni kontingent prebivalstva. Temu ustrezno so prilagojeni deleži, ki opredeljujejo bodisi mlado (delež mladih presega 25 %) bodisi staro (delež starejših presega 10 %) prebivalstvo.

Delež mladega prebivalstva v Sloveniji je po tej razdelitvi le še okrog 15,2 % in od popisa do popisa močno upada. Leta 1991 je namreč predstavljal 20,8 %. Nasprotno pa delež starejših od popisa do popisa narašča. Od leta 1991 je z 11,2

% narasel na 14,7 % in že skoraj dosega delež mlajših. Najnovejši podatki kažejo, da je skupina starejših že presegla skupino mlajših. Tak razvoj je zaskrbljujoč, saj kaže na to, da niti danes mlado prebivalstvo ni več sposobno nadomestiti že tako številčno okrnjenega starejšega kontingenta prebivalstva. Še bolj neuravnoteženo pa bo razmerje v prihodnosti, ko bodo v višje starostne skupine stopile generacije aktivnih, ki so danes najštevilčnejše. Takrat bo to razmerje naraslo na 2:1 in še preko te vrednosti v korist starejših, če se ne bodo zgodili radikalni demografski premiki.

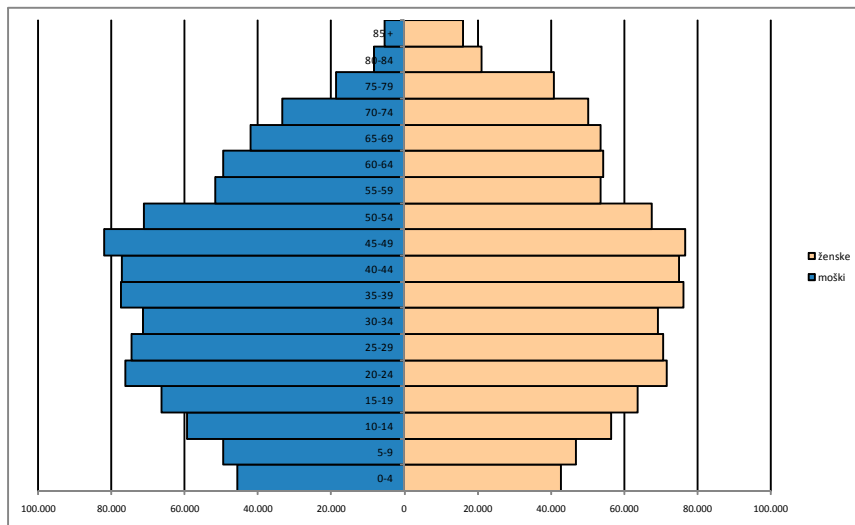
Prebivalstvo, starejše od 64 let, se je v Sloveniji v obdobju med zadnjima popisoma izredno povečalo – z dobrih 213 tisoč na skoraj 290 tisoč. Taka rast gre največ na račun številčno močnih generacij, ki zapuščajo aktivni kontingent prebivalstva in se selijo v tako imenovano skupino starejših. Število starejših bo še naraščalo, saj kmalu ne bo več tistih generacij, ki so izšle številčno šibke kot posredni ali neposredni rezultat vojn in intenzivnega izseljevanja.

Delež mladih je v Sloveniji najvišji v območjih z relativno višjo rodnostjo in v območjih intenzivnejše suburbanizacije v zadnjem obdobju. Območja visokih deležev mlajšega prebivalstva pogosto sovpadajo z območji nizkih deležev starejšega prebivalstva, vendar ni vselej tako. Če je v mestnih naseljih zaradi priseljevanja s podeželja še vedno precejšen delež mlajših, je hkrati prisoten tudi velik delež starejšega prebivalstva. To pa delež mlajših relativno zniža. Po drugi strani so območja, ki jih je zajela suburbanizacija, ravno tako imela visok delež starejših, ki pa ga nižajo relativno mladi priseljenci iz večjih urbanih središč, ki tako krepijo lokalni aktivni kontingent. Ker pa se priselijo v zgodnejši ali zreli rodni dobi, prispevajo tudi k povišanju deleža mladega prebivalstva. Tako se srečujemo s svojevrstnim paradoksom, da mestna naselja kljub relativnim presežkom mladega prebivalstva v primerjavi z nemestnimi naselji nimajo tolikšne reproduktivne moči.

Predstavljeno stanje in razvoj prebivalstva Slovenije sta v največji meri posledica nizke rodnosti. Starostno strukturo, posebej aktivni del prebivalstva, so prehodno izboljševali priseljeni iz območij nekdanje SFRJ, ki pa so imeli še nižjo rodnost od ostalega prebivalstva (prim. Josipovič 2004: 74, 120–121; 2006: 191).

Starostno in spolno sestavo prebivalstva si lahko s pomočjo starostno-spolne piramide grafično lažje predstavljamo. Starostno-spolne piramide ponavadi sestavljajo enoletne ali petletne starostne skupine, razdeljene po spolu. Izraz piramida, ki je ponazarjal mladi demografski režim, kmalu ne bo več prav posrečeno poimenovanje za prikaz starostno-spolnih struktur, saj je za čedalje večje število prebivalstev značilen stari demografski režim. Med taka prebi-

Graf 1: Starostno-spolna piramida prebivalstva Slovenije (vir: popis 2002, SURS)

valstva spada tudi prebivalstvo Slovenije. Za večino evropskih prebivalstev je že sedaj bolj značilna struktura trebušaste oblike, podobne drevesni krošnji. V bolj daljnoročnih projekcijah pa se zaradi neugodnih demografskih trendov in posledično novih oblik starostno-spolne strukture postopno že uveljavlja izraz »demografska krsta«. Za tako obliko starostno-spolne porazdelitve prebivalstva je značilno, da je pri vrhu zelo ozka, vendar se kmalu izrazito razširi ter nato polagoma oži vse do najmlajših starostnih skupin.

Na Grafu 1 je prikazana starostno-spolna struktura Slovenije, kakršna je bila ob zadnjem popisu prebivalstva leta 2002. Za spolno sestavo je značilna močna številčna prevlada žensk v starejših starostnih skupinah in šibka številčna prevlada moških v mlajših. V aktivnem kontingentu je spolna struktura precej izenačena, kar je med drugim posledica tudi rahle prevlade priseljenih moških nad ženskami. V splošnem je starostna sestava prebivalstva Slovenije neuravnotežena in spominja na obliko drevesne krošnje. Če pogledamo starostno porazdelitev, vidimo, da se prvi večji prelom pojavi med starostnima skupinama 55–59 in 50–54. Ta prelom ponazarja učinke povejnega »bejbibuma«, ki se je reprezentiral v višji rodnosti koncem štiridesetih in začetkom petdesetih let 20. stoletja kot posledici odlaganja rojstev zaradi vojnega časa. Starostne skupine so potem nekako uravnotežene, nov prelom pa nastopi med starostnima skupinama 20–24 in 15–19. Prebivalstvo v najmlajših štirih petletnih skupinah

začne po petletkah številčno strmo upadati, kar kaže po eni strani na zmanjšan obseg rojevanja in opuščanje rojevanja, po drugi pa časovno odlaganje rojstev. Hkrati je to neposreden odraz znižanja rodnosti pod raven enostavnega obnavljanja prebivalstva.

Starostno sestavo lahko analiziramo tudi s pomočjo razmerij med velikimi skupinami prebivalstva. Eden od kazalnikov takih razmerij je indeks starosti, ki ponazarja razmerje med prebivalstvom, starejšim od 64 in mlajšim od 15 let, pomnoženo s 100. Enako kot že omenjena prilagojena razdelitev prebivalstva se indeks starosti lahko računa po drugačni formuli, s tem da se primerja prebivalstvo, mlajše od 20 in starejše od 59 let.

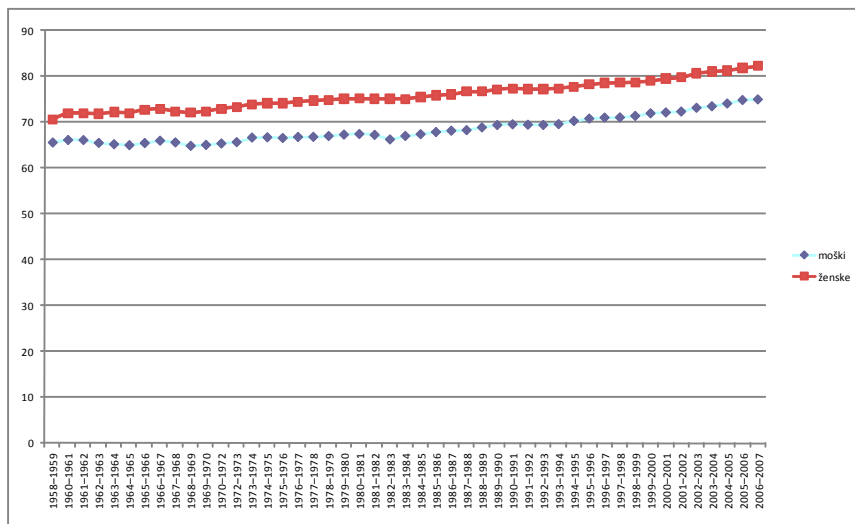
Indeks starosti se je v Sloveniji med zadnjima popisoma močno povečal. Primerjava vrednosti indeksov starosti za podatke zadnjih dveh popisov kaže, da se je kljub spremenjeni definiciji prebivalstva ob upoštevanju enake metodologije za oba popisa vrednost dvignila s 53,6 leta 1991 na 96,3 leta 2002, kar označuje pospešeno nadaljevanje procesa staranja prebivalstva Slovenije. Če je na 100 mladih prišlo leta 1991 »le« 54 starejših, jih je bilo leta 2002 že 96. Glede na to, da bodo v skupino starejših priče iz leta v leto vstopati številčneje generacije, se bo ta trend še nadaljeval in zaostрил do danes nepredstavljenih meja.

Tako indeks starosti kot drugi kazalniki starostne sestave prebivalstva nam pokažejo zgolj osnovna razmerja v prebivalstvu, pri pojasnjevanju pa nas lahko marsikdaj zavedejo, saj nam o dinamiki prebivalstva povedo relativno malo. Če vzamemo za primer Velenje, ki mu tako radi rečemo najmlajše slovensko mesto, lahko ugotovimo, da ima sicer zelo ugoden indeks starosti. Na drugi strani pa se izkaže, da ima glede na slovensko povprečje tudi relativno nizek delež mladega, še posebej pa starejšega prebivalstva. To kaže na velik obseg aktivnega kontingenta, ki se, glede na svojo velikost, skrčeno obnavlja. Indeks starosti je v Sloveniji zato ugoden na območjih z višjim obsegom reprodukcije in na območjih novejši suburbanizacije, manj ugoden pa v večjih urbanih središčih in na perifernem in obmejnem podeželju.

SPOLNA STRUKTURA

Slovenija je glede razmerja med številom žensk in moških dokaj uravnotežena država. Čeprav je žensk nekoliko več, se vsako leto rodi za 6 do 7 % več moških kot žensk. Višja starostno-specifična umrljivost moških zlasti v mlajših generacijah pa pripelje do tega, da ženske v določeni starosti začnejo številčno

Graf 2: Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu po spolu v Sloveniji v obdobju 1958–2007 (vir: SURS)

presežati moške. V Sloveniji se to zgodi približno okrog 50. leta starosti. To bi se sicer zgodilo že v nižjih starostih, vendar se zaradi nekoliko višjega deleža moških med prebivalstvom, ki se priseljuje, ta doba nekoliko podaljša oziroma se starost poviša. Višje starostno-specifične stopnje umrljivosti moških v mlajših starostih hkrati tudi pomenijo, da ženske prevladujejo v starejših starostnih skupinah prebivalstva, moški pa v mlajših.

Nesorazmerje v zastopanosti spolov ima lahko pomembne vplive na druge strukture prebivalstva. Posebej pomembno lahko vpliva na možnosti vzpostavljanja partnerskih zvez, ki so še vedno osnova za rodnost oziroma reprodukcijo prebivalstva. Med večjimi slovenskimi naselji ima nadpolovičen delež moških le Velenje. Območja večjega nesorazmerja med spoloma v korist moških so predvsem tradicionalna izselitvena območja s presežkom izseljenih žensk, ki so se pramoževale bodisi preko meje bodisi v večja urbana središča. Eden najbolj tipičnih primerov v Sloveniji so Brkini, kjer je mnogo žensk odšlo v Trst in v slovenska mesta na Obali.

REPRODUKCIJA PREBIVALSTVA

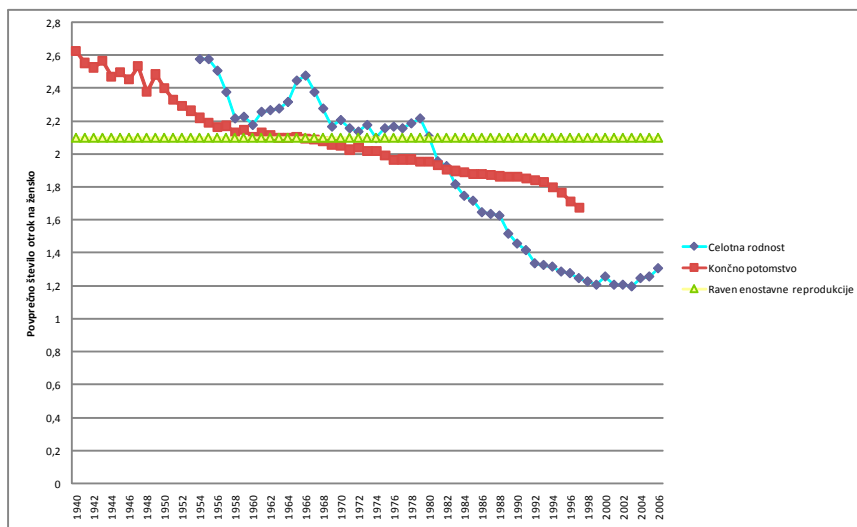
Slovenija je po demografskih gibanjih že dolgo podobna večini evropskih držav. To še posebej velja za področje rodnosti. Po demografski regionalizaciji Slovenija spada v skupino južneevropskih držav (Josipovič 2004: 11). Po stopnji demografskega razvoja v sekvenci oblikovanja družin, ki določa mesto v drugi demografski tranziciji, je Slovenija uvrščena v drugo skupino skupaj s Portugalsko, Španijo, Malto in Grčijo (ibid.). V prvi od štirih skupin so pretežno države Severne in Zahodne Evrope, kjer so že nekaj časa rojstva zaostajala za obnovitvenim nivojem. Sledila je že omenjena druga skupina, kjer se je tudi že pričelo obdobje rodnostnega primanjkljaja. V tretji skupini so nekatere srednje in vzhodno evropske države s podobnimi demografskimi značilnostmi kot države prvih dveh skupin, a predvsem z različno dediščino družbeno-ekonomskih odnosov. V četrti skupini pa so države, kjer v glavnem še ni prišlo do upada rojstev pod samoobnovitveni nivo. To skupino danes tvorijo Albanija, Turčija, Irska in Islandija (ibid.).

Evropa je na večini svojega ozemlja postala depresijski lijak zmanjševanja rodnosti, kjer je rodnost padla pod samoobnovitveno raven. Padec pod samoobnovitveno raven rodnosti pa pomeni kvantitativno mejo za vstop v drugo demografsko tranzicijo. Mejna vrednost, ki jo še štejemo kot nivo generacijske reprodukcije, v literaturi niha med 2,07 in 2,15 otroka v rodnem obdobju ene ženske, vendar jo večina avtorjev postavlja na 2,10. Razlike v mejni vrednosti se pojavljajo zaradi nihanja razmerja med rojenimi po spolu in umrljivosti do dokončanja fertilnega obdobja. Tako je ta vrednost nižja za razvitejše države, višja pa za manj razvite. Kljub tem razlikam se zaradi lažje primerjave pogosto uporablja enotna vrednost za vse države.

Priseljevanje v Slovenijo ni podaljšalo oziroma zaustavilo demografskega prehoda v Sloveniji, kot se to pogosto zmotno domneva, pač pa je povzročilo, da so bile spremembe še izrazitejše. Generacijske vrednosti končnega potomstva kažejo, da se je krivulja zniževanja končnega potomstva spuščala enakomerno in da glede na povečan obseg generacij, ki so se od priseljevanja številčno najbolj okrepile, v svojih starostnih skupinah niso povečale tudi končnega potomstva. Transverzalni podatki kažejo sovpadanje zastoja v upadanju celotne rodnosti z obdobji izdatnejšega priseljevanja. Poglobljena analiza pa nam kaže, da je pri tem igral najpomembnejšo vlogo starostni efekt, ki ni bil v neposredni zvezi s priseljevanjem (Josipovič 2005).

Priseljene ženske so s svojim rodnostnim obnašanjem demografski prehod

Graf 3: Primerjava končnega potomstva in celotne rodnosti v obdobju 1940–2006 (vir: SURS, lastni izračuni)

še pospešile, saj so povečale vrednosti celotne vrednosti na račun tempa rodnosti, ne pa na račun priseljevanja. Priseljenke so sprva s hitrim vstopom v starševstvo le malenkostno (tudi zaradi nizkega številčnega deleža) prispevale k dvigu prečnih vrednosti rodnosti, ker pa so rojevanje zaključile v manjšem obsegu, so dejansko rodnost nižale. Na ta način se je prehod izvršil še prej, saj so vrednosti celotne rodnosti upadale hitreje, kot bi sicer. Dodaten vpliv na pospeševanje demografskega prehoda in vstop v drugo demografsko tranzicijo pa so imele zaradi postopnega odlaganja rojstev, kar je obseg končnega potomstva še bolj skrčilo.

Iz Grafa 3 je razvidno, da se je celotna rodnost – ob stagnaciji v sedemdesetih – že v prvi polovici osemdesetih naglo spustila, kar je v nasprotju s takrat obstoječim trendom naglega povečevanja števila priseljencev. Ker je priseljevanje skokovito naraščalo, rodnost pa je kljub temu padala, je priseljevanje – integralno gledano – dejansko vplivalo na skrajšanje demografskega prehoda oziroma je povzročilo strmejši prehod v drugo demografsko tranzicijo. Da priselitve dejansko niso mogle zaustaviti demografskega prehoda, je razvidno tudi iz podatkov o obsegu končnega potomstva priseljenk. Ta je v povprečju nižji od tistega pri Slovenkah. To pa pomeni ravno nasprotno, namreč da so priseljenke prispevale k hitremu upadanju transversalnih vrednosti rodnosti v osemdesetih.

Pravi odgovor pri pojasnjevanju stagnacije oziroma rahlega zviševanja celotne rodnosti v sedemdesetih letih 20. stoletja moramo iskati v časovnem prerazporejanju rojstev. Danes lahko na podlagi statističnih podatkov za nazaj vidimo, da je končna rodnost po posameznih generacijah bistveno nižja od transversalnih vrednosti celotne rodnosti (Graf 3). To pomeni, da so z zniževanjem povprečne starosti ob rojstvu otroka sprva bile vrednosti celotne rodnosti precenjene, vendar so kazale tendenco zniževanja. S tem se je končno potomstvo krčilo v resnici še hitreje. Ko sta celotna rodnost in končno potomstvo prišla na vrednosti okrog 2 otroka na žensko, se je začel povratni učinek povprečnega pomlajevanja žensk ob rojevanju. To je vrednosti v sedemdesetih rahlo zanihalo navzgor, s tem pa je sovpadla neto migracijska krivulja, kar je privedlo do množice napačnih sklepanj. Slednje se je zgodilo še posebej zato, ker sta si obe krivulji sledili v svojem upadu skozi osemdeseta leta 20. stoletja.

Do pomlajevanja žensk ob rojevanju je prišlo predvsem zaradi postopne sekularizacije družbe, odmikanja od nekaterih tradicionalnih vrednot in norm, močne urbanizacije in deagrarizacije, socialistične politike enakosti spolov v smislu zaposlitve in s tem omogočene ženske samostojnosti oziroma ekonomske neodvisnosti od moškega ali družine. Čas socializma je relativiziral vrednost izobraževanja v odnosu na današnji čas. Izobrazba je sicer bila vrednota, vendar je bila močna vrednota tudi ekonomska neodvisnost. V nekakšnem spopadu med njima je izšla ženska kot sicer bistveno bolj izobrazena v primerjavi s preteklimi obdobji, v smislu ženske populacije pa praktično v celoti zaposlena. Socialistična družbena ureditev je omogočala skoraj univerzalno zaposlovanje. Stopnja izobrazbe je bila ob tem relativizirana in je po svoje prispevala k manjši stimulativnosti izobraževanja. Na ta način se je dosegala zelo zgodna zaposlitev, ki je ob dostopnosti stanovanj omogočala hitro osamosvajanje in zgodnje ustvarjanje družine. Slednja je kot vrednota sama na sebi bila in ostala zelo močna in cenjena.

Poleg vrednot so tu še norme, ki so z vrednotami tesno povezane, oboje pa vplivajo na raven rodnosti. Norma o dveh otrocih je ena močnejših norm, ki je globoko ukoreninjena. To lahko vidimo iz kohortnih popisnih podatkov. Ob ugotovitvi, da so ženske v starosti nad 85 let komajda imele nekaj nad dva otroka, nam je jasno, kako zgodaj se je ta norma že udejanjila in ima svojo logično veljavo še danes. Ob doseganju enake norme, torej ob rojevanju dveh otrok v povprečju na žensko, je k obliki krivulje vrednosti celotne rodnosti doprineslo pomlajevanje žensk ob rojstvu otrok, o katerega vzrokih smo že govorili. Tem vzrokom moramo pripisati še enega. Da so se vrednosti končnega potomstva

obdržale tako dolgo na dveh otrocih na žensko, moramo pripisati tudi realnemu zoženju tistega dela ženske populacije, ki po zaključku rodnega obdobja ni imel otrok. Kakor so to razliko sprva pokrivala ženske z relativno višjim končnim potomstvom, tako so kasneje pri vzdrževanju vrednosti kazalnikov okrog dve prispevali čedalje večja udeležba žensk v reprodukciji, ki je postala skoraj univerzalna. Po nekaterih podatkih je v starostni skupini 50-55 delež žensk brez otrok znašal le 2,6 % (prim. Kožuh-Novak et al. 1998: 42). Popisnim podatkom ta delež sicer ne ustreza povsem, a ga je deloma možno pojasniti s krajšim doživetjem.

Tako gre zgolj demografskemu efektu starosti in zastopanosti v reprodukciji pripisati nihaj krivulje vrednosti celotne rodnosti navzgor v sedemdesetih letih. Te vrednosti so pomenile po eni strani vrhunec obdobja zadnjih tridesetih let. Obenem pa so pomenile tudi tisto zalogo vrednosti, na račun katere so se od osemdesetih let dalje vrednosti začele drastično zniževati. K temu je prispevalo podaljševanje izobraževanja, kasnejše zaposlovanje in osamosvajanje žensk od izvornih družin, večje težave pri pridobitvi stanovanja ter še vrsta drugih dejavnikov. Našteti so omenjeni zato, ker so eni izmed vzrokov omenjenega nihaja, po sili razmer pa tudi njegove neposredne in posredne posledice. Vrednostni sistem se je v zadnji polovici stoletja toliko zasukal v smer določene osebne gotovosti, da je bilo prebivalstvo izpostavljeno demografskemu stresu, ki je rezultiral v demografskem krču in drastično zmanjšani rodnosti zadnjih desetih let.

Če so bila osemdeseta leta v smislu upadanja vrednosti celotne rodnosti pričakovano podcenjena zaradi učinka sedemdesetih, se je kljub temu že v tistem obdobju tako imenovane gospodarske stabilizacije v bivši SFRJ in povečane osebne negotovosti dogodil prvi premik k odlaganju rojstev. Ta premik pospešijo družbene zahteve po čedalje višji izobrazbi, ki se v vsej svoji razsežnosti kažejo posebej v zadnjih nekaj letih. Čedalje višja izobrazba je prispevala k še večji odvisnosti mladih od izvornih družin, pospremljeni z vsesplošnimi težavami ob pridobivanju stalne zaposlitve in lastnega stanovanja. Našteto je del železnega repertoarja večine mladih pri nas (Ule 2005).

Seveda današnji vrednostni sistem pri mladih korenini v oblikovanju vrednostnega sistema njihovih staršev, ki izhajajo iz drugačnega družbenega sistema, nevajenega surovo tekmovati na trgu za naklonjenost potrošnikov. Ob hkratnem krčenju socialnih pravic v kapitalistični družbeni ureditvi pod krinko hitrejšega gospodarskega razvoja se je kontingent mladih v veliki meri soočil z lastno nemočjo. Konkurenca na vseh področjih je pripeljala do solidarnosti kapitala, ki ne izbira sredstev v maksimiranju svojih dobičkov, s čimer posta-

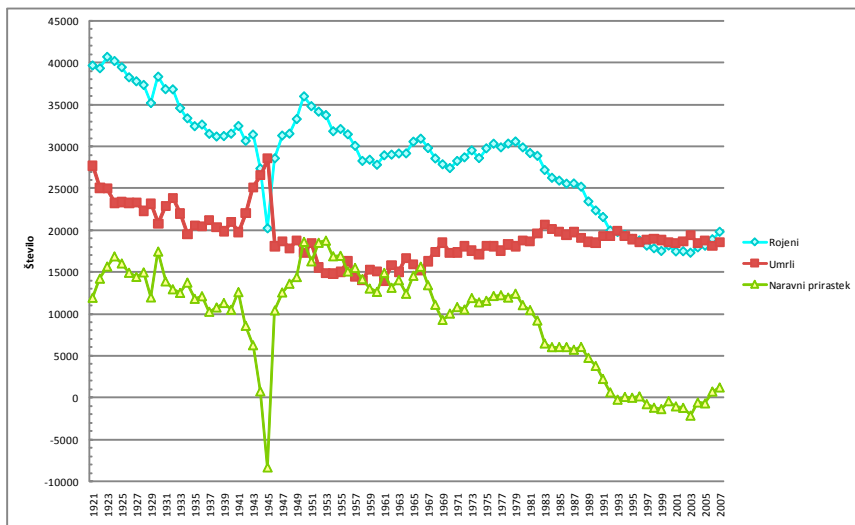
vlja zaposlene v suženjsko razmerje do lastnikov kapitala (npr. Kanduč 2004a; 2004b). Zaposleni tako ne dajejo veliko prostora morebitnim novim zaposlenim, ker se bojijo za lastno delovno mesto, s tem pa se zmanjšuje solidarnost med zaposlenimi, ki na ta način izgubijo možnost vplivanja na lastnike kapitala (ibid.).

V opisanih razmerah družbene neenakosti je ženska delovna sila prizadeta še toliko bolj, saj kapitalu kratkoročno za obnavljanje prebivalstva ni mar. Danes že vidimo plačna in zaposlitvena neskladja med moškimi in ženskami, obakrat v škodo žensk. Na ta način se le še pogloblja reproduktivna kriza. Odlaganje rojstev vodi v še višjo povprečno starost ob rojstvu, slednje pa posledično vodi tudi v zožen obseg števila rojenih otrok na žensko. Reprodukativne težave s starostjo naraščajo, s tem pa se povečujejo stresni dejavniki (npr. Pinter et al. 2003; Medden-Vrtovec et al. 2003). Pričakovati je, da se bodo sedanje razmere še zaostriale, saj brez ukrepov demografske politike ne more priti do sprememb, preden se prebivalstvo ne privadi na nove razmere. To pa lahko traja zelo dolgo časa, za sabo pa lahko pelje korenito spremenjen vrednostni sistem, znotraj katerega reprodukcija sploh ne bo več zavzemala mesta.

Zametki prostorskih odnosov in regionalnih razlik na področju rodnosti v Sloveniji segajo že celo stoletje nazaj. Same regionalne posebnosti so bile bolj ali manj opredeljene že kmalu po drugi svetovni vojni, ko se je število živorojenih v Sloveniji v povprečju že spustilo pod raven 2,1 otroka na žensko, ki še zagotavlja obnavljanje prebivalstva v enakem obsegu (prim. Šircelj 1998). V drugi polovici 20. stoletja so se razmere na področju rodnosti v Sloveniji le še zaostrovale, kar naše države ne izvzema iz splošnih trendov nižanja rodnosti v industrijsko razvitejšem svetu. Slovenija je glede ravni rodnosti že več kot desetletje na evropskem in svetovnem dnu. Celotna rodnost že od leta 1981 dalje ne dosega zadostnih vrednosti za generacijsko obnavljanje. Zadnja leta se giblje okrog vrednosti 1,2 otroka na žensko, kar zagotavlja le slabe tri petine potrebnega letnega števila živorojenih, da bi generacije rojenih nadomestile tiste, ki rojevajo. Leto 1980 tudi sicer pomeni resnično prelomnico, ko pod samoobnovitveno raven pade že več kot polovica evropskih držav.

Primerjava vrednosti vzdolžnih (končno potomstvo) in prečnih (celotna rodnost) kazalnikov rodnosti nam kaže, da se je stanje na področju naravnega obnavljanja prebivalstva pričelo slabšati bistveno pred letom 1980. Prečne vrednosti lahko pridobimo na podlagi letnih podatkov uradne statistike, slednja pa podatke za izračun vzdolžnih vrednosti običajno zbira le ob popisih. Tedaj lahko izmerimo dejanski obseg potomstva žensk, ki so že zaključile z rojevanjem, pri čemer se za starostno mejo navadno postavlja 50. leto.

Graf 4: Naravno gibanje v Sloveniji v obdobju 1921–2007 (vir: SURS)

V Sloveniji na področju rodnosti še vedno potekata dva pomembna procesa. Po eni strani se posebej po letu 1980 viša starost mater ob rojstvu otrok, ki označuje časovno odlaganje rojstev v višjo starost (Graf 5). Vzporedno s tem pa poteka tudi splošno krčenje obsega potomstva. Vrednosti obsega potomstva na ravni naselja se namreč po starosti močno razlikujejo. Če je pri skupini žensk, starejših od 60 let, najvišji razred vrednosti nad 3,2, se že pri naslednji starostni skupini žensk (med 40 in 59 leti) meja vrednosti najvišjega razreda zniža na 2,8. Za to starostno skupino lahko že rečemo, da je bolj ali manj zaključila z rodno-stnim obnašanjem, saj se po 40. letu starosti udejanji manj kot 5 % rojstev. Da obseg potomstva ne bo mogel doseči teh vrednosti, lahko sklepamo na podlagi vrednosti obsega potomstva v starostni skupini med 20 in 39 leti, saj mejna vrednost najvišjega razreda dosega le še 1,8 otroka na žensko.

V zgoraj naštetih primerih gre za skrajne vrednosti, ki so značilne za manjša naselja, v katerih pa ne živi velik delež prebivalstva Slovenije. To pomeni, da še vedno obstajajo prostorsko obsežni rezervoarji prebivalstvenih presežkov, vendar so številčno prešibki, da bi tako kot v preteklosti v zadostni meri prebivalstveno oskrbovali precej večja urbana in urbanizirana naselja. Glavna območja relativno višje rodnosti se raztezajo v obliki polmeseca zahodno in južno ter vzhodno od ljubljanske aglomeracije. Pretežno gre za hribovita območja ško-

Graf 5: Povprečna starost matere ob rojstvu otroka v Sloveniji v obdobju 1954–2006 (vir: SURS)

fjeloškega, Idrijskega in Rovtarskega hribovja, Blok ter Suhe krajine in osrednje Dolenjske. Naselja relativno višje rodnosti najdemo tudi v drugih reliefno bolj razgibanih območjih (Pohorje, Haloze, osrednji del Slovenskih goric itd.), vendar pa se tam pojavljajo v manjši gostoti.

Že rodnost žensk, rojenih pred drugo svetovno vojno, je bila v določenih območjih pod ravni enostavne reprodukcije, kar pomeni, da so rodile manj otrok, kot bi jih bilo potrebno za lastno nadomestitev. Območja relativno nižje rodnosti, izražene s končnim potomstvom žensk, starejših od 60 let, so poleg urbanih in urbaniziranih tudi mnoga nižinska in obmejna območja, ki niso nujno urbanizirana. Pri obmejnih območjih se relativno nižja rodnost pogosto ujema s prisotnostjo narodnostnih (Madžari v Prekmurju) in verskih (protestanti v Prekmurju) manjšin. Po drugi strani so hribovita območja oziroma območja z relativno višjo reliefno energijo hkrati tudi rodnostno aktivnejša. To je v skladu z ugotovitvami predhodnih študij (npr. Josipovič 2002, 2003, 2004, 2005). Dejavnika urbanosti, ki se v literaturi ob modernizaciji in industrializaciji največkrat omenja kot temeljni dejavnik nižanja rodnosti in s tem demografskega prehoda, ne smemo jemati izolirano od njegove geografske razsežnosti. Šele umeščen v konkretno geografsko okolje pokaže svojo dejansko prostorsko ja-

kost. V mnogih primerih nižje rodnosti prevladajo nad urbanostjo regionalno in lokalno-geografsko specifični dejavniki (prim. Josipovič 2003).

MIGRACIJSKE ZNAČILNOSTI PREBIVALSTVA

Selitve ali migracije so kot mehanska sestavina gibanja prebivalstva demografski pojav, ki je bil tako v zgodovini kot tudi danes vedno razširjen. Tudi Slovenija je vedno predstavljala ozemlje, na katerem in preko katerega so potekale številne migracije. Zaradi velike pomembnosti selitev mnoge države posebej v zadnjem času zelo natančno beležijo in določajo obseg ter smeri migracijskih gibanj.

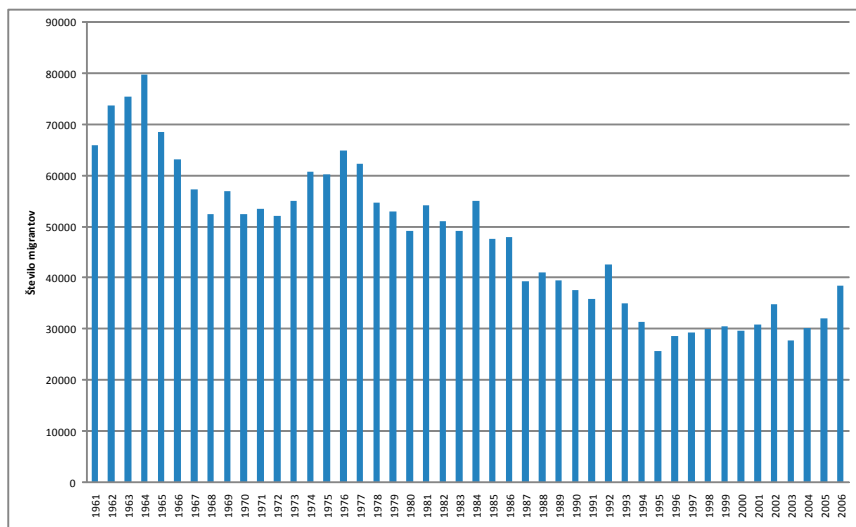
Migracije so del mobilnosti oziroma splošne človekove zmožnosti premikanja. O selitvah govorimo takrat, ko neka oseba spremeni kraj stalnega (ali začasnega) bivališča, pri čemer mora prečkati mejo naselja. Z migracijami ne smemo enačiti dnevne mobilnosti. Dnevna mobilnost ali vozaštvo oziroma komutacija označuje spremembo lokacije, največkrat povezano s prevozom na delo, šolanje ali drugo aktivnost, ki se vrši dnevno izmenično. Zaradi lažjega zbiranja podatkov delimo selitve v notranje (znotraj določene države) in zunanje ali mednarodne (med različnimi državami). Vzroki za notranje in zunanje migracije so pogosto tako prepleteni, da jih ni smiselno popolnoma ločevati (Josipovič 2006: 92–93).

Notranje selitve so v Sloveniji močno razširjene. Praktično polovica prebivalstva Slovenije ne živi v naselju rojstva oziroma prvega prebivališča. Naselja z najvišjim deležem prebivalstva, ki v njih živi od rojstva, so največkrat majhna naselja s šibko prebivalstveno dinamiko ali pa mesta, ki so zaradi relativne velikosti manj 'občutljiva' na številčni obseg priselitenih tokov. Med večjimi slovenskimi mesti sta tak primer Ljubljana in Trbovlje. Slednje predvsem zato, ker ni več zanimivo večjemu številu prebivalstva, da bi se vanj preselilo. Vsa ostala večja mesta imajo podpolovični delež 'domorodnega' prebivalstva.

Nadpolovični deleži priseljenih po naseljih kažejo na priseljevanje v novejšem obdobju, o čemer pričajo tudi naselja v suburbanem pasu okrog večjih urbanih središč. Ker je prebivalstvo, ki se seli, po starosti večinoma relativno mlado, ima tako prebivalstvo dlje časa 'status' priseljenega prebivalstva in s tem dlje časa pozitivno vpliva na skupni delež priseljenega prebivalstva. Specifična ali netipična starostna struktura migrantov ima torej specifične posledice. O eni takih posebnosti lahko govorimo v primeru preseljevanja relativno starejše-

ga prebivalstva v 'sončni' pas, kot so obmorska, zdraviliška in podobna naselja. V intenzivnosti migracijskih gibanj predstavlja Obala slovensko posebnost. V obdobju po priključitvi severne polovice cone B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) Sloveniji leta 1954 se je tja priselilo veliko mladega prebivalstva iz flišnega in kraškega zaledja, obalna naselja pa so že tekom obstoja STO začela izgubljati predvsem italijansko prebivalstvo, ki se je preselilo v Italijo, največ v Trst in okolico. Na ta način se je ustvarila velika prebivalstvena praznina, ki so jo zapolnili priseljenci. Ti so bili večinoma iz slovenskega zaledja, kmalu pa so se tja pričeli priseljevati tudi prebivalci drugih jugoslovanskih republik. Obala se je vse do danes ohranila kot privlačno priselitveno območje, s tem da po letu 1991 beležimo velik upad priselitev iz držav naslednic SFRJ.

Graf 6: Notranje selitve v Sloveniji v obdobju 1961–2006 (vir: SURS)

Notranje preseljevanje je v Sloveniji – z nekaj odstopanji – intenzivno vse obdobje, odkar se sistematično beleži, čeprav je v devetdesetih letih 20. stoletja po intenzivnosti šibkejšje kot v desetletjih prej (Graf 6). Čas po drugi svetovni vojni lahko v grobem razdelimo na tri migracijska obdobja: obdobje do leta 1970, obdobje med leti 1971 in 1990 ter obdobje po letu 1991.

Prvo obdobje do leta 1970 označuje precejšnje spremembe etnične strukture zlasti na Obali, na Kočevskem in v Pomurju, pa tudi v nekaterih večjih mestih. Proti koncu tega obdobja pa se že prične nekoliko obsežnejše priseljevanje

iz drugih delov tedanje Jugoslavije, ki je pretežno usmerjeno v urbana in druga pomembnejša središča. Z izjemo nekaterih manjših podeželskih naselij sta v tem obdobju Maribor in Idrija pridobila preko 40 % vsega svojega priseljenega prebivalstva. Nad 30 % priseljenega prebivalstva so izmed mest z več kot 10.000 prebivalcev pridobili še Ljubljana, Celje, Kranj, Koper, Novo mesto, Trbovlje, Murska Sobota, Jesenice in Izola. Vsa ostala večja mesta so pridobila manjši delež priseljencev. Za to obdobje je značilen začetek intenzivne industrializacije ter s tem pogojene urbanizacije in deagrarizacije. Vse to pa je privedlo do intenzivne rasti mest, še posebej v obdobju, ki je sledilo.

V obdobju med leti 1971 in 1990 med mesti izstopa Velenje, ki je v tem času pridobilo več kot polovico vseh priseljenih v to mesto in je tudi relativno najbolj zraslo. Nad 40-odstotni delež so v tem obdobju imeli še Celje, Kranj, Novo mesto, Ptuj, Jesenice, Murska Sobota, Nova Gorica in Škofja Loka. Za to obdobje je značilno, da je večina mest pridobila največji del priseljenega prebivalstva. Ob tem je treba dodati, da slovenska mesta v vsem povojnem obdobju niso imela prebivalstvene energije, da bi se sama obnavljala, pač pa je praktično vsa rast temeljila na priseljevanju (Josipovič 2005).

V zadnjem medpopisnem obdobju, torej med leti 1991 in 2002, so vsa večja mesta pridobila podoben delež, in sicer med 20 in 30 %. Manj kot 20 % je pridobilo le Velenje, kar jasno kaže na velik pomen priseljevanja v predhodnem obdobju, zlasti v sedemdesetih letih. V zadnjem obdobju splošna selilnost v Sloveniji nekoliko upade. To pa je že odraz novih družbeno-političnih in manj ugodnih gospodarskih razmer, ko so se po eni strani zmanjšale možnosti zaposlovanja v večjih industrijskih podjetjih, prestrukturiranje proizvodnje in celotnega gospodarstva pa je šlo v smer terciarizacije, katere značilnost je večja prostorska razpršenost delovnih mest. V zadnjem obdobju je posebej zanimivo veliko pridobivanje prebivalstva v manjših naseljih osrednje Slovenije, kar je povezano tudi z napredovanjem suburbanizacije v podeželsko notranjost.

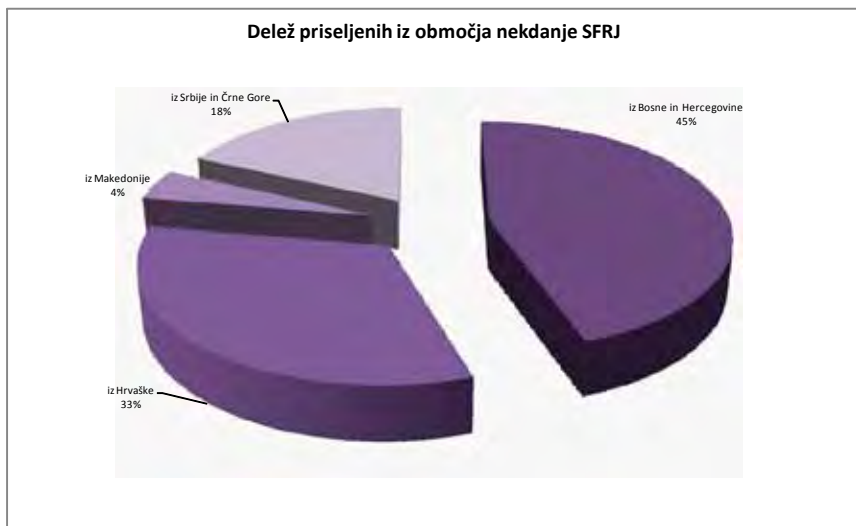
Med notranjimi migracijami lahko posebej izpostavimo medregijske selitve. Za osnovo teh selitev štejemo spremembo bivališča, pri kateri se migrant preseli preko meje statistične regije. Razumljivo je, da je največji delež takih selitev v obmejnem območju med regijami. Vendarle pa velja izpostaviti Ljubljano, katere medregijski priseljenci predstavljajo več kot 40 % vseh priseljencev Ljubljane glede na njihovo zadnjo selitev. Medregijske selitve so zanimive še z enega vidika. Kažejo namreč, da pri prebivalstvu ne predstavljajo neke ločnice, ki bi jo upoštevali ob selitvi. Tak prehodni prostor predstavljajo zlasti Slovenske gorice in severna Dolenjska.

Ko proučujemo selitve v Sloveniji, ne moremo mimo zdomstva, ki pogosto predstavlja obliko dokončne odselitve iz Slovenije. Zdomstvo se je oblikovalo kot politična rešitev gospodarskih težav v nekdanji SFRJ. Močno je bilo zlasti ob koncu šestdesetih let, ko je bilo zdomcev okrog 60.000. Zdomstvo vztraja praktično do danes, ko je bilo ob popisu 2002 naštetih 18.512 oseb, od tega 17.635 državljanov RS, ki že več kot eno leto neprekinjeno bivajo v tujini. Danes je zdomstvo najbolj prisotno v vzhodni in severovzhodni Sloveniji, od koder se je del prebivalstva že po tradiciji izseljeval v tujino. Po krajšem premoru vsled II. svetovne vojne se je izseljevanje sporadično obnovilo v petdesetih, nato pa intenzivno nadaljevalo v šestdesetih, kar je paradoksalno glede na močno industrializacijo in potrebo po delovni sili v Sloveniji v istem obdobju. Zato tej 'delovni' emigraciji ne moremo pripisovati zgolj ekonomskih vzrokov, saj bi potencialni zdomci lahko v tistem času dobili zaposlitev praktično kjerkoli v Sloveniji. Da so pri tej emigraciji igrali zelo pomembno vlogo tudi politično-geografski dejavniki, vidimo iz sovpadajočih dogodkov v osrednji Sloveniji, saj so se skoraj istočasno v Slovenijo pričeli priseljevati prvi 'delovni' migranti iz drugih republik SFRJ (Josipovič 2005: 163). Sicer pa je zdomstvo najbolj razširjeno v Prekmurju, Halozah, na Ptujskem in Dravskem polju, v Slovenskih goricah ter v Posotelju.

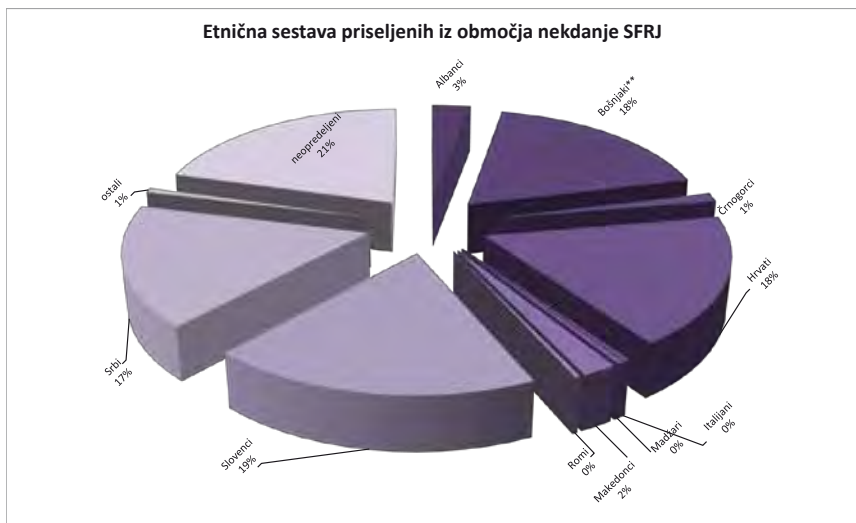
Prostorsko in etnično poreklo priseljenih v Sloveniji iz drugih republik nekdanje SFRJ je prikazano na Grafih 7 in 8. Migracije v Slovenijo iz drugih delov SFRJ predstavljajo veliko večino vseh priselitv. Od skupno 169.605 priseljenih v Slovenijo jih je iz območja nekdanje SFRJ priseljenih 151.432, kar je 89,3 % vseh priseljenih oziroma 7,7 % vsega prebivalstva Slovenije. O tem, da te migracije niso bile naključne, priča etnična struktura priseljencev, ki se ne uje ma s siceršnjo etnično strukturo izselitvenih območij. Priselitve v Slovenijo so bile zato samo deloma ekonomskega značaja. V tem smislu ne smemo zanemariti zlasti politično-geografskih vzrokov in konteksta siceršnjih jugoslovanskih migracij, saj se je s pomočjo migracij močno spreminjala etnična struktura v posameznih delih SFRJ (Josipovič 2005: 218–220).

Največ priseljenega prebivalstva iz tujine je v večjih mestih, vendar le v redkih presegajo 16 %. To so Ljubljana, Velenje, Koper, Jesenice in Izola. Najvišje deleže dosega priseljeno prebivalstvo v osrednji Sloveniji v ljubljanski aglomeraciji, na Obali, v Celjsko-Velenjski konurbaciji, na zgornjem Gorenjskem in mestoma ob slovensko-hrvaški meji. Priseljeno prebivalstvo je bolj urbano od ostalega prebivalstva, vendar njihova urbanost ne pomeni, da so se naseljevali zgolj v mestih. Glede na prisotnost v približno dveh tretjinah vseh slovenskih naselij

Graf 7: Delež priseljenih iz območja nekdanje SFRJ (vir: popis 2002, SURS)

Graf 8: Etnična struktura priseljenih iz območja nekdanje SFRJ (vir: popis 2002, SURS)

** Ta skupina zajema vse, ki so se v popisu prebivalstva leta 2002 opredelili za Bošnjake, Muslimane in Bosance.

lahko rečemo, da je priseljevanje zajelo praktično vso Slovenijo in ne le njenih večjih upravnih ali industrijskih središč. Časovnost priseljevanja iz tujine je bolj ali manj sledila siceršnjim notranje migracijskim tokovom v Sloveniji, in sicer najprej v smeri vas–mesto, nato pa v smeri postopne suburbanizacije. Tudi tujci s stalnim ali začasnim bivališčem sledijo poselitvenemu vzorcu siceršnjih priseljencev iz območja nekdanje SFRJ in ostale tujine. To ne preseneča, saj še vedno največji del priseljenih iz tujine prihaja iz tradicionalnih območij bivše SFRJ.

ETNIČNA STRUKTURA

Etnična (narodnostna) sestava prebivalstva je pomemben del demografske sestave države. V zgodovini je bila Slovenija vedno del večjih, večetničnih državnih skupnosti, kar je vplivalo na spreminjanje njene etnične sestave, bodisi zaradi spreminjanj administrativnih in državnih meja, selitev ali etnične in kulturne asimilacije slovenskega oziroma neslovenskega prebivalstva. Vključevanje Slovenije v mednarodne povezovalne procese, ki se je pričelo takoj po osamosvojitvi leta 1991, prinaša nove spremembe – naraščajoče mednarodne migracije, rastoč vpliv kulturnih prvin, ki so evropskega in globalnega značaja itd. Za današnje območje Slovenije so vsi popisi prebivalstva v zgodovini beležili etnično sestavo, metodologije popisov pa so se razlikovale: po občevelnem jeziku (v avstrijskem delu Avstro-Ogrske), po maternem jeziku (v madžarskem delu Avstro-Ogrske, v Jugoslaviji med obema svetovnima vojnoma ter za časa italijanske in madžarske okupacije med drugo svetovno vojno), v jugoslovanskih popisih od druge svetovne vojne do leta 1991 in v slovenskem popisu 2002 pa je bil podatek beležen na osnovi izjave popisane o lastni etnični pripadnosti. Od leta 1953 do 2002 so vsi naši popisi poleg podatka o etnični pripadnosti beležili še podatek o maternem jeziku. Vsak prebivalec je imel od popisa 1971 naprej pravico, da se v popisu etnično ne opredeli. Odgovor na vprašanje o etnični pripadnosti ne sodi med obvezne, kar sta ob zadnjem popisu pravno zagotavljala Ustava Republike Slovenije in Zakon o popisu.

V preteklem stoletju so na etnično sestavo Slovenije in njene spremembe vplivale predvsem selitve neslovenskega prebivalstva – odselitve večjega dela Nemcev po prvi in drugi ter Italijanov po drugi svetovni vojni ter priseljevanje Hrvatov, Srbov, Bošnjakov, Črnogorcev, Makedoncev, Albancev idr. po nastanku Jugoslavije, še posebej pa v obdobju od polovice šestdesetih let 20. stoletja do leta 1991.

Slovenci so na današnjem teritoriju Slovenije vedno predstavljali izrazito večinsko prebivalstvo, delež v skupnem prebivalstvu pa se je zaradi prej navedenih dogajanj spreminjal – najvišji (čez 90 %) je bil v prvih treh in pol desetletjih po drugi svetovni vojni; pred tem obdobjem in po letu 1981 pa je znašal nekaj pod 90 %. Ob popisu leta 2002 se je za pripadnost k slovenski etniji opredelilo 1.631.363 prebivalcev, kar znaša 83,1 % vsega prebivalstva oziroma 92,3 % vseh, ki so se etnično opredelili. Slovenci so večinsko prebivalstvo na celotnem območju Slovenije. V večini naselij predstavljajo več kot 80 oziroma 90 % prebivalstva, manj kot 80 % je tako opredeljenih v večjih mestih, kjer so največje zgostitve priseljenega prebivalstva (Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Velenje, Jesenice, Trbovlje, Novo mesto, mesta v Slovenski Istri) ter v vzhodnem delu Prekmurja, kjer so večinsko prebivalstvo Madžari. Slovenci ne predstavljajo absolutno večinskega prebivalstva samo v občinah Hodoš in Dobrovnik v Prekmurju, kjer je številčnejše madžarsko prebivalstvo.

V Sloveniji živijo tri avtohtone ali ustavne manjšine (njihov status poleg posebnih zakonov opredeljuje tudi Ustava RS) – Italijani (2.258 tako opredeljenih ali 0,1 % prebivalstva), Madžari (6.243, 0,3 %) in Romi (3.246, 0,2 %). Italijani večinoma živijo na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre (25 naselij v občinah Koper, Izola in Piran), Madžari pretežno na narodnostno mešanem območju v Prekmurju (30 naselij v občinah Hodoš, Šalovci, Moravske Toplice, Dobrovnik in Lendava), Romi pa so bolj razpršeni. Največ Romov živi v Prekmurju, Posavju, na Dolenjskem, v Beli Krajini ter v večjih mestih, predvsem Mariboru in Ljubljani (Josipovič in Repolusk 2003). Po ocenah socialnih služb je Romov z daljšo tradicijo bivanja v Sloveniji vsaj še enkrat toliko, kot jih izkazuje popisni podatek. Če jim prištejemo še kasneje priseljene Rome z območij nekdanje Jugoslavije, je njihovo skupno število v Sloveniji najverjetneje okrog 8.000.

Etnična sestava Slovenije se je v zadnjih desetletjih najmočnejše spremenila zaradi migracij z območja nekdanje Jugoslavije, predvsem sredi šestdesetih let in v obdobju 1975–1980. Takrat se je zelo povečalo število Srbov (leta 2002 38.694 ali 2,0 % tako opredeljenih), Hrvatov (35.642, 1,8 %), Bošnjakov (21.542, 1,1 %), Muslimanov (10.467, 0,5 %), Bosancev (8.062, 0,4 %), Albancev (6.186, 0,3 %), Makedoncev (3.972, 0,2 %), Črnogorcev (2.667, 0,1 %) in nekaterih manjših skupin (Romuni, Vlahi, Turki, Ukrajinci itd.). Če k Bošnjakom prištejemo še Muslime in Bosance (78 % versko opredeljenih med slednjimi je muslimanov), kar je upravičeno, saj gre bolj ali manj za isto prebivalstvo, so le-ti najštevilčnejša etnična skupina neslovenskega izvora v državi. To ponazarja tudi Graf 8. Vse do leta 1991 sta bili najštevilčnejši neslovenski etniji Hrvati in Srbi. Priseljene sku-

pine so najštevilčnejše in predstavljajo najvišji delež od skupnega prebivalstva v večjih mestih in zaposlitvenih središčih z urbanizirano okolico (Jesenice, Velenje, Kranj, Trbovlje, Ljubljana), na regionalnem nivoju pa v urbaniziranem delu zahodne Slovenske Istre. Priseljencev in njihovih potomcev je na splošno več v osrednji in zahodni kot v vzhodni Sloveniji. Manjše zgostitve, predvsem Hrvatov, so značilne za obmejno območje vzdolž slovensko-hrvaške državne meje. Slednji so tudi sicer v primerjavi z ostalimi prisotnejši v severovzhodni Sloveniji (Josipovič 2005: 180–181).

Delež opredeljenih za posamezno etnično skupino se je leta 2002 v primerjavi z letom 1991 zmanjšal. Najbolj se je zmanjšalo število opredeljenih za Italijane, Črnogorce, Madžare in Hrvate. Dvig števila je značilen za Rome zaradi krepitve etnične zavesti pri mladih in s tem večjega deleža opredeljenih. Tudi skupno število Albancev, ki so po letu 1991 med najbolj pogostimi priseljenci v Slovenijo, se je povečalo. Podobno velja za Bošnjake (skupaj z Muslimani in Bosanci), saj so številčno zelo pomembna priseljska skupina tudi po letu 1991, velik del muslimanskega prebivalstva pa se v popisu leta 1991 (drugače kot leta 2002) narodnostno ni opredelil, ali se je opredelil regionalno, ali pa kot Jugoslovani.

Na spremembe števila opredeljenih so deloma vplivale selitve (odselitve manjšega dela Srbov in Črnogorcev v letih 1991 in 1992, priseljevanja Bošnjakov in Albancev po letu 1991) ter etnična asimilacija dela potomcev priseljenцев, predvsem tistih iz etnično heterogenih zakonov. Najpomembnejši vzrok pa je vsekakor to, da se je zelo povečalo število prebivalstva, za katerega popis ni uspel ugotoviti etnične pripadnosti. Narodnostno neopredeljenih (neopredeljeni, opredeljeni kot Jugoslovani, regionalno opredeljeni) je bilo leta 2002 (14.079) celo nekaj manj kot pred enajstimi leti (Repolusk 1999). Skokovito pa se je povečalo število oseb, za katere je podatek o etničnosti neznan – 126.325 (6,4 %) v primerjavi z 42.335 leta 1991. Novo kategorijo kot posledico sprememb metodologije popisa predstavljajo tisti, ki na vprašanje o etnični pripadnosti niso želeli odgovoriti – teh je bilo 48.588 (2,5 %). Slednji, pa tudi tisti, za katere je podatek neznan, so najštevilčnejši v urbanih in urbaniziranih območjih. Za urbana in urbanizirana območja je hkrati značilna visoka selitvena mobilnost prebivalstva in relativno visoko število priseljenih, ki pa ni v neposredni povezavi z deležem 'neodgovorov' (Josipovič 2006: 258–263). Na številčni dvig v skupini »neznano« je najverjetneje vplivalo tudi bolj striktno izvajano popisno načelo, da je podatek o etnični pripadnosti potrebno dobiti neposredno od vprašanega – v naspro-

tnem primeru je prebivalstvo na to vprašanje in na vprašanje o veroizpovedi odgovarjalo po pošti (Šircelj 2003).

Objektivno je število pripadnikov posameznih etnij v Sloveniji višje od števila tako opredeljenih v popisu. Prav tako je mogoče upravičeno sklepati, da je delež Slovencev v skupnem prebivalstvu višji in presega 90 % od skupnega prebivalstva.

JEZIKOVNA STRUKTURA

Jezikovno sestavo prebivalstva Slovenije najbolj nazorno prikaže sestava po maternem jeziku. To je prvi jezik, ki se ga je oseba v življenju naučila. V etnično heterogenih območjih in družinah je to lahko tudi več kot en jezik. Popisne metodologije nekaterih držav enačijo etnično sestavo prebivalstva s sestavo po maternem jeziku. Podatki o sestavi po maternem jeziku so manj variabilni in manj izpostavljeni velikim številčnim nihanjem kot podatki o etničnosti.

Največ prebivalcev Slovenije je v popisu leta 2002 kot svoj materni jezik navedlo slovenščino (1.723.434 ali 87,7 %). Regionalne razlike v deležu prebivalstva s slovenskim maternim jezikom so podobne kot pri deležu opredeljenih kot Slovenci. Tudi pri vseh drugih jezikih je število tako opredeljenih vedno višje od števila opredeljenih po ustreznih etničnih skupinah. Tako je oseb s »srbohrvaškim« jezikom (termin je danes manj primeren in ga uporabljamo zaradi poenostavitve, zajema pa hrvaški, srbski, bosanski in črnogorski jezik ter popisni kombinaciji hrvaško-srbski in srbsko-hrvaški) 153.760, z italijanskim 3.762, z madžarskim 7.713, z albanskim 7.177, z romskim 3.834 in z makedonskim 4.760. Podatek je neznan za samo 52.316 prebivalcev.

Največji razkorak med opredelitvijo po etničnosti in maternem jeziku je pri Italijanih, Madžarih in Hrvatih – pri vseh treh skupinah je večina tistih, ki se etnično in jezikovno ni identično opredelila, opredeljena kot Slovenci. Med etnično opredeljenimi kot Slovenci je med tistimi z neslovenskim maternim jezikom najpogostejša hrvaščina.

Pogovorni jezik večine prebivalstva v Sloveniji je slovenščina. Kot edini jezik družinske komunikacije ga uporablja 1.789.460 oseb ali 91,9 %, v kombinaciji s še kakim drugim jezikom (predvsem s »srbohrvaščino«) pa še dodatnih 87.987 ali 4,5 % prebivalstva. Vsi drugi jeziki se uporabljajo pogostejše v kombinaciji s slovenščino kot samostojno. »Srbohrvaščino« uporablja samostojno 19.477 (1,0 %), v kombinaciji s slovenščino pa 65.462 (3,3 %) prebivalcev. Drugi jeziki so

po uporabi manj pogosti, izjema sta italijanščina in madžarščina na narodnostno mešanih območjih Slovenske Istre in Prekmurja. Lokalno je predvsem pomembna italijanščina, ki jo samostojno ali v kombinaciji s slovenščino uporablja 5.972 oseb, kar je več kot dvakrat toliko, kot je etnično opredeljenih Italijanov. Madžarščino samostojno ali skupaj s slovenščino uporablja 7.681 oseb ali le nekaj več oseb, kot je etnično opredeljenih Madžarov.

Geografska razporeditev prebivalstva, ki v družini ne uporablja samo slovenščine, je tesno povezana z večjimi koncentracijami pripadnikov italijanske, madžarske in romske etnične skupine ter priseljenega prebivalstva. V primerjavi z letom 1991 se je delež prebivalstva, ki v družini uporablja samo en jezik, znižal s 95,0 % na 92,8 %. Sprememba gre v največji meri na račun samostojne uporabe »srbohrvaščine« – predvsem mlajše prebivalstvo iz te skupine je prešlo od izključne rabe maternega jezika k dvojezičnosti s slovenščino.

VERSKA STRUKTURA

Popisni podatki o verski sestavi prebivalstva v Sloveniji temelje na odgovoru vprašanega o pripadnosti določeni veroizpovedi. Opredeljevanje po veroizpovedi v popisu ni bilo obvezno, pravni podlagi za to sta 41. člen Ustave RS in 10. člen Zakona o popisu. Odgovor opisuje osebni odnos posameznika do vere, ne pa njegovo uradno pripadnost tej veri ali obliko posameznikove verske organiziranosti.

Popisi na območju Slovenije so vključevali vprašanje o verski pripadnosti prebivalstva že od vsega začetka, prej kot vprašanja o maternem jeziku in etnični pripadnosti. Verske pripadnosti niso beležili le jugoslovanski popisi v letih 1948, 1961, 1971 in 1981, predvsem zaradi političnih in ideoloških vzrokov. Vprašanje o veroizpovedi se po popisu 1953 znova pojavi v popisu prebivalstva leta 1991, metodologija ugotavljanja verske pripadnosti osebe pa je primerljiva s tisto iz popisa leta 2002, manjše razlike so le v obliki vprašanja v popisnem vprašalniku.

Verska sestava sodi med širše razumljene demografske oziroma kulturološke (antropološke) značilnosti prebivalstva. Kot taka je velikega pomena za razumevanje številnih družbenih pojavov in dogajanj (odnos do splava, kontracepcije, tradicije, politike itd.). Prav tako sodi med pomembne oblikovalce etnične identitete.

Ob popisu leta 2002 se je za pripadnost določeni veroizpovedi opredeli-

lo 1.248.988 ali 63,6 % prebivalcev Slovenije. 68.714 (3,5 %) se jih je opredelilo kot verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, 199.264 (10,1 %) kot ateisti, 307.973 (15,7 %) jih na vprašanje ni želelo odgovoriti, 139.097 (7,1 %) pa sodi v kategorijo neznano.

Slovenija je dežela z izrazito katoliško (rimokatoliško) tradicijo, tako v organiziranosti cerkve kot v demografskem pogledu. Za pripadnost katoliški veri se je opredelilo 1.135.626 oseb ali 57,8 % vsega prebivalstva oziroma 90,9 % od vseh versko opredeljenih. Poleg velike večine Slovencev so katoliške veroizpovedi še Italijani, večina Madžarov, večina Romov, med priseljenim prebivalstvom pa predvsem Hrvati. H katolikom je prišteto tudi manjše število grkokatolikov, ki so lokalno številčnejši v Beli Krajini in nekaterih večjih mestih.

Veroizpoved z dolgo zgodovinsko tradicijo v Sloveniji je evangeličanstvo oziroma luteranstvo. Za evangeličane se je opredelilo 14.736 prebivalcev. Uradno ime organizirane cerkve je Evangeličanska cerkev augsburške veroizpovedi v Republiki Sloveniji. Protestantizem se je pričel širiti na Slovenskem v 16. stoletju, vendar se je dlje časa ohranil le na Koroškem, do danes pa predvsem v Prekmurju, in sicer v večjem delu Goriškega ter Ravenskega. Z izjemo Motvarjevcev so vsa naselja z večinskim ali zgodovinsko prisotnim deležem protestantov na območju nekdanje Železne županije. Ta reliktna meja je še iz časov, ko je bilo današnje Prekmurje kot del Madžarske razdeljeno med Zalsko in Železno županijo. Prostorsko lahko protestantsko območje Prekmurja omejimo na območje upravne enote Murska Sobota brez občine Beltinci in štirih naselij na jugovzhodu občine Moravske Toplice (Josipovič 2004: 89–90). V občinah na območju upravne enote Murska Sobota predstavljajo evangeličani skupaj z manjšimi protestantskimi skupinami četrtno vseh versko opredeljenih. Večje zgostitve evangeličanov so še v Ljubljani in Mariboru. Cerkvi pripada tudi del madžarske narodne manjšine v Sloveniji.

Ostale protestantske skupine, kot so kalvinisti, adventisti, binškošniki, Jehovine priče, baptisti itd., so številčno bistveno manjše – skupaj se je tako versko opredelilo 1.399 vernikov. Med naštetimi predstavljajo pomembnejši prostorski dejavnik le kalvinisti ali reformatorji, ki večinsko poseljujejo štiri obmejna naselja v občini Moravske Toplice. Ta naselja (Motvarjevci, Čikečka ves, Pordašinci in Središče) predstavljajo prostorsko nadaljevanje večinoma s kalvinisti poseljenega ozemlja na Madžarskem.

Druga največja verska skupina v Sloveniji je islamska oziroma muslimanska, ki je bila ob popisu leta 1991 številčno za pravoslavno na tretjem mestu. Po podatkih popisa šteje 47.488 pripadnikov. Muslimansko prebivalstvo se je

na današnjem območju Slovenije pojavilo zaradi priseljevanj, in sicer šele po nastanku Jugoslavije po prvi svetovni vojni. Sprva nizko število muslimanov se je pričelo skokovito dvigovati od polovice šestdesetih let 20. stoletja, ko so se v Slovenijo usmerili močnejši selitveni tokovi iz Bosne in Hercegovine. Muslimane v Sloveniji predstavlja prebivalstvo, ki se je etnično opredelilo kot Bošnjaki, Muslimani, Bosanci, Albanci ter del Črnogorcev in Romov. Muslimani predstavljajo zelo visok delež med delovnimi migranti v Sloveniji po letu 1991. Poselitveni vzorec muslimanov sovпада s poselitvijo Bošnjakov v širšem smislu. Tem so iz vsebinskih razlogov prišteti prebivalci, opredeljeni kot Muslimani in kot Bosanci (Josipovič 2006: 249).

Na tretjem mestu po številu so pravoslavni, predvsem pripadniki Srbske pravoslavne cerkve. Tudi pojav in naraščanje števila pravoslavnih v Sloveniji je rezultat priseljevanj, še posebej od polovice sedemdesetih let 20. stoletja do leta 1991. Manjši del pravoslavnega prebivalstva se je v letih 1991 in 1992, ko se je umaknila vojska nekdanje SFRJ, odselil iz Slovenije. Pravoslavno prebivalstvo v Sloveniji predstavljajo predvsem Srbi, Črnogorci in Makedonci ter nekatere manjše skupine – Romuni, Rusi, Ukrajinci in Vlahi. Poselitvena območja pravoslavnega prebivalstva sovpadajo s siceršnjim poselitvenim vzorcem Srbov, ki predstavljajo veliko večino pravoslavcev. Manjše območje, kjer predstavljajo pravoslavci večji delež prebivalstva, je v Beli krajini, in sicer gre za štiri obmejna naselja (Bojanci, Marindol, Miliči in Paunoviči), kjer živijo potomci Uskokov.

Preostale veroizpovedi štejejo manj pripadnikov, med njimi so še najštevilčnejše orientalske veroizpovedi s 1026 pripadniki, ki pa ne predstavljajo večjih prostorsko relevantnih zgostitev.

Osnovna značilnost primerjave popisnih rezultatov leta 1991 in 2002 je, da je število versko opredeljenega prebivalstva močno upadlo – za 15 % ali s 77 na 64 % celotnega prebivalstva. Med večjimi skupinami je najbolj upadlo število opredeljenih kot katoliki (17 %) ter protestanti brez evangeličanov (16 %), najbolj pa je naraslo število muslimanov (62 %) in pripadnikov orientalskih kultov (115 %). Številčno se je prepolovilo sicer majhno število opredeljenih kot Judi – 199 leta 1991 in 99 leta 2002. Ostale skupine so po številu opredeljenih podobno velike v obeh popisnih letih. Po drugi strani pa se je zelo povečalo število v skupinah: »verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi« (za 17 krat), »ateisti« (2,4 krat) ter »ne želijo odgovoriti na vprašanje o veroizpovedi« (3,8 krat). Število oseb v kategoriji »neznano« se je zmanjšalo za polovico. Število oseb, ki se versko niso opredelile, se je tako dvignilo od 450.000 leta 1991 na 715.000 leta 2002.

Te spremembe je nemogoče razlagati zgolj z demografskimi trendi (razen

dela rasti števila muslimanov zaradi priseljevanja delovne sile po letu 1991). Vzroki so predvsem v drugačnem opredeljevanju prebivalstva (Šircelj 2003: 148–159). Del rasti števila ateistov ter tistih, za katere v popisnih rezultatih ni podatka o veroizpovedi, je mogoče razložiti tudi s spremembo v popisnem vprašalniku. Namreč, leta 1991 je bilo vprašanje zastavljeno kot povsem odprto, leta 2002 pa so bili trije možni odgovori že ponujeni in jih je bilo potrebno samo označiti. To so: »verniki, ki ne pripada nobeni veroizpovedi«, »ateisti« ter »ne želi odgovoriti na vprašanje o veroizpovedi«. Prav te tri opredelitve so v primerjavi s popisom 1991 številčno najbolj narasle (Šircelj 2003: 74). Ponujena možnost neodgovarjanja je tako posredno znižala število v skupini »neznano« v primerjavi s popisom leta 1991.

Najvišji deleži prebivalstva, opredeljenega kot ateisti, so na Obali in v Zasavju ter v Novi Gorici, Idriji in Sežani. Povsod presegajo 20 %. Visok delež ateistov je sicer prisoten v urbaniziranih območjih Slovenije, v podeželskih naseljih pa je komaj zaznaven. Zanimivo je, da v nekaterih mestih ni tako izrazit kot v drugih in da ne sovпада vedno z deležem priseljenega prebivalstva. Tako imata Jesenice in Velenje v primerjavi z drugimi mesti relativno nižji delež ateistov, kar gre pripisati tudi lokalno bolj prisotnemu bošnjaškemu prebivalstvu, ki se je v visokem deležu versko opredelilo.

Prebivalstvo, ki na vprašanje o veroizpovedi ni želelo odgovoriti, je zelo nehomogena skupina prebivalstva. Pa vendar je za to skupino značilen poselitveni vzorec, ki sovпада s poselitvenim vzorcem prebivalstva, ki tudi na vprašanje o etnični pripadnosti ni želelo odgovoriti (Josipovič 2006: 258–263). Deleži 'neodgovorov' so višji predvsem v severovzhodni Sloveniji, kjer izstopa zlasti Podravje, znotraj slednjega pa Dravsko polje. Visokih deležev versko neopredeljenega prebivalstva ne smemo jemati kot obliko 'opredeljevanja' v Slovenijo priseljenega prebivalstva, kot se je to javnosti poskušalo vsiliti pri interpretaciji sprememb etnične strukture v zadnjem medpopisnem obdobju. Geografska analiza tega vprašanja namreč ne pokaže nobene prostorske odvisnosti ali povezanosti med pojavom večjih deležev priseljenega prebivalstva in različnih oblik 'neodgovorov'. O geografski problematiki 'neodgovorov' teče beseda tudi v razdelku o narodnosti in jeziku, podrobneje pa je omenjena problematika predstavljena v delu *Učinki priseljevanja v Slovenijo po II. svetovni vojni* (Josipovič 2006).

Seveda so na spremembe verskih opredelitev v zadnjem medpopisnem obdobju vplivale tudi družbene, gospodarske in politične razmere v predpopisnem in popisnem času zadnjega popisa. Ne gre tudi pozabiti, da je bilo v času politične krize, ko je potekal popis 1991, visok delež opredeljevanja po veroizpovedi

povezan z močno politično in etnično identificiranostjo prebivalstva. Politizacija nekaterih popisnih vprašanj ob zadnjem popisu se je tako najbolj odrazila prav na vprašanju o veroizpovedi, v nekoliko manjši meri pa tudi na vprašanju o etnični pripadnosti (Damjanić 2002).

LITERATURA IN VIRI

- Damjanić, Davorin (2002). *Politizacija vprašanja o veroizpovedi pri popisu prebivalstva*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Friganović, Mladen (1978). *Demogeografija – stanovništvo svijeta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Josipovič, Damir (2002). *Geografske značilnosti rodnosti v izbranih območjih Slovenije*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Josipovič, Damir (2003). Razvoj rodnosti v Sloveniji v zadnjih desetih letih in njen vpliv na staranje prebivalstva. *Statistika kot orodje in vir za kreiranje znanja uporabnikov / 13. Statistični dnevi*. Radenci, Ljubljana: SURS, SDS, str. 525–534.
- Josipovič, Damir, in Repolusk, Peter (2003). Demographic characteristics of the Romany in Prekmurje = Demografske značilnosti Romov v Prekmurju. *Acta geographica Slovenica*, letn. 43, št. 1, str. 127–149.
- Josipovič, Damir (2004). *Dejavniki rodnostnega obnašanja v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Josipovič, Damir (2005). *Demogeografski učinki imigracije v Sloveniji po II. svetovni vojni*. Disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Josipovič, Damir (2006). *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Kanduč, Zoran (2004a). Postmoderno stanje in družbeno nadzorstvo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, letn. 55, št. 1, str. 3–21.
- Kanduč, Zoran (2004b). Postmoderna družba, družbena pogodba in določila nasilja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, letn. 55, št. 3, str. 242–257.
- Kožuh-Novak, Mateja, et al. (1998). *Rodnostno vedenje Slovencev*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Meden-Vrtovec, Helena, et al. (2003). Staranje jajčnikov in zdravljenje neplodnosti. *Zdravniški vestnik*, letn. 72, št. II, str. 93.
- Pinter, B., et al. (2003). Menopavza v Sloveniji – značilnosti žensk in pojavnost perimenopavznih simptomov. *Zdravniški vestnik*, letn. 72, št. II, str. 9–12.
- Podatki Statističnega urada Republike Slovenije*. <http://www.stat.si/>, 25. 5. 2009.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija 1991*. Statistični urad Republike Slovenije.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija 2002*. Statistični urad Republike Slovenije. <http://www.stat.si/popis2002/>, 25. 5. 2009.
- Repolusk, Peter (1999). Ethnically undefined population in Slovenia population census

1991. *Multicultural regions and cities* (ur. Marek Koter in Karl Heffner). Regions and regionalism 4, Łódź-Opole, str. 99–107.
- Šircelj, Milivoja (1998). Demografski razvoj Slovenije. *IB revija*, št. 1/2/3, 4/5.
- Šircelj, Milivoja (2003). *Verska, jezikovna in narodnostna sestava prebivalstva Slovenije, popisi 1921–2002*. Ljubljana: SURS.
- Ule, Mirjana (2005). Rodnost med »šprinterskim« in »maratonskim« modelom družinske politike. *Delo*, 19. 3. 2005, str. 5.

NEZAPOSLENI, DELOVNI IMIGRANTI (TUJCI) IN ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI

Damir Josipovič

STANJE:

STRUKTURA PREBIVALSTVA PO AKTIVNOSTI

Zaposlitvena struktura in zaposlenost prebivalstva sta ključni za ugotavljanje stanja in planiranje nadaljnjih ukrepov za zagotavljanje s strategijo predvidene stopnje kadrovskega popolnjevanja Slovenske vojske in ciljne stopnje kadrovskega obsega SV. Potenciali na trgu dela so variabilni tako po izobrazbi kot po spolu, starosti in drugih atributih. Odvisni so tudi od stopnje zaposlenosti in stopnje zaposljivosti. Zato je na trgu dela prva ciljna skupina človeških virov, poleg seveda notranjih, skupina brezposelnega oziroma nezaposlenega prebivalstva. Slovenski Zavod RS za zaposlovanje (ZRSZ) v svojih evidencah hrani izčrpne podatke o iskalcih zaposlitve. Te evidence se redno dopolnjujejo in ažurirajo, tako da pomenijo enega osnovnih virov za črpanje informacij in za prilagajanje tekočih ali bodočih ukrepov Slovenske vojske.

Ob koncu avgusta 2008 je bilo na Zavodu Republike Slovenije za zaposlovanje prijavljenih 60.669 brezposelnih oseb. V primerjavi z avgustom 2007 je bilo brezposelnih manj za 11,5 %. Kljub zmanjševanju skupnega števila brezposelnih je stopnja brezposelnosti v Sloveniji tudi sicer v primerjavi z drugimi članicami Evropske unije relativno nizka. Razvoj brezposelnosti v letu 2009 ni tako obeta-ven, kot je bil v preteklih letih. Omenimo le, da se je po podatkih ZRSZ število brezposelnih drastično povečalo. Po zadnjih podatkih je bilo konec maja 2009 približno 85.000 prijavljenih iskalcev zaposlitve (vir: ZRSZ). Vendar pa so stopnje brezposelnosti lahko različno merjene. Obstaja več metodologij, podatke o brezposelnih pa lahko pridobimo iz vsaj treh različnih virov. Eden je popis prebivalstva. Po zadnjem popisu prebivalstva iz leta 2002 je bilo v Sloveniji med po-

pisanimi kar 130.000 brezposelnih (Preglednica 1). Po teh podatkih je bilo med njimi več moških kot žensk. Vidimo lahko tudi, da se je popisana brezposelnost od leta 1991 do leta 2002 podvojila.

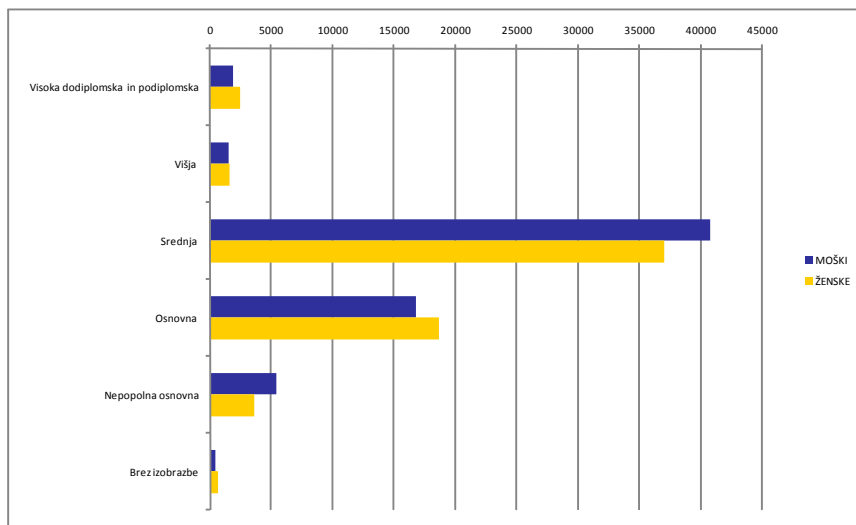
Preglednica 1: Struktura prebivalstva, starejšega od 15 let, po spolu in aktivnosti (vir: popis prebivalstva 1991 in 2002, SURS)

	Število		Strukturni deleži (%)	
	1991	2002	1991	2002
SKUPAJ	1913355	1964036	100	100
Prebivalstvo, staro 15 let ali več	1514722	1663869	79,2	84,7
aktivno prebivalstvo	945766	949078	49,4	48,3
delovno aktivno prebivalstvo	878789	818304	45,9	41,7
brezposelne osebe	66977	130774	3,5	6,7
neaktivno prebivalstvo	568956	714791	29,7	36,4
Prebivalstvo, mlajše od 15 let	398633	300167	20,8	15,3
MOŠKI	923643	958576	100,0	100,0
Prebivalstvo, staro 15 let ali več	718867	804286	77,8	83,9
aktivno prebivalstvo	504382	518068	54,6	54,0
delovno aktivno prebivalstvo	463686	451240	50,2	47,1
brezposelne osebe	40696	66828	4,4	7,0
neaktivno prebivalstvo	214485	286218	23,2	29,9
Prebivalstvo, mlajše od 15 let	204776	154290	22,2	16,1
ŽENSKE	989712	1005460	100,0	100,0
Prebivalstvo, staro 15 let ali več	795855	859583	80,4	85,5
aktivno prebivalstvo	441384	431010	44,6	42,9
delovno aktivno prebivalstvo	415103	367064	41,9	36,5
brezposelne osebe	26281	63946	2,7	6,4
neaktivno prebivalstvo	354471	428573	35,8	42,6
Prebivalstvo, mlajše od 15 let	193857	145877	19,6	14,5

Med brezposelnimi osebami je bilo največ oseb s srednjo izobrazbo – več kot polovica vseh, približno četrtnina jih je bila osnovnošolsko izobraženih, ostale skupine pa so predstavljale manjši del preostale populacije (Graf 1).

Za primerjavo dodajmo še podatke o zaposlenih v vojaških poklicih, ki so bili zbrani s popisom 2002. Delež žensk v vojaških poklicih se je po teh podatkih gibal v povprečju okrog 6 %. Najvišji delež so ženske predstavljale v starosti med 35 in 55 let. V tej skupini je na osem vojakov prišla ena vojakinja (11,1 %), kar je dvakrat več od povprečja. Drugače je v nižjih starostnih skupinah. Posebej v

Graf 1: Prebivalstvo, staro 15 let ali več, po statusu aktivnosti, izobrazbi in spolu, Slovenija – aktivne brezposelne osebe (vir: popis 2002, SURS)

najmlajši skupini je komaj kaka vojakinja, to pa predvsem zato, ker večji delež deklet nadaljuje s sekundarnim in terciarnim izobraževanjem, s čimer se avtomatično zniža verjetnost vključitve žensk v vojaški sestav v tem »najzgodnejšem« obdobju aktivnosti (Preglednica 2).

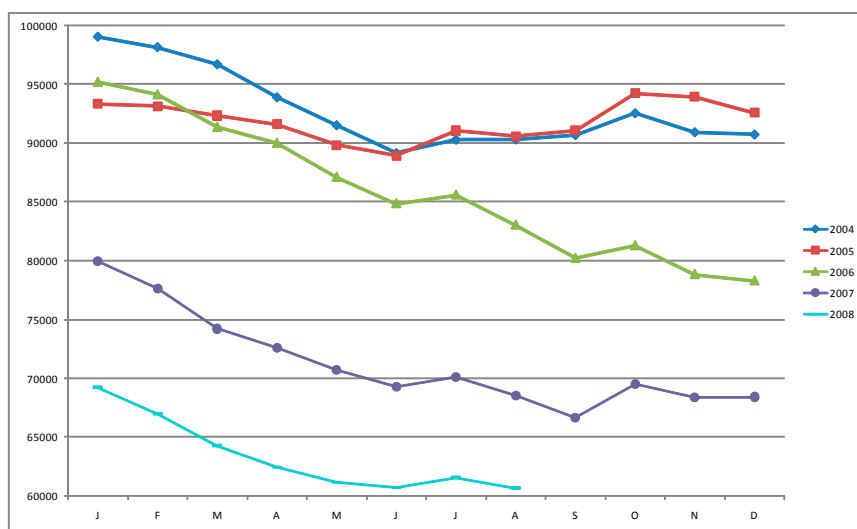
Preglednica 2: Vojaški poklici po spolu in starosti v Sloveniji (vir: popis 2002, SURS)

	Skupaj	Moški	Ženske	Moški (%)	Ženske (%)
Skupaj	7549	7150	444	94,1	5,9
15–24	2992	2958	34	98,8	1,1
25–34	2480	2300	180	92,7	7,3
35–54	2052	1825	227	88,9	11,0
55+	70	67	3	95,7	4,3

Če podatke popisane brezposelnosti primerjamo z naslednjim virom – to je s podatki o registrirani brezposelnosti, lahko ugotovimo, da je registriranih precej manj oseb kot v primeru popisa. Primerljivi podatek za leto 2002 je 110.000 brezposelnih (vir: ZRSZ). To pomeni, da sta bila registrirani in popisani podatek »neusklajena« že leta 2002, danes pa se ta razkorak seveda le še povečuje. Ključni

vzrok intenzivnega upada števila registrirano brezposelnih je spremenjena metodologija v letu 2006, ko so se pričeli dogajati masovni izbrisi brezposelnih iz evidenc po radikalnih kriterijih, kljub temu, da so večinoma bili dejansko brez službe. Med razlogi za »odjavo« iz evidence iz razlogov, ki ne pomenijo zaposlitve, so zlasti status neaktivnosti, upokožitev, nadaljnje šolanje, nerazpoloženost za zaposlitev, odklonitev zaposlitve, neaktivnost pri iskanju zaposlitve, odklonitev vključitve v ukrepe zaposlovanja, kršitev obveznosti iz teh ukrepov, dela na črno ali podajanje neresničnih podatkov. Temu primeren je bil tudi strm upad števila registrirano brezposelnih, kot ga prikazuje graf za leto 2006, in sicer za skoraj 20.000 oseb (Graf 2).

Graf 2: Gibanje registrirane brezposelnosti od konca 2004 do septembra 2008 (vir: ZRSZ)

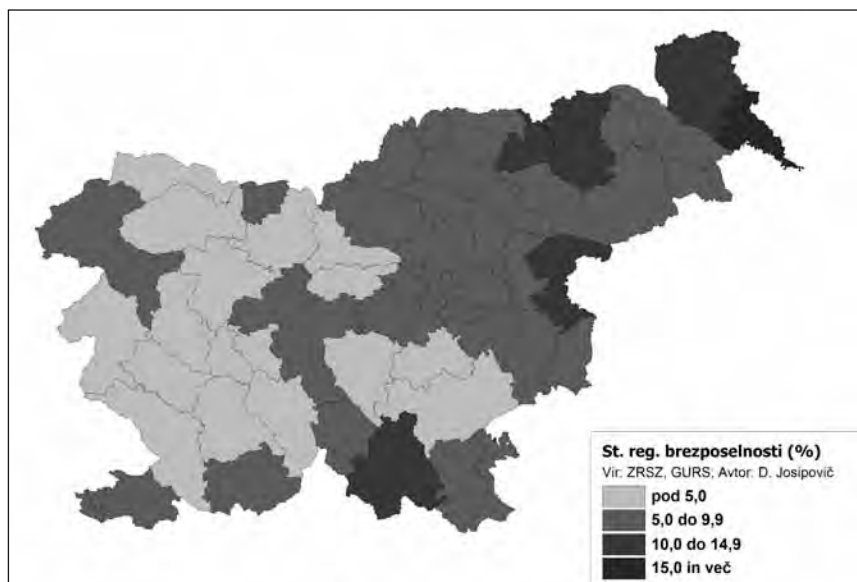
Izmenjava v evidenci brezposelnih na ZRSZ je zelo dinamična. Npr. aprila 2008 se je na Zavodu na novo prijavilo 4.649 brezposelnih oseb. Priliv novoprijavljenih brezposelnih oseb je v primerjavi z aprilom 2007 nižji za 14,5 %. Z razlogom izteka zaposlitve za določen čas se je prijavilo 1.900 oseb, kar je najpogostejši vzrok prijave v aprilu. Prijavili so se še naslednji: 802 brezposelni osebi, ki iščeta prvo zaposlitev, 746 trajno presežnih delavcev ali brezposelnih zaradi stečajev, 60 oseb zaradi izteka javnih del, preostalih 1.141 oseb pa se je prijavilo iz drugih razlogov. Skupni aprilski odliv iz brezposelnosti je štel 6.504

brezposelne osebe, od teh so se 3.604 zaposlile, 2.493 oseb je bilo objavljenih iz razlogov, ki ne pomenijo zaposlitve, 407 oseb je bilo prenesenih v druge evidence, od teh 72 v evidenco oseb, prijavljenih pri Zavodu na podlagi drugih zakonov. Konec aprila je bilo v evidenci oseb, prijavljenih na Zavodu na podlagi drugih zakonov, 15.179 oseb, ki so bile delovni invalidi in so prejemale denarno nadomestilo pri ZPIZ-u. Aprila so se zaposlile 3.604 brezposelne osebe, kar je 15,1 % manj kot v aprilu 2007. Iz razlogov, ki ne pomenijo zaposlitve, je bilo aprila objavljenih 2.493 brezposelnih oseb.

Struktura brezposelnih po tej evidenci je precej drugačna, več je žensk. Sicer pa je bilo konec aprila 2008 med brezposelnimi 53,6 % žensk, 17,4 % iskalcev prve zaposlitve, 14,2 % brezposelnih, starih do 26 let, 29,9 % brezposelnih, starih 26 do 39 let, 20,8 % brezposelnih, starih 40 do 49 let, 35,2 % brezposelnih, starih 50 let in več, 23,0 % trajno presežnih delavcev in brezposelnih zaradi stečajev, 40,0 % brezposelnih s I–II. stopnjo izobrazbe ter 52,4 % dolgotrajno brezposelnih oseb, tj. brezposelnih več kot eno leto (vir: ZRSZ).

Iz predstavljenih podatkov je razmeroma lahko ugotoviti, da rezervoar brezposelnih ni tako velik, kot bi lahko sklepali le na podlagi števila, ki presega 60.000. Tudi na podlagi drastičnega zvišanja števila brezposelnih (ca. 85.000 konec maja 2009) kot posledice gospodarske krize ni mogoče računati z velikim povečanjem kadrovskega potenciala za Slovensko vojsko. Brezposelnih do starosti 40 let je le polovica, od teh je dve tretjini takih, ki relativno hitro preidejo v status zaposlenih – to so mladi pod 26 let starosti. V starosti med 26 in 40 let je tako le petina vseh brezposelnih, med njimi pa polovica žensk, ki nad zaposlitvijo v vojaških poklicih ne kažejo tolikšnega zanimanja kot moški. Če odštejemo še 15.000 trajno brezposelnih (večinoma nezmožnih za delo) in podobno število brezposelnih s prenizko izobrazbo ali določeno stopnjo invalidnosti, je rezervoar razmeroma skromen in po grobi oceni v tem trenutku ne presega 5.000 oseb. Ne glede na to pa obstajajo regionalno in lokalno specifična območja, kjer je potenciala več. Gre zlasti za območja vzhodne (Štajerska, Koroška, Prekmurje) in južne Slovenije (Bela krajina, Kočevsko, Istra), kar je lepo vidno tudi iz Karte 1.

Poleg teh dveh skupin podatkov so na voljo podatki iz *Ankete o delovni sili*, ki se panelno ažurirajo. Gre za nekakšnega križanca med metodologijo popisa prebivalstva in ZRSZ. Tako so tudi ti podatki v veliki meri »nekje vmes«, kljub temu pa je po tej anketi število izjavljeno brezposelnih oseb najnižje (konec leta 2008 le 50.000; vir: SURS). Poleg metodoloških razlogov je to povezano tudi s tem, da mnogi anketiranci ne želijo razkriti svojega statusa, zato so realno te številke precej podcenjene.

Karta 1: Stopnja registrirane brezposelnosti po upravnih enotah Slovenije, prvi kvartal 2008 (vir: ZRSZ)

KONČNA OCENA IN PROGNOZA: ZAPOSLOVANJE TUJCEV V SLOVENIJI

Podatki o državi rojstva nam kažejo, da je bilo leta 2005 med registriranimi brezposelnimi okrog 11 % prebivalstva Slovenije rojenega v eni od držav naslednic nekdanje SFRJ (vir: ZRSZ). Če to primerjamo s podatkom, da je v Sloveniji 7,6 % prebivalstva rojenega v eni od držav naslednic nekdanje SFRJ (Josipovič 2006: 261–262), vidimo, da pomeni biti rojen izven Slovenije na območju bivše skupne države hkrati za enainpolkrat večje tveganje za brezposelnost.

Iz sumarnih podatkov na letni ravni lahko razberemo, da predstavljajo večji potencial za zaposlovanje v Slovenski vojski kot brezposelni pravzaprav prebivalci Slovenije (zaenkrat) brez državljanstva, a s prebivališčem v Sloveniji. Gre za prebivalstvo, priseljeno zlasti z območja nekdanje SFRJ, od koder prihaja še vedno največ priseljencev. Na letni ravni število priseljenih že dosega 30.000 oseb (vir: SURS), ki so večinoma v mladi aktivni fazi in bi lahko bile zelo zanimi-

va skupina tudi za kadrovsko izpopolnjevanje profesionalnega sestava SV. Tudi obstoječi parcialno zbrani podatki kažejo, da je v Slovenski vojski znatno število zaposlenih, ki se izrecno opredeljujejo za neslovensko etnično pripadnost, ki pa so hkrati visoko lojalni in zgledno patriotski do države Slovenije (vir: intervju).

Zaposlovanje tujcev v Sloveniji v zadnjih letih močno narašča. Podatki sicer kažejo, da gre večinoma za zaposlovanje v gradbeništvu, ki je tudi sicer v preteklih dveh letih glavni motor sicer strukturno neuravnotežene gospodarske rasti. Ker približno polovica (v obdobju 2004–2008 v povprečju preko 7000 letno) delovno aktivnih priseljenih prebivalcev najde zaposlitev v gradbeništvu, je jasno, da trg delovne sile v Sloveniji ni naklonjen zadovoljevanju potreb znotraj dejavnosti deficitarnih poklicev. Podobno velja za vojaške poklice. Ob tem moramo poudariti, da zakon o vojaški službi precej rigidno postavlja pogoje glede zaposlovanja v SV. Namreč, ob starostni in drugih omejitvah je potrebno imeti tudi slovensko državljanstvo, za pridobitev tega pa so pogoji precej zaostreni.

PRIPOROČILA

Na področju podeljevanja državljanstva bi na eni strani zlasti kazalo olajšati pogoje za pridobitev državljanstva tistim prebivalcem, ki bi se želeli v vojski dolgoročneje zaposliti, na drugi strani pa obstaja možnost, da se obstoječi zakon prilagodi ponudbi na trgu dela in da omogoči zajemanje tudi iz bazena t. i. tujcev; slednji so seveda lahko že dolgoletni stalni prebivalci Slovenije s potrebno mero patriotizma in lojalnosti, a so zaenkrat še brez slovenskega državljanstva. Nekateri podatki že kažejo, da je prišlo do precedenčnih primerov zaposlovanja tujih državljanov v Slovenski vojski. Kaže pa poudariti tudi dejstvo, da je ravno v zadnjem vladnem mandatu, ki ga je med leti 2004 in 2008 vodila desno-sredinska politična koalicija, prišlo do velike sprostitev migracijskih tokov z vidika zaposlovanja v Sloveniji. To priložnost bi bilo nujno potrebno izrabiti.

VIRI IN LITERATURA

Baza podatkov ZRSZ. Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. Ljubljana, 2008.

Josipovič, Damir (2006). *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Podatki ankete, izvedene na območju Prekmurja, Zasavja in UE Domžale. 2001.

Podatki ankete, izvedene na območju celotne Slovenije. 2004.

Podatki terenskih intervjujev in ankete, izvedene na območju celotne Slovenije. 2008.

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija 1991. Statistični urad Republike Slovenije.

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija 2002. Statistični urad Republike Slovenije. <http://www.stat.si/popis2002/>, 25. 5. 2009.

PRISELJENSKA ZAKONODAJA IN POLITIKA V SLOVENIJI

Jure Gombač

STANJE

Uvod

Slovenija je v letu 2007 vstopila v evro območje in v prvem četrtletju dosegla zanj relativno visoko gospodarsko rast – okoli 7,2 %.² Vzporedno pa je bila že marca 2007 presežena kvota delovnih dovoljenj za državljane tretjih držav, ki je v tem letu znašala 18.500 delovnih dovoljenj (Uradni list 2007). Tako je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije konec aprila 2007 ugotovilo, da preko veljavnih delovnih dovoljenj v Sloveniji dela 58.317 tujih delavcev. Ker ni bilo pričakovati naglega dotoka delavcev iz EU, ki v Sloveniji lahko delajo brez delovnega dovoljenja, in glede na to, da se je bližala poletna sezona, ko vzcvetijo predvsem gradbena in turistična dejavnost ter tuja naročila, sta gospodarstvo in obrtna dejavnost obupano zahtevali in 16. 6. 2007 od vlade Republike Slovenije tudi dosegli dvig kvot še za 6000 delovnih dovoljenj.

Nastalo situacijo so mnogi razumeli kot glavni dokaz, da sta trenutna gospodarska rast in priliv predvsem tujih delavcev iz tretjih držav med seboj povezana. Vse to je vlado prisililo k številnim razmislekom. Po eni strani vlada namreč dokazuje svojo uspešnost doma in v tujini prav s pomočjo visoke gospodarske rasti. Po drugi strani pa je bilo 46 % anketirane slovenske javnosti še ne tako oddaljenega leta 2000 prepričanih, da »Slovenija pripada Slovencem«, kar 60 % pa jih je menilo, da povečanje števila tujcev spodbuja širjenje kriminala in nasilja (Kralj 2008).

Poleg tega pa je postalo jasno, da je popolni nadzor nad migracijami v Slo-

² http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=942.

veniji stvar preteklosti. Upoštevati in spoštovati je namreč treba tudi pravni red Evropske unije na področju urejanja migracij. Trenja se kažejo v sprejetju kar treh *Zakonov o zaposlovanju tujcev* v sedmih letih (2000, 2005, 2007), ki sta jih spreminjala in dopolnjevala še dva dodatna zakona in pojasnjevalo eno uradno prečiščeno besedilo. Prav tako iz istih razlogov doživlja stalne menjave tudi *Zakon o tujcih*, ki določa pogoje in načine vstopa, zapustitve in bivanja tujcev v Republiki Sloveniji.

Čedalje bolj dejavni so tudi aktivisti, civilna družba, ki preko nevladnih organizacij s pomočjo odmevnih akcij protestirajo proti »pridrževanju tujcev in humanemu odstranjevanju« iz Slovenije in s tem Evropske unije. Nasproti jim seveda stojijo vsi tisti, ki kakršenkoli dotok tujcev identificirajo kot grožnjo slovenski kulturi in svojemu načinu življenja. V Sloveniji tako trenutno poteka zanimiva javna diskusija o strategiji ekonomskih migracij, na katero močno vplivajo zaradi direktiv EU nedavno sprejete spremembe *Zakona o tujcih* in *Zakona o zaposlovanju in delu tujcev*.

DRŽAVLJANI EVROPSKE UNIJE IN DELO V SLOVENIJI

Po vstopu Slovenije v Evropsko unijo leta 2004 število delavcev iz držav članic počasi, a vztrajno narašča. Če je konec leta 2004 v Sloveniji delalo 1294 državljanov EU 15 in državljanov novih članic, je to število v letu 2005 naraslo na 5635, v letu 2006 pa je bilo 5196 novih prijav. V tem letu je konec maja prišlo tudi do spremembe zakona, saj so delavce EU 15 in delavce iz novih držav članic izenačili z domačimi delavci. Namesto delovnega dovoljenja je treba zdaj delavca iz EU le prijaviti Zavodu RS za zaposlovanje zaradi evidence. Kljub temu pa ta sprememba očitno ni bistveno vplivala na večjo privlačnost trga dela v Sloveniji, saj se je do aprila 2007 prijavilo le 3206 delavcev iz EU. Največ jih je prišlo iz Slovaške (1032), sledijo pa Avstrija (354), Bolgarija (297), Italija (282), Poljska (250), Nemčija (231) itd. Iz baltskih držav prihaja recimo le 16 tujih delavcev.

Kljub temu, da naj bi bil postopek za pridobitev dela poenostavljen, se še vedno pojavljajo številni zapleti. Delavci iz EU so namreč razdeljeni na šest različnih kategorij, zato se zapleta okoli dovoljenja za bivanje v Sloveniji, pridobivanja delovnih knjižic, zdravstvenega zavarovanja, davčne številke in nerezidentnega računa. Kot največjo oviro pa delodajalci poudarjajo kulturne in jezikovne razlike, razlike v delovnih navadah ter stanovanjsko problematiko delavcev iz EU. Na kratko: delodajalci niso najbolj zadovoljni z delavci novih članic EU, ti pa zaenkrat ne prihajajo radi v Slovenijo, ker drugod zaslužijo več.

Novi zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zaposlovanju in delu

tujcev prinaša nekaj novosti. Na slovenskem trgu dela se bodo tako delavcem iz EU in EGP (Evropske gospodarske povezave) lahko pridružili tudi državljani Švicarske federacije ter družinski člani državljanov EU, EGP in Švicarske federacije, pa če so državljani EU ali pa ne. Novost je tudi, da bodo v primeru brezposelnosti vsi omenjeni izenačeni s slovenskimi državljani, če bodo seveda izpolnjevali pogoje, določene z zakonom, ki ureja zaposlovanje in zavarovanje za primer brezposelnosti ter bodo posedovali dovoljenje za bivanje.

DRŽAVLJANI »TRETJIH DRŽAV«

Številna vprašanja, naslovljena na Ministrstvo za notranje zadeve, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Zavod RS za zaposlovanje, E-portal vlade RS in upravne enote, kažejo, da med državljani tretjih držav, predvsem bivše Jugoslavije, vlada nezmanjšano zanimanje za delo v Sloveniji. Migracijske mreže, ki se na tem prostoru intenzivno pletejo že preko 60 let, ohranjajo svojo moč (Gombač 2005). V letu 2007 je v Sloveniji delalo preko veljavnih delovnih dovoljenj okoli 50.000 državljanov tretjih držav, število prosilcev za delo pa iz dneva v dan narašča. Prav tako narašča tudi število delodajalcev, ki povprašujejo po tej delovni sili. In to kljub temu, da je za pridobitev ustrezne dokumentacije potrebna prava mala papirnata vojna. Slovenija ima namreč štiri glavne vrste delovnih dovoljenj, ki so hierarhično razdeljene na 18 različnih podkategorij. Najlažje je pridobiti začasno »Delovno dovoljenje za delo na prošnjo delodajalca«, nato pa se pogoji zaostrijo okoli »Osebnih dovoljenj«, ki že dovoljujejo daljše in nekoliko bolj neodvisno bivanje v Sloveniji. Podeljujejo se tudi razna specifična »Dovoljenja za zaposlitev« in »Dovoljenja za delo«. Za državljanstvo pa lahko tujec z urejenim statusom zaprosi po desetih letih bivanja v Sloveniji.

Pri podeljevanju posamezne vrste dovoljenja sodelujejo različne državne institucije. Zavod RS za zaposlovanje s svojo Službo za zaposlovanje tujcev dobiva direktive od Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Pri nadzoru pomaga Sektor za migracije in integracije Ministrstva za notranje zadeve. Oddelek za vize in tujce Ministrstva za zunanje zadeve spremlja zakonodajo in za Diplomatsko konzularna predstavništva RS po svetu izdeluje navodila glede pridobivanja dovoljenj za začasno prebivanje tujcev v RS. Ker brez dovoljenja za bivanje tujci v Sloveniji ne smejo delati, je treba zanj zaprositi upravne enote. Te so del Direktorata za upravne notranje zadeve Ministrstva za notranje zadeve. Vse te institucije preko zakonov in pravil ter preko igranja specifičnih vlog skrbijo ne le za to, da se uveljavljajo interesi tistih, ki so jih ustanovili in jih vodijo, temveč

pošiljajo precej jasna sporočila tudi vsem potencialnim migrantom v Slovenijo (Goss in Lindquist 1995).

Novi zakon teh struktur ne spreminja, vendar pa mora zaradi sprejetja direktive EU o rezidentih avtomatično omogočiti pridobitev osebnega delovnega dovoljenja za nedoločen čas, če ima tujec dovoljenje za stalno bivanje. Poleg tega bodo spremembe in dopolnitve ožjemu družinskemu članu slovenskega državljana, ki ima veljavno dovoljenje za začasno prebivanje, zaradi združitve družine omogočale, da lahko zaprosi za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let, in sicer brez predhodnega triletnega prebivanja v Republiki Sloveniji.

NEDOKUMENTIRANI MIGRANTI, PRESELJENCI

(PAJNIK ET AL.2001), ILEGALNI MIGRANTI ...

»Tukaj smo zdaj že deset dni, čakamo, da nas pošljejo domov. Tako grozno mi je tukaj, ker sem zaprt. Še nikoli nisem bil v zaporu niti imel opravka s policijo. Kot da sem kriminallec.« (Zorn 2006: 67)

Pogoje in načine vstopa, zapustitve in bivanja tujcev v Republiki Sloveniji ureja *Zakon o tujcih*. Čeprav je bil, podobno kot *Zakon o zaposlovanju tujcev*, v preteklih osmih letih šestkrat spremenjen in dopolnjen, natančno opredeljuje tudi nedovoljen vstop tujca v državo:

- če vstopi v državo, čeprav mu na podlagi 9. člena tega zakona ni bil dovoljen vstop;
- če se izogne mejni kontroli;
- če pri vstopu uporabi ponarejene, tuje ali kako drugače spremenjene potne in druge listine, ki so potrebne za vstop, ali če organom mejne kontrole navede lažne podatke.

V obdobju od 1. januarja do 30. junija 2007 je bilo v Sloveniji obravnavanih 1205 ilegalnih prehodov meje. To je za skoraj 30 % manj kot v enakem času leta 2006 in več kot očitno je, da se nadaljuje trend zmanjševanja pritoka preseljenцев. K temu je precej pripomoglo vključevanje Hrvaške v Evropsko unijo, saj je od tam prihajalo čez mejo v Slovenijo največ prebežnikov. Tudi v letu 2007 so med prebežniki prevladovali državljani Srbije, Albanije, Turčije, Bosne in Hercegovine, Makedonije, Hrvaške ter Gruzije. Na podlagi mednarodnih sporazumov je bilo tujim varnostnim organom vrnjenih 612 tujcev, Sloveniji pa so tuji varnostni organi dostavili 195 oseb, največ na meji z Italijo.

Ostali preseljenci, ki se jih ti sporazumi ne tičejo, se znajdejo v postojnskem Centru za tujce. Gre za center zaprtega tipa, ki je pod upravo Ministrstva za notranje zadeve in kjer se realizira »humano odstranjevanje in pridrževanje

tujcev«, kot to določa *Zakon o tujcih* RS in njegovih pet dopolnil (Zorn 2006). Center si je s številnimi nespretnimi potezami predvsem zaradi nepoznavanja begunske problematike v kratkem času svojega delovanja nabral številne nasprotnike med nevladnimi organizacijami in aktivisti, ki v imenu spoštovanja človekovih pravic preko odmevnih akcij zahtevajo njegovo zaprtje (Zorn 2006).

AZILANTI: IZZIV ALI PROBLEM?

Državni zbor Republike Slovenije je 6. februarja 2006 sprejel novelo *Zakona o azilu*. Vlada kot predlagatelj zakona je spremembe zagovarjala s tem, da naj bi pri novelah šlo zgolj za prilagajanje skupnemu evropskemu azilnemu sistemu. Po mnenju nevladnih organizacij in gibanj, ki se ukvarjajo z migracijami, pa je to pomenilo zniževanje že dosežene ravni spoštovanja človekovih pravic, saj prosilci za azil nimajo več pravice do dela, do pravnega varstva in do neodvisnega življenja. Na to je v tretjem poročilu o Sloveniji opozarjal tudi ECRI (European Commission against Racism and Intolerance). S temi ugotovitvami se je strinjal tudi predsednik države, ki zakona ni hotel podpisati do zadnjega možnega trenutka.

Azilni dom v Ljubljani je odprl svoja vrata leta 2000, v letu 2003 pa se je zaradi stalnih pritožb okoličanov (Letno poročilo 2001) preselil v novo zgradbo na samo obrobje mesta. Tam skrbi za nastanitev prosilcev za azil, njihovo oskrbo in izvajanje nalog na podlagi zakona o azilu. Prosilcem za azil nudijo psihosocialno obravnavo in pomoč, izobraževanje ter sodelovanje z ostalimi službami Ministrstva za notranje zadeve ter drugimi ministrstvi in nevladnimi organizacijami. Sam dom je polodprtega tipa, z izjemo Zaprtega oddelka, kjer zadržujejo tiste, za katere sumijo, da so zlorabili postopek ali pa naj bi ogrožali sebe ali druge. V domu so se v letu 2007 nahajali približno 103 prosilci za azil, med katerimi je bilo 19 družin s 45 otroci, 29 samskih moških in trije pari. V domu sta bivala tudi dva mladoletnika brez spremstva. Kar 12 ljudi se je nahajalo v Zaprtem oddelku, eden v zaporu, 6 moških pa se je že nahajalo v Centru za tujce v Postojni, kjer so verjetno čakali na odstranitev iz države. Med otroci se jih je 19 vpisovalo v bližnjo osnovno šolo. A njihova prihodnost ni izgledala nič kaj rožnato. Trend zmanjševanja pozitivno rešenih prošenj za azil se namreč nadaljuje. Če je Slovenija v letu 2004 še uspela podeliti azil 39 osebam, je v letu 2005 ta številka padla na 26, v letu 2006 pa na 9. V prvi polovici leta 2007 je Slovenija med 45 vloženimi pozitivno rešila le pet prošenj. Število podeljenih azilov v Sloveniji je dejansko med najnižjimi v Evropski uniji in sodi tudi po mnenju

mednarodnih organizacij, kot je Amnesty International, med najresnejše probleme slovenske migracijske politike.³

BEGUNCI

Ker je bilo v Sloveniji v letu 2007 115 oseb s statusom begunca, je bilo treba razmisliti o njihovem bivanju zunaj Azilnega doma. Pobuda je na Ministrstvo za notranje zadeve ponovno prišla s strani ECRI in Evropskega begunskega sklada (ERF), ki je projekt tudi delno finančno podprl. Naslednji korak je tako pomenila izgradnja dveh Integracijskih hiš v Ljubljani in Mariboru, kjer je beguncem omogočeno, da si v enem letu s prehodnim bivanjem tam olajšajo prve korake na poti k samostojnemu življenju in integraciji v slovensko družbo. Beguncem naj bi omogočili tudi učenje slovenskega jezika in izobraževanje na drugih področjih ter pomoč socialnih služb. Slovenija je sprva predvidevala postavitev treh integracijskih hiš, vendar se je glede na število oseb, ki pridobijo status begunca, odločila, da sta dve dovolj. Zastavlja pa se vprašanje, ali bo to zadostovalo v času, ko število beguncev po svetu narašča.⁴

KONČNA OCENA

Rezultati raziskav, ki obravnavajo odnos večinskega prebivalstva do priseljevanja tujcev v Slovenijo, kažejo, da je ta odklonilen. Inštitut za ekonomska raziskovanja je že leta 2000 v svojih raziskavah na podlagi anket dokazoval, da se je skoraj 46 % anketirancev strinjalo, da Slovenija pripada Slovencem in da tukaj ni prostora za tujce, kar 60 % pa jih je menilo, da povečanje števila tujcev spodbuja širjenje kriminala in nasilja. To je še posebej očitno v primerih, ko gre za priseljevanje oseb iz bivših jugoslovanskih republik (Kralj 2008). Ti predstavljajo večinski delež imigrantske populacije v Sloveniji. Tako bi še leta 2004 kar 85,9 % anketiranih raje omejevalo kot spodbujalo priseljevanje iz držav bivše Jugoslavije. Odklonilen odnos je zaznati tudi do priseljencev iz neevropskih držav, a le do tistih iz Afrike in vzhoda (Azija, Rusija in nekdanje države Sovjetske zveze), medtem ko so Slovenci priseljevanju iz t. i. »panevropskega sveta« (obe Ameriki in Avstralija) nekoliko bolj naklonjeni.

Raziskava slovenskega javnega mnenja, opravljena leta 2005, ki je obravna-

³ <http://www.krtaca.si/aktualno/novice/dejstva-o-polozaju-i>.

⁴ <http://www.mnz.gov.si/si/splosno/novice/novica/period/1182033076///browse/8/article/2055/5426/?cHash=68d86a163e>.

vala področja nacionalne in mednarodne varnosti, je v vprašanju o dejavnikih, ki ogrožajo varnost Slovenije, navajala tudi begunce in ilegalne priseljence. Več kot 80 % anketiranih je menilo, da begunci in ilegalni priseljenci do neke mere ogrožajo varnost Slovenije. Vse to daje slutiti, da je za Slovenijo, ki se nahaja šele v postopku oblikovanja svoje migracijske politike, značilna predvsem velika mera previdnosti. Kljub temu se je v Sloveniji v prvi tretjini leta 2008 nahajalo 79.496 tujcev.

Vlada Republike Slovenije je v letu 2004, letu vstopa v Evropsko unijo, prvič izdala Uredbo o določitvi kvote delovnih dovoljenj za leto 2004, s katero omejuje število državljanov tretjih držav na slovenskem trgu dela.⁵ Tako so v letu 2004 izdali 17.100 dovoljenj,⁶ za leto 2005 je bilo izdanih 16.700, v letu 2006 17.350,⁷ v letu 2007 pa 18.500 delovnih dovoljenj.⁸ Tem so sredi leta na zahtevo gospodarstva dodali še 6000 novih. V letu 2008 je na podlagi 5. člena *Zakona o zaposlovanju in delu tujcev* Vlada Republike Slovenije izdala uredbo o določitvi kvote delovnih dovoljenj za leto 2008, s katero omejuje število tujcev na trgu dela na 24.600 delovnih dovoljenj. V prvi polovici leta se je, podobno kot leta 2007, ponovno pokazala potreba po povečanju dviga števila kvot.

Od leta 2004, ko je Slovenija vstopila v Evropsko unijo, število delavcev iz držav članic počasi narašča. Kar se tiče delavcev iz novih članic, so delodajalci kot največjo oviro pri njihovem zaposlovanju poudarjali kulturne in jezikovne razlike, razlike v delovnih navadah ter stanovanjsko problematiko delavcev iz EU. Kot rečeno, delodajalci niso najbolj zadovoljni z delavci novih članic EU, ti pa zaenkrat ne prihajajo radi v Slovenijo, ker drugod zaslužijo več.

Trend zmanjševanja pozitivno rešenih prošenj za azil se nadaljuje, od leta 2004 do prve polovice leta 2007 je število pozitivno rešenih prošenj upadlo z 39 na 5. Leta 2007 je v Sloveniji živelo le še 115 oseb s statusom begunca, ki se nahajajo bodisi v eni od Integracijskih hiš v Ljubljani ali Mariboru ali pa so si našli svojo nastanitev.

V prejšnjih letih je ilegalno priseljivanje doseglo svoj vrh leta 2000, ko je bilo zabeleženih 35.914 nezakonitih prehodov meje, nato pa beležimo upad, saj leto 2001 kaže 20.871, leto 2002 pa le še 6.926 nezakonitih prehodov meje. Številke nato še naprej upadajo, ob sprejemu Slovenije v EU zavijejo nekoliko navzgor do 5.646, nato pa znova padajo vse do leta 2007, ko je mejo nelegalno prečkalo

⁵ <http://evropa.gov.si/evropomocnik/question/553.127/>, 12.8.2006.

⁶ <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200433&stevilka=1433>.

⁷ <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200630&stevilka=1232>.

⁸ <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20078&stevilka=321>.

1.730 ljudi. V letu 2008 je bilo število še nekoliko nižje, je pa naraslo število ljudi, ki so jih državni organi zalotili, da nezakonito bivajo v Sloveniji. Teh je bilo v prvi tretjini leta 245.

Čeprav naj bi bila Slovenija – kot relativno majhen trg dela – šele v postopku oblikovanja svoje migracijske politike, je zanjo že dolgo značilna predvsem velika mera previdnosti. Ta se kaže ne le skozi različne ankete javnega mnenja, temveč tudi preko organizacije državnih institucij, ki upravljajo z migracijami. Zanimive so različne, tudi nasprotujoče si želje različnih akterjev znotraj in zunaj države:

1. Vlada bi rada pridobila migrante, ki so visoko izobraženi in bi v državi ostali daljši čas. Pripravljena je nuditi nekatere olajšave njihovim družinskim članom. Skrbi jo tudi beg možganov. V zadnjem času je treba upoštevati tudi odhod tujih delavcev v države, kjer dobijo boljše plačilo. Vseeno pa Slovenija drži svoje meje precej zaprte.

2. Gospodarstvo si želi gibljivo delovno silo, ki bi jo rekrutirali iz tujine v primeru dela in poslali nazaj v primeru izgube naročil oziroma ob zaključku dela. S tem bi lahko izkoristili delovno silo kot spremenljiv dejavnik produkcije in olajšali delo kapitalu kot fiksnemu faktorju produkcije (Piore 1979).

3. Glede na ankete, reakcije v medijih in navsezadnje tudi rezultate volitev smo Slovenci precej zaprta družba, relativno nenaklonjena sprejetju in integraciji tujcev. Vseeno pa so aktivisti, nevladne organizacije, predsednik države in bivši varuh človekovih pravic s svojimi akcijami in pobudami napravili veliko na področju informiranja javnosti in tolerance.

4. Evropska unija je s svojimi direktivami in organizacijami pomembno vplivala na slovensko zakonodajo v zvezi z migracijami.

Slovenija se v tem trenutku obnaša kot tipična država jedra, ki periferne države v neposredni okolici vidi kot rezervoar kadrov. Ker gre predvsem za ljudi iz držav nekdanje Jugoslavije, s katerimi jo povezujejo skupna zgodovina in socialne, gospodarske, migrantske in druge mreže, ve, kaj lahko od njih pričakuje (Wallerstein 1999).

Vendar pa jo skrbi tudi odhod teh delavcev naprej v bogatejšo državo in s tem povezan možni padec gospodarske rasti. Tudi beg možganov, ki zaenkrat še ni množičen, a se dogaja, spada v to kategorijo. To Slovenijo postavlja med države polperiferije, vpete in odvisne tako od držav jedra kot tudi držav periferije (Arrighi 1985). Lahko bi rekli, da sedaj Slovenija s svojo nastajajočo strategijo ekonomskih migracij skuša rešiti prav ta problem.

PRIPOROČILA

1. Sprostiti zakonodajo v zvezi z zaposlovanjem ljudi z dvojnim državljanstvom.
2. Določiti prioritete države in olajšati zaposlovanje državljanov tretjih držav, ki bodo zapolnili poklice, ki jih država ocenjuje kot prioritete.
3. Stimulacija zaposlenih državljanov tretjih držav, ne le finančna, temveč tudi možnost predčasne pridobitve državljanstva, združevanje družin, reševanje stanovanjske problematike ipd.

VIRI IN LITERATURA

- Arrighi, Giovanni (1987). Semiperipheral Development: The Politics of Southern Europe in the Twentieth Century. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, letn. 20, št. 2, str. 428–430.
- Gombač, Jure (2005). Communication within migration networks: Resourcefulness without borders. V: *Communication in the global world: International Graduate Student Conference* (ur. Andrej Pinter). Ljubljana: Slovenian Communication Association, str. 91–99.
- Goss, Jon, in Lindquist, Bruce (1987). Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective. *International Migration Review*, letn. 29, št. 2(110), str. 317–351.
- Kralj, Ana (2008). Nezaželeni? Medijske in politične konstrukcije tujcev v Sloveniji. *Dve Domovini / Two Homelands*, št. 27, str. 169–190.
- Letno poročilo Varuha človekovih pravic (2001). <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=407>, 10. 9. 2007.
- Pajnik, Mojca, Lesjak Tušek, Petra, in Gregorčič, Marta (2001). *Prebežniki, kdo ste?* (Zbirka Politike). Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Piore, Michael (1979). *Birds of passage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallerstein, Immanuel (1999). *Utopistike; Dediščina sociologije*. Ljubljana: Založba / *cf (rdeča zbirka).
- Uradni list RS, št. 8/2007. <http://www.uradni-list.si/1/index?edition=20078>, 15. 9. 2007.
- Zorn, Jelka (2006). Od izjeme do norme: centri za tujce, pridržanje in deportacije. *Časopis za kritiko znanosti*, letn. 34, št. 226, str. 54–74.

VPLIV DRUŽBENE DINAMIKE NA ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI

Mojca Vah Jevšnik

STANJE

Prehod iz obvezniške v poklicno vojsko in članstvo v zvezi NATO predstavlja za mlado institucijo Slovenske vojske izziv na številnih področjih. Ena izmed temeljnih težav, s katerimi se spopada Slovenska vojska, je nedvomno zaposlovanje novega in zadrževanje obstoječega kadra, kajti trend na področju popolnjevanja je v zadnjih letih izrazito negativen in ogroža doseganje kadrovskih zahtev do leta 2012. Po posredovanih podatkih Oddelka za pridobivanje kadrov (OPK 2007) se je v obdobju 2002–2005 doseglo planirane cilje popolnjevanja, v zadnjih treh letih pa se zaznava padec zanimanja za službo v Slovenski vojski in povečano število odhodov. Načrtovana stalna sestava Slovenske vojske⁹ naj bi v letu 2006 dosegla 7.550 pripadnikov in pripadnic, vendar jih je ob koncu leta primanjkovalo 242. V letu 2008 je znašal ta primanjkljaj že 859.¹⁰ Zaostajanje za načrtovanimi cilji zaposlovanja gre pripisati (1) zmanjšanemu zaposlovanju in (2) povečevanju odhodov iz Slovenske vojske zaradi številnih razlogov.

Po navedbah Oddelka za pridobivanje kadrov je zmanjševanje zanimanja za zaposlitev v Slovenski vojski mogoče pripisati zmanjšanemu številu razpoložljive mlade generacije na trgu delovne sile, zmanjšani konkurenčnosti ponudbe vojaškega poklica in povečani gospodarski rasti ter posledično povečanim zaposlitvenim možnostim (OPK 2007). Poglejmo najprej demografski vidik. Ko-

⁹ Stalna sestava Slovenske vojske vključuje častnike, podčastnike, vojake, vojaške uslužbence in civilno osebje.

¹⁰ Načrtovano stanje popolnjenosti stalne sestave Slovenske vojske za leto 2008 je znašalo 8000 pripadnikov in pripadnic, septembra 2008 pa jih je bilo zaposlenih zgolj 7141 (Slovenska vojska).

tnik-Dvojmoč (2002: 83) ugotavlja, da številni primeri iz zgodovine potrjujejo pomembnost demografskega dejavnika pri zagotavljanju nacionalne varnosti, dodali pa bi lahko, da je v sodobnem času ustrezno popolnjevanje oboroženih sil tudi ključnega pomena za izpolnjevanje dolžnosti pri zvezi NATO. Avtor razlikuje med količinskim vidikom demografskega dejavnika oziroma velikostjo populacije in kakovostnim vidikom oziroma sestavo prebivalstva. Pri količinskem vidiku gre tako za absolutni vidik, ki upošteva celotno število prebivalstva, kot tudi za relativni vidik, ki se osredotoča na obseg posamezne skupine prebivalstva. V primeru vojske gre seveda za število možnih nabornikov, ki se bodo pridružili sestavi oboroženih sil. Kakovostni vidik pa avtor razume kot izobraženost, poklicno sestavo, zdravstveno stanje, motiviranost za obrambo države, spolno, starostno, nacionalno sestavo in drugo. Ugotavlja, da je poznavanje demografskih trendov v obeh navedenih vidikih nedvomno nujno potrebno za uspešno načrtovanje razvojnih usmeritev družbe in dinamike njihovega uresničevanja (Kotnik-Dvojmoč 2002: 83).

Nedvomno je demografska situacija, s katero se sooča Slovenija, izjemno neugodna za institucijo Slovenske vojske, predvsem ko gre za zaposlovanje vojakov in vojakinj, za vstop katerih v vojsko praviloma velja starostna omejitev 25 let. Demografski trendi v večini držav Evropske Unije (EU) in tudi v Sloveniji namreč napovedujejo upadanje števila prebivalstva, zmanjšanje delovno aktivnega prebivalstva in povečanje potreb po dodatni delovni sili. Po ocenah strokovnjakov se bo absolutno število prebivalstva v EU do leta 2040 najverjetneje zmanjšalo za okoli 45 milijonov, pri čemer je poleg padca rodnosti potrebno upoštevati tudi povečanje odstotka upokojenega prebivalstva (Kovač 2003). Za popolnjevanje oboroženih sil v državah članicah EU je trend zmanjševanja rodnosti nedvomno pereč problem, kajti vztrajno se zmanjšuje razpoložljivi kontingent mlade moške populacije, primerne za vstop v vojsko, saj so moški kljub znatnejšemu vključevanju žensk v oborožene sile še vedno glavni vir delovne sile. Trend upadanja številčnosti ciljnega starostnega razreda se bo nadaljeval tudi v prihodnje, zato se bodo oborožene sile, tudi poklicne, srečevale s še večjimi težavami (Kotnik-Dvojmoč 2002: 90–91).

Kovač (2003) ugotavlja, da bodo v prihodnjih treh desetletjih Združene države Amerike in EU potrebovale okoli 70 milijonov dodatne delovne sile, da bi ohranile raven prebivalstva, zapolnile trg dela in povečale blaginjo in konkurenčno moč domačega gospodarstva. Rešitev za razvite države je v omilitvi strogih imigracijskih politik in povečanem številu izdaje delovnih dovoljenj za prebivalce tretjih držav z možnostjo pridobitve državljanstva. Sprememb v

demografskih trendih razvitih držav namreč ni na vidiku. Tudi v Sloveniji se nekatere gospodarske panoge soočajo s hudim pomanjkanjem delovne sile in zato se kvote za delovna dovoljenja nenehno dvigujejo in prilagajajo potrebam na trgu, četudi se pri tem zaznava neodobravanje javnosti.¹¹ V sredini leta 2007 je v Sloveniji legalno, torej z vsemi potrebnimi in veljavnimi dokumenti, delalo 58.317 tujih delavcev (Ministrstvo). Kljub temu je bilo povpraševanje po tuji delovni sili še vedno izjemno in vlada je morala popustiti zahtevam delodajalcev po dvigu kvot delovnih dovoljenj za člane tretjih držav.

Pomanjkanje delovne sile v Slovenski vojski je del strukturnih sprememb, s katerimi se sooča slovenska družba, vendar je strategija zaposlovanja relativno bolj kompleksna in izključujoča kot pri gospodarskih panogah, kajti eden izmed temeljnih pogojev zaposlitve v Slovenski vojski je slovensko državljanstvo. Dokler je slovensko državljanstvo nujen pogoj za pridobitev delovnega mesta v Slovenski vojski, so strategije zaposlovanja delovne sile, ki se jih poslužuje gospodarska sfera, neuporabne. Slovenska vojska zato poskuša privabiti čim več novega kadra na številne alternativne načine. Strategije vključujejo predstavitev poklica vojaka v šolah, snemanje reklamnih spotov, razpis štipendij, oglaševanje na Zavodih za zaposlovanje in podobno.¹² Zgornje številke upadanja kadra nakazujejo, da je uspešnost tovrstnih strategij vprašljiva in zato prihodnost zaposlovanja in uresničitev kadrovskega načrta za prihodnja leta ostaja negotova.

Poleg neugodne demografske situacije je v Sloveniji zanimanje za vojaški poklic v primerjavi z ostalimi poklici med mladimi zelo nizko in pogosto v pozitivni korelaciji z nizkim socialnim standardom in nižjo izobrazbo. Predvsem višje izobražene Slovenke in Slovenci si raje izbirajo varnejše, finančno bolj do-

¹¹ Glede na javnomnenjsko raziskavo, opravljeno leta 2002, bi zgolj 3 % Slovencev želelo živeti v etnično zelo heterogenem okolju, kar 70 % pa bi jih rado živelo v etnično homogenem okolju, v katerem si prebivalci delijo navade in običaje. Prav tako 40 % populacije nasprotuje mešanim zakonom (Mlinar in Štebe 2004).

¹² Razpis štipendij je ena izmed najnovejših strategij pridobivanja kadra. Po besedah nekdanjega obrambnega ministra Karla Erjavca obstaja na podlagi Zakona o služanju v Slovenski vojski možnost oblikovanja samostojnega štipendijskega sklada, iz tega naslova pa naj bi bilo v letu 2008 razpisanih 400 štipendij za srednješolce in 117 štipendij za študij na visokih šolah (Kadrovska). Tega leta je nastala tudi nova spletna stran, ki skuša na privlačen in pregleden način približati vojaški poklic potencialnemu novemu kadru (dostopna na naslovu <http://www.postanivojak.si/>). Spletna stran je del obširne medijske kampanje, vredne 900.000 evrov, s ciljem povečevanja zaposlitve v Slovenski vojski. V sklopu nove promocije, prepoznavne po sloganu ponosni nase, so nastali televizijski reklamni spoti, promocija pa aktivno poteka tudi preko radijskih, tiskanih, spletnih medijev, na plakatih in na terenu (Postani vojak).

nosne in družini prijaznejše poklice. Morda je izjema sodelovanje v mirovnih operacijah, ki je dobro plačano in privlači mnoge avanture željne posameznike (Jelušič 2005).¹³ Jelušič ugotavlja, da se nekateri posamezniki za vstop v Slovensko vojsko odločijo zgolj zato, ker bi radi sodelovali v mirovnih operacijah, po vrnitvi domov pa vojsko zapustijo (Ibid.).¹⁴ K temu morda pripomore tudi dejstvo, da je strategija reintegracije v domače okolje po vrnitvi iz mirovnih operacij še nedodelana, prav tako pa je nedodelan tudi sistem pomoči svojcem udeležencev na mirovnih operacijah.¹⁵

* * *

Poleg negativnega trenda zaposlovanja se odhodi kadrov iz Slovenske vojske prav tako stopnjujejo. Leta 2004 je odšlo 264 pripadnikov oziroma pripadnic Slovenske vojske, leta 2005 je število naraslo na 314, leta 2006 pa je Slovensko vojsko zapustilo 518 pripadnikov in pripadnic. V teh številkah je sicer vključeno upokojevanje, pa vendar nam podrobnejša analiza pokaže, da je ob izključitvi upokojitvenega deleža v letu 2006 prenehanje delovnega razmerja naraslo za kar 90 % (z 206 na 393). Glede na projekcije se bo negativen trend nadaljeval tudi v prihodnje (OPK 2007). Oddelek za pridobivanje kadrov opravlja prostovoljne razgovore z odhajajočimi iz Slovenske vojske oziroma jim ponudi anketo, v kateri lahko pojasnijo razloge za odhod. Po njihovih ugotovitvah so razlogi za padec zanimanja zaposlovanja v Slovenski vojski in za povečano število odhodov številni, vključujejo pa med drugim naslednje (OPK 2007):

¹³ Battistelli je razvil tipologijo različnih oblik motivacije vojakov na mirovnih misijah. V prvo skupino spadajo tisti vojaki in vojakinje, ki želijo pomagati drugim, v drugo skupino se uvrščajo tisti, ki želijo zaslužiti nekaj dodatnega denarja ali pridobiti nove vrste znanja, v tretji skupini pa so tisti, ki želijo doživeti pustolovščino ali si pridobiti pomembno osebno izkušnjo (v Jelušič 2005). Jelušič ugotavlja, da ima vsak posameznik svoje osebne razloge za sodelovanje v mirovnih misijah, ki so navadno kombinacija omenjenih motivov, pa vendar je Battistellijeva tipologija uporabna, predvsem v primarnih fazah raziskav (Ibid.).

¹⁴ Slovenska vojska je v letu 2008 sodelovala pri številnih operacijah kriznega odzivanja. V Afganistanu (ISAF, NATO) je delovalo 66 pripadnikov, v Bosni in Hercegovini (Joint Enterprise, NATO in ALTEA, EU) 34, v Iraku (NTM-I, NATO) 2, na Kosovu (KFOR, NATO) 292, v ZDA (CENTCOM, NATO) 1, v Čadu (Čad/CAR, EU) 15, v Libanonu (UNIFIL, ZN) 14 in v Siriji (UNTSO, ZN) 3. Skupno število pripadnikov Slovenske vojske na operacijah kriznega odzivanja v letu 2008 je bilo 427 (Slovenska vojska).

¹⁵ Intervju s pripadnikom Slovenske vojske z Oddelka za celostno skrb, promocijo in motivacijo kadra, 14. 11. 2008. Zvočni zapis dostopen v arhivu avtorice.

- nižji osebni dohodek v primerjavi z gospodarstvom in negospodarstvom;
- zmanjševanje nadomestil potnih stroškov;
- spremembe v sistemu izplačevanja nadomestil za dežurstvo, za varovanje objektov in terenska usposabljanja, ki se odražajo v zmanjšanju izplačil;
- nedefinirana karierna pot in nejasna prihodnost vojaka po dopolnjenem 45. letu starosti;
- služba po pogodbi za določen čas in s tem povezana nezmožnost najemanja dolgoročnih kreditov;
- pogosta odsotnost od doma zaradi službenih nalog, kot so straže, tereni in naloge v tujini;
- nepravilno razporejanje na delovna mesta glede na izobrazbo in poklic in posledično nezadovoljstvo z delom, ki ga posameznik opravlja.

Čeprav v naboru razlogov za odhode iz Slovenske vojske, ki ga je pripravil Oddelek za pridobivanje kadrov, ni omenjena diskriminacija, je pomembno upoštevati tudi ta dejavnik, ki je potencialno lahko razlog za odhode in nezanimanje za zaposlovanje v Slovenski vojski.¹⁶ V kontekstu demografske, migracijske in etnične dinamike v Sloveniji in njenem vplivu na Slovensko vojsko je problematična predvsem etnična diskriminacija. Pojav etnične diskriminacije v vojski je med drugim preučevala Sara Brezigar (2007), vendar ni zasledila jasnih primerov t. i. trde etnične diskriminacije. Primeri mehke diskriminacije sicer obstajajo, vendar avtorica zaključí, da etničnost vendarle ni pomemben vzrok diskriminacije v vojski. Občasno se pojavljajo zbadanja zaradi slabšega poznavanja slovenskega jezika in/ali tujega naglasa, nekaj je tudi šal na račun etnične pripadnosti, vendar jim zaposleni ne pripisujejo žaljivega pomena. Iz analize opravljenih intervjujev Brezigar (2007: 285) ugotavlja, da je

večina težav, ki se pojavljajo v delovnem okolju in so povezane z etničnostjo, dejansko odsev razmerij med etničnimi skupinami v družbi. V delovno okolje se torej iz drugih sredin in na splošno iz družbe pre-

¹⁶ Pojem diskriminacija označuje razlikovanje med osebami ali skupinami na podlagi njihove etnične, rasne, narodne, spolne in politične pripadnosti, veroizpovedi, spola, fizičnih značilnosti ipd. (Brezigar 2007). V svoji analizi etnične diskriminacije Brezigar (2006: 84) med drugim razlikuje med trdo (posredno in neposredno) in mehko (posredno in neposredno) diskriminacijo. Trda diskriminacija izvira iz formalnih, ponavadi zapisanih procesov, ki opredeljujejo delovanje organizacije, mehka diskriminacija pa se pojavlja predvsem v medosebnih odnosih in pri tistih vidikih delovanja organizacije, ki niso vpeti v njene formalne procese delovanja (Ibid.: 98).

slikujejo določeni običaji in vzorci obnašanja. Tudi že omenjeni pred-sodki in stereotipi, ki se kažejo v vicih in šalah, »čudna« vprašanja in drugi primeri kažejo, da je stanje na področju etnične diskriminacije v delovnem okolju prej odsev odnosov med različnimi etničnimi skupinami v Republiki Sloveniji kot pa rezultat posebnih procesov, ki se odvijajo v domeni zaposlovanja.¹⁷

Vendar se po pregledu študije Sare Brezigar (2006) pojavlja vprašanje pojava diskriminacije, ko govorimo o formalnih omejitvah pri zaposlovanju novih kadrov Slovenske vojske. Nedvomno gre v tem primeru za trdo diskriminacijo, saj je odsotnost dvojnega državljanstva del formalnih razpisnih pogojev za delovno mesto (Ibid.: 84).¹⁸ V Slovenski vojski tovrstni pogoji napredovanja seveda niso bili identificirani, kajti selekcija je opravljena že v fazi zaposlovanja novega kadra, ko se takoj zavrne vse potencialne interesente za zaposlitev v Slovenski vojski z dvojnimi državljanstvom. Vprašanje torej ostaja, v koliko se lahko takšna politika zaposlovanja izogne oznaki 'diskriminatorna' zgolj pod pretvezo pomanjkanja patriotizma in lojalnosti državi, v kateri bi pripadnik z dvojnimi državljanstvom opravljal vojaško službo.

KONČNA OCENA

Demografski trendi v prihodnosti napovedujejo Sloveniji nizko rodnost in staranje prebivalstva, kar potencialno lahko močno ogrozi rast in razvoj slovenskega gospodarstva. Delavcev v določenih gospodarskih panogah, predvsem v gradbeni in gostinski dejavnosti, že nekaj let drastično primanjkuje in delodajalci se odločajo za zaposlovanje delavcev iz tretjih držav. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je odgovorno za izdajo delovnih dovoljenj, katerih kvoto je prisiljeno vsako leto dvigovati na zahteve delodajalcev, ki potrebujejo delovno silo za nemoteno delovanje podjetij oziroma storitvenih dejavnosti.

¹⁷ Pri tem gre za t. i. *spill-over* efekt, o katerem lahko govorimo, ko etnična diskriminacija v delovnem okolju reflektira razmerja med etničnimi skupinami v družbi. Gre za preslikovanje določenih vzorcev obnašanja iz družbe v delovno okolje (Brezigar 2007: 285).

¹⁸ Drugi odstavek 88. člena Zakona o obrambi (ZObr) pravi: »Kdor želi poklicno opravljati delo na obrambnem področju, mora biti državljan Republike Slovenije. Osebe z dvojnimi državljanstvom ne morejo poklicno opravljati dela na obrambnem področju«. (ZObr, UL RS 2004)

Kovač ugotavlja, da naj bi v Evropski uniji po letu 2010 delovno aktivno prebivalstvo začelo upadati. Največji padec naj bi v obdobju 2010–2025 doživele Italija (–7,5 %), Nemčija in Španija (obe okoli –6,6 %). Poleg demografskih sprememb v EU nastaja tudi svojevrsten strukturni primanjkljaj delovne sile, ki ga lahko odpravijo predvsem migracijski tokovi (Kovač 2003).

Javno mnenje v Sloveniji priseljevanju ni povsem naklonjeno, vendar je imigracija nujno potrebna za nemoteno funkcioniranje slovenskega gospodarstva. Delodajalci ter vlada se tega zavedajo in Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve vsako leto povečuje kvote delovnih dovoljenj za državljane tretjih držav. Slovenska vojska, ki je v preteklih šestih letih iz obvezniškega sistema prešla na poklicno vojsko, zaposlovanja priseljencev oziroma prebivalcev Slovenije brez slovenskega državljanstva ne predvideva, čeprav je zaposlovanje tujih državljanov (z nekaterimi omejitvami) v nekaterih evropskih državah, na primer v Veliki Britaniji in Franciji, običajna praksa. Slovenija kot mlada država na ta preskok verjetno še ni pripravljena in zato v Slovenski vojski prevladuje mnenje, da zaposlovanje imigrantov zaenkrat ni realno izvedljivo, prav tako pa trenutno tudi ni zaželeno. Najemniški sistem se povezuje z nezmožnostjo celovite in učinkovite obrambe države, katerega temeljni kamen je vrednota patriotizma. Pri tem pa se pojavlja vprašanje zaposlovanja tistih potencialnih interesentov za zaposlitev v Slovenski vojski, ki imajo dvojno državljanstvo. Realno bi bila ta možnost povsem izvedljiva, vendar zaenkrat še vedno ni zaželena. Vprašanje je tudi, ali ni takšna politika zaposlovanja diskriminatorna do tistih posameznikov, ki imajo poleg slovenskega še drugo državljanstvo, kajti zaposlitev v državni organizaciji jim je odrečena na podlagi formalne pripadnosti neki drugi etnični skupini oziroma naciji.

Slovenski vojski pa vendarle preostanejo tudi nekateri drugi učinkoviti mehanizmi za povečanje števila zaposlenih in zadržanje obstoječega kadra. Pri zaposlovanju in zadrževanju kadra v vojski je dvig finančne nagradenosti, torej osebnega dohodka, le ena izmed možnih strategij. Potrebno je podrobno preučiti razloge za odhod iz Slovenske vojske (izbor razlogov naveden zgoraj) in pripraviti strategije za izboljšanje delovnih pogojev. Veliko je mogoče narediti, kot ugotavlja Oddelek za pridobivanje kadrov, predvsem z boljšo organiziranostjo dela znotraj Slovenske vojske in spodbujanjem kariernega razvoja pripadnikov in pripadnic vojske (OPK 2007).¹⁹ Pri tem igra pomembno vlogo novi Zakon o

¹⁹ Poglejmo na tem mestu, kakšne ukrepe predlaga strokovna literatura. Kadrovske težave tako obvezniških kot tudi poklicnih oboroženih sil (OS) bi lahko reševali z naslednjimi ukrepi (Kutscher in IMDE v Kotnik-Dvojmoč 2002: 93): »(1) s spremembo

službi v Slovenski vojski (Zakon), ki ureja tudi področje celostne skrbi pripadnikov Slovenske vojske.

Zakon o službi v Slovenski vojski, ki je bil sprejet julija 2007, uvaja povsem novo področje celostne skrbi za pripadnike Slovenske vojske, z novimi praviciami ter obveznostmi, povezanimi s poklicno vojsko in v skladu s potrebami popolnjenja in zadrževanja kadra Slovenske vojske. Pri zakonskem urejanju področja celostne skrbi pripadnikov so bile upoštevane dosedanje pozitivne izkušnje in rešitve drugih vojaških organizacij, prilagojene slovenskim razmeram. Zakon določa, da imajo pripadniki Slovenske vojske zaradi posebnih obremenitev, odgovornosti in zahtev pri opravljanju vojaške službe pravico do celostne skrbi, ki obsega zdravstveno oskrbo, psihološko oskrbo, socialno varstveno oskrbo, pravno pomoč, pravno svetovanje, religiozno duhovno oskrbo, športne dejavnosti in organizirano preživljanje prostega časa. Do celostne skrbi so upravičeni pripadniki stalne sestave, pogodbeni pripadniki rezervne sestave med opravljanjem vojaške službe in usposabljanjem, osebe med prostovoljnim služenjem vojaškega roka, pa tudi družinski člani pripadnikov stalne sestave oziroma drugih pripadnikov med opravljanjem vojaške službe (z nekaterimi omejitvami). Vendar normativni vidik celostne skrbi v realnosti ni zadovoljivo implementiran v prakso, prav tako tudi še ni izoblikovanega novega pravilnika o celostni skrbi za pripadnike oboroženih sil Slovenske vojske (Intervju).²⁰

* * *

Kot je razvidno iz zgornjega teksta, je pri identificiranju razlogov za po-

strateške vloge OS, kar bi zaradi zmanjševanja njihovega obsega zmanjšalo potrebe po kadrih; (2) s spremembo sestave osebja v OS, kar pomeni predvsem zniževanje vstopnih zahtev; (3) s povečevanjem 'zaloge' delovne sile prek sprememb meril, ki jo omejujejo; pri tem gre predvsem za bolj množično vključevanje žensk v OS ter bolj liberalno imigracijsko in asimilacijsko politiko, kar bi oboje lahko povečalo zaloge za vojaško službo primerne delovne sile; (4) države naj ne bi več zagotavljale vojaške varnosti predvsem z množičnostjo, ampak v večji meri z zamenjavanjem človeških zmogljivosti s tehniko, kar pomeni, da bodo morale v večji meri ali popolnoma preiti iz obvezniškega na poklicno popolnjenje OS; (5) države se bodo morale opirati na podaljševanje tako obvezne (če bo ta še obstajala), kot tudi poklicne vojaške službe (povečevati bodo morale število obnovljenih pristopnih pogodb) in (6) v večji meri se bodo morale opirati na rezervno sestavo.«

²⁰ Rešitve, ki jih na področju nujenja celostne skrbi ponuja Avstrijska vojska, so po mnenju sogovornika z Oddelka za celostno skrb, promocijo in motivacijo kadra Slovenske vojske relevantne tudi za Slovensko vojsko. Gre predvsem za konkretne ukrepe na področju socialne, zdravstvene, psihološke in pravne pomoči (Intervju).

manjkanje kadra v Slovenski vojski potrebno upoštevati širši kontekst in v analizo vpeljati družbeno dinamiko. Analiza notranjega delovanja vojske kot delovne organizacije je sicer nujno potrebna, vendar nezadostna. Problematiko negativnega trenda zaposlovanja in odhodov iz Slovenske vojske je potrebno pogledati širše in v analizo vpeljati tudi element družbenih vrednot, ki se spreminjajo skupaj s spreminjanjem družbenega okolja oziroma družbene dinamike v različnih časovnih obdobjih. Kotnik-Dvojmoč (2002: 101–102) ugotavlja, da spremembe vrednot, v večji meri kot bi želeli v oboroženih silah, vplivajo na odnos med oboroženimi silami in civilnim okoljem. Tradicionalne vrednote, ki so vojaštvu načeloma bolj naklonjene, so zamenjale bolj individualistične in liberalno usmerjene vrednote, ki so dokaj nezdržljive z načinom delovanja vojaške organizacije.²¹ Vojaška organizacija je namreč eden izmed najbolj rigidnih družbenih podsistemov, ki se togo upira spreminjanju vrednot od tradicionalnih k sodobnim. Vendar bo vojaška organizacija morala redefinirati svoj položaj v družbi in bolj uspešno slediti tempu, ki ga narekuje civilna družba, kajti v nasprotnem primeru bo postajala vedno bolj zaprta in izolirana od družbenega okolja. Avtor (Kotnik-Dvojmoč 2002: 102) ugotavlja:

Pripravljenost družbe, da podpira vojaški sistem, ki ga je vzpostavila, je odvisna od tega, v kolikšni meri družba prepozna in dojema reflektiranost družbenih norm, vrednot, običajev in kulturnega etosa v OS (IMDE, 1993: 193–194), pri čemer gre predvsem za določitev temeljnih družbenih vrednot, ki jih mora varovati nacionalnovarstveni sistem (Jelušič, 1997: 220). /.../ Predvsem je pomembno to, da se znajo OS zato, da bi se izognile ustvarjanju napetosti ali celo konfliktov med obema sferama družbe (civilno in vojaško), v vsakem trenutku prilagoditi družbeni realnosti in se sprijaznijo s procesom spreminjanja družbenih vrednot. To je pogosto zelo težko, saj vojaško organizacijo, kot navaja Muñoz (1986: 1–2), pogosto označujejo za skladišče moralnih norm in vrednot, ki so stoletja ostale nespremenjene, medtem ko sodobne družbe doživljajo neprestano, vse hitrejšo in vse obsežnejšo spreminjanje svojih sistemov vrednot.

²¹ Pluralističen koncept vrednot, ki smo mu priča v sedanjem času, je težko združljiv s tradicionalističnim konceptom v kontekstu vojaške organizacije, ki temelji na »časti, ponosu, uniformiranosti, tekmovalnosti, hierarhiji, enostarešinstvu, analitičnosti, poveljevanju in brezpogojnem izvrševanju nalog« (Rus v Kotnik-Dvojmoč 2002: 106).

Kotnik-Dvojmoč (2002: 103) meni, da je omejeno ohranjanje tradicionalističnih vrednot v tako specifični družbeni instituciji, kot je vojska, vsaj deloma predpogoj za njeno učinkovito delovanje. Pri tem pa je kljub vsemu nadvse pomemben dejavnik vzpostavitev pozitivnega odnosa med vojsko in civilno družbo, kajti le tako bosta vojski zagotovljeni potrebna podpora in relativna naklonjenost javnosti, s tem pa je mogoče pričakovati tudi povečanje povpraševanja po zaposlitvi v vojski in okrepitev lojalnosti vojski kot delovni organizaciji.²²

Pomembnost relativnega prilagajanja družbeni dinamiki poudarja tudi Jelušič (1997) v svoji razpravi o legitimnosti sodobnega vojaštva. Avtorica ugotavlja, da se je v devetnajstem in dvajsetem stoletju izjemno povečala baza za socialno rekrutacijo vojaške profesije, pri čemer gre predvsem za trend k socialni reprezentativnosti, ki izraža velike socioekonomske preobrazbe v predstavah javnosti o profesionalnem vojaku (Ibid.: 122).²³ Tipičen primer predstavlja zaposlovanje žensk v vojaški službi, s čimer se je reprezentativnost vojske kot družbene institucije močno povečala in posledično utrdila svojo legitimnost v obdobju, ko se je v družbi vzpostavila relativna enakopravnost med spoloma.²⁴ Za zagotavljanje reprezentativnosti vojske je izredno pomembna tudi etnična rekrutacija, pri čemer gre za zaposlovanje predstavnikov različnih etničnih sku-

²² O pomembnosti sodelovanja med civilno družbo in vojsko je na slovesnosti ob dnevu Slovenske vojske 15. maja 2008 spregovoril tudi predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk: »Naša vojska bo tudi v bodoče bistveno odvisna od človeškega dejavnika. Zato moramo ves čas skrbeti za njeno kadrovsko graditev, pridobivati mlade ljudi za delo v vojski in zagotavljati kroženje med vojsko in njenim civilnim okoljem. Skrbeti pa moramo tudi za etičnost in dobre medčloveške odnose v vojski, za krepitev tovarištva in za spoštovanje osebnosti ter dostojanstva pripadnic in pripadnikov Slovenske vojske. Hkrati pa moramo krepiti zavest o Slovenski vojski kot integralnem delu slovenske družbe, zavest o nujni povezanosti vojske s civilno družbo in zavest o nujnosti krepitev domoljubja v naši družbi kot celoti. Vloga Slovenske vojske je pri graditvi domoljubja in pripadnosti vrednotam človečnosti v družbi nenadomestljiva. Kot vrhovni poveljnik obrambnih sil nameravam prav tem vprašanjem posvečati največjo pozornost. To so namreč naloge, ki bodo dolgoročno zagotavljale kakovost Slovenske vojske in čvrstost slovenske države.« (Türk 2008)

²³ V tem zgodovinskem obdobju se je »zmanjšalo ... število plemičev, številčno so narasli srednji sloji, povečanje oboroženih sil v večini dežel pa je predpostavljalo tudi večji kadrovski prispevek vseh slojev k oficirskim kadrom, pojavile so se nove možnosti za izobraževanje in socialno mobilnost, ki so jih ponujale vojaške izobraževalne ustanove, posebej privlačne za depreviligirane sloje.« (Jelušič 2007: 122)

²⁴ »Za vojske, v katerih ni vojaške službe za ženske, bi se lahko vprašali, le kakšna reprezentativna družbena institucija je to, v kateri polovica prebivalstva sploh ni zastopana?« (Jelušič 2007: 123)

pin, državljanov nacionalne države (Jelušič 1997: 124). Spoznanje, da vojska ne izraža v celoti družbe, v kateri deluje, je namreč v sodobni javnosti lahko pogubno za njeno legitimnost (Ibid.).

Vendarle je potrebno upoštevati dejstvo, da zanimanje za zaposlitev v vojski, predvsem v modernih zahodnih družbah, upada in da zagotavljanje reprezentativnosti ni zgolj in izključno v domeni vojske in njenih strategij pridobivanja kadra, četudi lahko vojaška institucija s prilagojenim pristopom veliko pripomore k reprezentativnemu popolnjenju svojih kadrovskih vrst.

PRIPOROČILA

1. Da bi se odhodi iz Slovenske vojske zmanjšali, je potrebno dosledno izvajati aktivnosti za zadrževanje kadra, kot jih predlaga Oddelek za pridobivanje kadrov.
2. Demografska situacija ogroža prihodnost nekaterih poklicev v Sloveniji, katerih delovna mesta bodo morali zapolniti državljani tretjih držav. V kolikor kratkoročna strategija zaposlovanja v Slovenski vojski še ne predvideva možnosti zaposlitve državljanov tretjih držav in torej prehoda v najemniško vojsko, pa bi vendarle lahko izboljšala kadrovsko situacijo z zaposlovanjem ljudi z dvojnim državljanstvom.
3. Pridobivanje kadra, predvsem tistega z dvojnim državljanstvom, mora temeljiti tudi na nematerialnih ugodnostih, kot je pomoč pri združevanju družine, dostop do službenih stanovanj, pomoč pri reševanju birokratskih težav in podobno. Zakon o službi v Slovenski vojski natančno ureja področje celostne skrbi pripadnikov Slovenske vojske, vendar je ključnega pomena urediti implementacijo sprejetega zakona v praksi.
4. Potrebno je upoštevati spremembe v družbeni dinamiki in se poskušati prilagajati spreminjajočim se družbenim vrednotam, ki so v današnjem času izrazito individualistične in liberalne. Prilagojena promocija in stiki z javnostjo so pri tem ključnega pomena.

LITERATURA IN VIRI

- Brezigar, Sara (2006). Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v Republiki Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike: »uskoško« prebivalstvo v Beli Krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: zaključno poročilo* (ur. Miran Komac in Mojca Medvešek). Ljubljana: INV, str. 73–151.
- Brezigar, Sara (2007). Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v RS. *Priseljenci* (ur. Miran Komac). Ljubljana: INV, str. 257–299.
- Intervju s pripadnikom Slovenske vojske z Oddelka za celostno skrb, promocijo in motivacijo kadra, 14. 11. 2008. Zvočni zapis dostopen v arhivu avtorice.
- Jelušič, Ljubica (1997). *Legitimnost sodobnega vojaštva*. Ljubljana: FDV.
- Jelušič, Ljubica (2005). Sociološki problemi v mirovnih operacijah. *Vključevanje civilnih zmogljivosti v operacije v podporo miru* (ur. Bojan Pipenbaher). Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Direktorat za obrambne zadeve, Sektor za civilno obrambo, str. 73–84.
- Kadrovska politika: Vojska bo nove kadre skušala privabiti tudi s štipendijsko politiko, 15. 4. 2008. Časnik Dnevnik. <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/312592>, 25. 7. 2008.
- Kotnik-Dvojmoč, Igor (2002). *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav*. Ljubljana: FDV.
- Kovač, Bogomir (2003). Globalizacija, migracijski tokovi in ekonomski razvoj na obrobju slovenskih migracijskih dilem. *Migracije – Globalizacija – Evropska unija* (Romana Bešter et al.). Ljubljana: Mirovni inštitut, str. 43–83.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. <http://www.mddsz.gov.si>, 25. 7. 2008.
- Mlinar, Zdravko, in Štebe, Janez (2004). Odpiranje v svet zavesti Slovencev. *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči* (ur. Brina Malnar in Ivan Bernik). Ljubljana: FDV.
- Oddelek za pridobivanje kadrov (2007). Strategija pridobivanja in zadrževanja kadra za Slovensko vojsko. Neobjavljeno poročilo.
- Postani vojak. <http://www.postanivojak.si/>, 20. 12. 2008.
- Slovenska vojska. <http://slovenskavojska.si/poklicna/struktura/index.htm>, 28. 7. 2008.
- Türk, Danilo (2008). Govor predsednika republike na slovesnosti ob dnevu Slovenske vojske. <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/90E7C6BE00EBE4AFC125744A003E5D0D?OpenDocument>, 5. 12. 2008.

NAJEMNIŠKI VOJAKI V 20. IN 21. STOLETJU

Jure Gombač

STANJE

Uvod

Najemniške vojske so že od nekdaj sodelovale v oboroženih spopadih ali pa so jih s svojo prisotnostjo preprečevale. Med njihovimi uporabniki in morebitnimi žrtvami so se v odnosu do njih izoblikovali mešani občutki, ki so temeljili na stereotipih, osebnih izkušnjah in legendah. Svoja mnenja o najemniških vojaki so skozi zgodovino podali številni pisci, izredno dobro in natančno pa jih je povzel Niccolo Machiavelli v svoji *Politiki in morali* (1990):

Vojska, s katero vladar brani svojo državo, je domača ali najemniška, pomožna ali mešana. Najemniška in pomožna sta nekoristni in nevarni; kdor ima državo osnovano na najemniški vojski, ne bo nikoli trden in varen. Najemniške čete so namreč med sabo nesložne, stremuške, brez discipline in nezveste; med prijatelji se šopirijo, pred sovražnikom stisnejo rep med noge. Boga se ne boje, ljudem niso mož beseda; polom se samo za toliko odloži, kolikor se odlaša z napadom, kajti v miru te oskubejo najemniške čete, v vojni pa sovražnik. Vzrok za to je v tem, ker najemniki ne poznajo druge ljubezni in drugega razloga, ki naj jih zadrži na bojišču, kot borno plačo, ta pa ni tolikšna, da bi zavoljo nje hoteli umreti.

Sir Thomas Moore je za razliko od Machiavellija v svoji knjigi *Utopija* gledal na pojav najemništva nekoliko bolj pozitivno oziroma je v njem videl določene koristi, ki jih posamezne države tehtajo še dandanes. Ta mehanizem so

namreč prebivalci omenjenega idealnega otoka uporabljali v svoj prid. Mnogo narodov naj bi namreč bilo pri Utopijcih zadolženih, zato so ti tam najemali vojake, da so se bojevali namesto njih. »Najbolj so se izkazali Zapoleti, grobi, divji in srditi narod, ki živi v gozdu, kjer so bili rojeni in vzgojeni. So utrjeni proti mrazu, vročini, so delavni in ne poznajo sladkosti življenja. Vse življenje se posvečajo lovu, ropanju in so ustvarjeni za vojno.« Sicer so zmeraj iskali tistega, ki bi jim v spopadu plačal več, in so stopili na njegovo stran, toda, »ker so jim Utopijci vedno plačali največ, so jim bili zmerom zvesti.« (Moore 1516)

V dvajseto stoletje je najemniški vojak vstopil skozi stranska vrata, saj so ga velike nacionalne armade in naborniški sistemi potisnili na obrobje, tako družbeno kot geografsko. Največkrat so jih najemali v tako imenovanem tretjem svetu, pogosto za tvegane in »umazane« naloge proti »Drugim« (Said 1996). Tudi prva in druga svetovna vojna sta se jim izognili, hladna vojna in postkolonialno obdobje pa sta pomenila njegov ponovni vzpon. Veliko število bivših ali (tudi zaradi disciplinskih razlogov) odpuščenih vojakov je vstopalo v različne tujske legije ali pa so pri posameznih agentih podpisovali pogodbe s skrivnostnimi družbami in odhajali v »neznano«. Nekateri so na krizna žarišča odšli tudi sami, da bi svoje usluge ponudili najboljšemu ponudniku. Vsaj v Indokini, Afriki in Južni Ameriki so o sebi ustvarili precej negativno sliko in imena dežel, kot so Biafra, Angola, Nikaragva, Sejšelski otoki, so pomenila prelomnico, saj se je – tudi zaradi vse večje prisotnosti medijev – odzvala mednarodna skupnost in preko določil Ženevske konvencije ter resolucije Generalne skupščine OZN 44/36 takšno uporabo najemnikov tudi obsodila.

Vendar razvoj ni zastal, pojavile so se nove potrebe in izzivi. Da bi se izognili členom omenjenih konvencij in resolucij in ker so pač potrebe tako narekovale, so nastale zasebne vojaške organizacije, ki naj bi zaposlovale (odlično izurjeno) civilno prebivalstvo in ga uporabljale za nevojaške operacije, tujske legije so začeli uporabljati v mirovnih operacijah Nata, OZN in EU itd. (French Foreign Legion 2009, Spanish Foreign Legion 2009).

NAJEMNIŠKI VOJAKI: KDO IN ZAKAJ

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ne najdemo posebnega gesla za najemniškega vojaka. Pravzaprav se različnim definicijam, ki jih najdemo v mednarodnem tisku, najbolj približamo s pomočjo kombinacije dveh terminov, in sicer: »Najemnik je vojak, ki za plačilo vstopi v vojsko,« in »Plačanec je tisti, ki za plačilo dela za nasprotnika.« (SSKJ 2008) Verjetno ni treba poudarjati, da kljub tej kom-

binaciji dobimo precej okoren in pomanjkljiv opis kriterijev, po katerih naj bi sklepali, kdo bi lahko bil najemniški vojak, kakšna dela naj bi opravljal in za koga.

Vendar je ta zmeda prisotna tudi v drugih jezikih, saj recimo v angleščini zasledimo pojma *mercenary* in *soldier of fortune*, ki naj bi bila sicer izenačena, vendar definicije enciklopedije *Brittanica* kažejo nekoliko drugačno sliko. Najemnik (*mercenary*) naj bi bil profesionalni vojak, ki se bori za katerokoli državo ali nacijo ne glede na politične interese ali razloge. Vendar pa naj bi pozno 18. stoletje pomenilo konec velikih in organiziranih najemniških vojsk in pojavi se nov tip najemnika, ki svoj vrh doseže v obdobju po drugi svetovni vojni. To so posamezni plačanci (*soldiers of fortune*), ki so se v nekaterih primerih odlikovali predvsem v državah tretjega sveta, še posebej v postkolonialni Afriki, kjer so jih najemale tako vlade posameznih držav tudi kot protivladne skupine. Vseeno pa se je tudi za njih udomačil izraz najemniki (*mercenaries*) (Britannica 2009).

Tudi v nemščini se sicer kažejo določene razlike med nazivoma plačanec in najemnik, vendar pa je tu prišlo do poenotenja in uporabe le enega izraza, in sicer najemnik (*Söldner*) (Gajšek 2006). Nekoliko sodobnejši pristop k temu problemu je za razliko od SSKJ mogoče najti v nekaterih novejših prispevkih na to temo, ti pa se pridružujejo že omenjenemu poenotenju, ki je prisotno v drugih jezikih, saj naj bi bil najemnik (tudi najemniški vojak, plačanec) vojak, ki se bori za denar ne glede na okoliščine. Za razliko od rednih vojakov ni vezan na državo, ampak ga zavezuje le pogodba, ki jo sklene z naročnikom. Bori se samo zaradi materialnih ugodnosti pri najboljšem ponudniku (Gajšek 2006). Še natančneje pa se o tem, kdo so najemniki, govori v »Dodatnem protokolu k Ženevski konvenciji z 12. avgusta 1949, ki se navezuje na zaščito žrtev mednarodnih oboroženih konfliktov« (Geneva Convention 2008).

Najemnik je oseba, ki sodeluje v oboroženem spopadu in ni državljan ali stranka v konfliktu. Motivira ga predvsem želja po osebnem dobičku, ta pa po navadi precej presega plačilo, ki ga dobivajo njegovi soborci, pripadniki oboroženih sil, ki so vpletene v konflikt. Na 72. plenarnem srečanju decembra 1989 je Generalna skupščina Združenih narodov sprejela resolucijo 44/34, ki jo je poimenovala tudi Mednarodna konvencija proti rekrutiranju, uporabi, financiranju in šolanju najemnikov, ki je začela veljati konec leta 2001 in je bolj znana pod imenom Najemniška konvencija Združenih narodov. Tu se še bolj natančno opredeli, kdo je najemnik, to pa zato, da bi poleg postkolonialne Afrike zajeli tudi delovanje privatnih vojnih organizacij, ki jih suverene države vedno pogosteje uporabljajo pri reševanju oboroženih konfliktov (International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries 1989):

1. Najemnik je vsak, ki je posebej rekrutiran doma ali pa na tujem, da bi se boril v oboroženem spopadu. Motivira ga predvsem želja po osebnem dobičku, ta pa po navadi precej presega plačilo, ki ga dobivajo njegovi soborci, pripadniki oboroženih sil v konflikt vpletenih sil. Ni državljan niti pripadnik strani, udeležene v konfliktu, niti prebivalec ozemlja, ki ga nadzoruje stran, vpletena v konflikt. Prav tako ni pripadnik oboroženih sil strani, ki je udeležena v konfliktu. Važno je tudi, da ni bil poslan s strani države, ki ni udeležena v konfliktu, na uradno dolžnost kot del njenih oboroženih sil.

2. Najemniki so tudi vsi tisti, ki so posebej rekrutirani lokalno ali v tujini zato, da bi sodelovali v organiziranem dejanju nasilja, ki je namenjeno prevratu vlade ali pa spodnašanju pravnega reda države. Med te kategorije spada tudi ogrožanje ozemeljske celovitosti države. Njihova motivacija za sodelovanje pri teh dogodkih je pričakovanje velike osebne koristi v obliki materialnega plačila. Niso ne državljani ne prebivalci države, proti kateri je usmerjeno takšno dejanje nasilja, prav tako pa niso člani oboroženih sil države, na ozemlju katere se dogaja to organizirano nasilje. Tja niso bili poslani po uradni dolžnosti s strani druge države.

Kljub tem jasnim konceptom in definicijam pa v zvezi z najemniki še vedno obstajajo številne nejasnosti, ki jih vnašajo v diskurz kar države, ki te protokole podpisujejo ali pa se podpisu izogibajo. Tako se recimo spodbujajo določene nejasnosti med najemnikom in tujim prostovoljcem v primeru, ko je primarni motiv vojaka v tuji vojski nejasen. Primer sta recimo Francoska tujska legija in Ghurke, ki jih zakoni vojne ne uvrščajo med najemnike, čeprav izpolnjujejo kar nekaj točk iz člena 47. iz Dodatnega protokola k Ženevski konvenciji z 12. avgusta 1949, ki se navezuje na zaščito žrtev mednarodnih oboroženih konfliktov (Protokol 1). Prav tako recimo državljanstvo Evropske unije v nekaterih primerih zaposlovanja v tujih oboroženih silah nudi nove možnosti, seveda pa še vedno obstaja možnost najema zasebnih vojaških organizacij, ki so v zadnjem desetletju prerasle v multinacionalke (XE International in druge).

MEDNARODNA ZAKONODAJA IN NAJEMNIKI

Kar nekoliko presenetljivo je, koliko mednarodnih konvencij in nacionalnih zakonodaj se je in se še danes ukvarja z definicijami najemnikov, njihovo klasifikacijo (lawful/unlawful combatant, zakoniti/nezakoniti bojevniki, mercenary/soldier of fortune), delovanjem in posledicami njihovih dejanj. Več kot očitno gre za zapleten pojav s samega roba legalnosti, ki jo predpisujejo »Zakoni o bojevanju« in ki večkrat poseže tudi v sfere, prepovedane s temi zakoni (Rule of Law in Armed Conflicts Project 2000).

Ženevska deklaracija iz leta 1949 ali tako imenovana Tretja ženevska deklaracija, ki je nadomestila oziroma posodobila prvi dve, o najemniških vojakih sicer ne govori direktno, vseeno pa se jih posredno dotika v zelo važni točki. Od svojih podpisnic namreč zahteva, da morajo vsakega ujetega vojaka obravnavati kot zakonitega bojvnika, torej kot zaščiten osebno s statusom vojnega ujetnika, vse dokler ga ne predajo pristojnemu sodišču. To potem odloči, ali gre za zakonitega borca, kar zaplete zadeve, saj na ta način dopušča tudi možnost oziroma kategorijo nezakonitega borca. Status ujetnikov v spopadu naj bi določilo ustrezno sodišče, do takrat pa naj bi uživali pravice vojnih ujetnikov. Ko pa se ustrezno sodišče odloči o statusu, se lahko stran, ki zadržuje ujetnike, odloči, da bo nezakonitim borcem še naprej nudila pravice vojnih ujetnikov ali pa ne (Geneva Convention 2008). Če se odloči za drugo možnost, to kategorijo pokrije eden od najbolj kontroverznih členov leta 1950 sprejete Četrte ženevske konvencije, ki ureja predvsem status civilnega prebivalstva med oboroženim spopadom, člen 5. V njem je zapisano, da je nezakoniti borec civilist, ki se direktno vključuje v oboroženi spopad, s katerim se krši mednarodno humanitarno pravo in je lahko zadržan oziroma preganjan na podlagi domače zakonodaje države, ki ga je zadržala zaradi teh dejanj. V kategorijo nezakonitega borca naj bi tako spadali recimo najemniki in otroci vojaki. O statusu ujetih najemnikov torej odloča domače sodišče, in če določi, da so nezakoniti bojvniki, saj nimajo ne državljanstva nevtralne države ne nacionalnosti države zaveznice, potem obdržijo vsaj pravice in privilegije, ki so zapisane v Četrtri Ženevski konvenciji. To pomeni, da jih morajo obravnavati humano in v primeru sojenja ne smejo kršiti njegovih pravic do poštenega in regularnega sojenja (Geneva Convention 2008). Korak naprej (ali pa nazaj) je bil storjen junija 1977, ko je bil s strani večine držav sprejet že omenjeni Dodatni protokol k Ženevski konvenciji z 12. avgusta 1949. Ta je v svojem 47. členu določal, da najemnik nima pravice biti borec oziroma vojni ujetnik. Če je torej sodišče po regularnem sojenju ugotovilo, da je zajeti vojak najemnik, potem je ta lahko pričakoval, da ga bodo obravnavali kot kriminalca in ga lahko čaka tudi usmrtitev. Najemniki tudi niso mogli računati na repatriacijo po koncu spopada (Geneva Convention 2008). Primeri, kot je bila recimo usmrtitev »polkovnika« Callana²⁵ in njegovih soborcev v Angoli ali pa dolgoletne zaporne kazni, ki so jih bili deležni sodelavci Hoarovega neuspelega puča na Sejšelskih otokih, so bili rezultat takšne mednarodne zakonodaje in zelo jasno svarilo potencialnim najemniškim vojakom.

²⁵ Colonel Callan je bil njegov vzdevek, čeprav ni bil polkovnik. Njegovo pravo ime je bilo Costas Georgiou (op. ur.).

NACIONALNE ZAKONODAJE V ZVEZI Z NAJEMNIŠTVOM

Nekatere države s pomočjo svoje zakonodaje tudi prepovedujejo svojim državljanom sodelovati v tujih vojnah, razen če niso del njihovih nacionalnih oboroženih sil. Velika Britanija je že v 18. stoletju svojim podanikom s pomočjo Akta o naboru v tujo vojsko preprečila sodelovanje v vojskah držav, s katerimi ni bila v prijateljskih odnosih. Vendar pa je napravila kar nekaj izjem in zamižala na obe očesi, kot recimo v primeru grške vojne za neodvisnost, španske in angolske državljanske vojne itd. (Percy 2007). Združene države Amerike so prav tako konec 19. stoletja s pomočjo »Proti-Pinkertonovega akta« prepovedale svoji vladi, da za svoje namene uporablja uslužbence Pinkertonove Nacionalne detektivske agencije ali podobna privatna policijska podjetja (Canaday 2008). Leta 1977 je pritožbeno sodišče ta akt razumelo kot prepoved vladi ZDA, da zaposluje podjetja, ki nudijo v najem najemniške in kvazivojaške enote. Vseeno pa je v naslednjih letih prišlo do iskanja pravnih lukenj in niš ter omogočilo privatnim vojaškim organizacijam, kot so recimo Blackwater (Xe International), DynCorp itd., da so kot podizvajalci Ameriške vojske in ameriških državljanov sodelovali v Iraku, Afganistanu in drugod (Wind 2007).

Francija je leta 2003 kriminalizirala ne le najemniško dejavnost, kot je to definirano v Ženevski konvenciji, ampak tudi njeno organizacijo za vse francoske državljane, stalne rezidente in pravne osebe. Po zakonu jih čakajo kazni od 5 do 7 let in plačilo kazni od 75.000 do 100.000 evrov (Code Penal 2003).

Podobno je to storila Južnoafriška republika leta 1998. S svojim »Aktom o tuji vojaški pomoči« je svojim državljanom in rezidentom brez dovoljenja posebnega vladnega urada prepovedala vsakršno vmešavanje v tujih vojnah razen v humanitarnih operacijah. Leta 2005 je vlada še enkrat prevetrila zakonodajo, saj so se državljani Južne Afrike zaposlovali v Iraku kot varnostniki, hkrati pa je bila to posledica vpletenosti nekaterih njenih državljanov v neuspela puča v Ekvatorialni Gvineji in na Sejšelskih otokih (Regulation of Foreign Military Assistance Act, 1998). Ena od najbolj znanih najemniških organizacij je bila Executive Outcomes, katere člani so bili po večini bivši pripadniki posebnih enot (Buffalo Battalion) Južnoafriške vojske. Tudi ta je zaprla svoja vrata leta 1998.

IZJEME: PRIMER FRANCOSKE TUJSKE LEGIJE, ŠPANSKE TUJSKE LEGIJE IN GHURK TER ZASEBNIH VOJAŠKIH ORGANIZACIJ

Kljub vsem tem zakonskim omejitvam in na splošno negativnemu odnosu večjega dela mednarodne javnosti do najemniških vojsk in najemniških vojakov obstajajo bojne enote, v katerih tuji državljani lahko služijo v oboroženih silah

drugih držav. Najbolj znani sta Francoska tujska legija (7500 mož) in regimenti Ghurk v Britanski (3400 mož) in Indijski armadi (okoli 120.000 mož). Nekoliko manj znana pa je recimo Španska tujska legija (okoli 5000 vojakov). Ghurke in drugi tuji državljani, ki jih rekrutirajo v britansko vojsko iz zveze narodov Commonwealth, prisežejo zvestobo britanski kraljici, delujejo v formiranih enotah Britanske vojske ter spoštujejo pravila in predpise, pod katerimi služijo tudi drugi britanski vojaki. Podobno volja tudi za Ghurke v Indijski vojski (Brigade of Gurkhas 2009).

Francoska tujska legija prav tako deluje kot organizirana vojaška enota Francoske vojske (French Foreign Legion 2009). Člani teh enot so torej pripadniki oboroženih sil Britanije, Indije in Francije in niso najemniški vojaki po členih e. in f. 47. člena Dodatnega protokola k Ženevski konvenciji z 12. avgusta 1949. Člena namreč govorita o tem, da je najemnik tisti, ki:

e. Ni pripadnik oboroženih sil strani, ki je vpletena v konflikt.

f. Ni bil tja poslan s strani države, ki ni udeležena v konflikt, po uradni dolžnosti kot del njenih oboroženih sil (Geneva Convention 2008).

Ista zakonodaja torej velja tudi za pripadnike Španske tujske legije, ki so prav tako sestavni del španskih oboroženih sil.

Poseben primer so tudi pripadniki zasebnih vojaških organizacij, ki naj ne bi sodelovali v oboroženih spopadih, temveč naj bi kot civilno osebje s pomočjo orožja le varovali ljudi in dobrine (Gajšek 2006; Percy 2007). Na ta način pa so po Ženevski konvenciji zaščiteni kot civilisti (Geneva Convention 2008).

NAJEMNIKI V ZGODOVINI 20. STOLETJA

Konec 18. stoletja je pomenil konec velikih in organiziranih najemniških vojsk, ki jim je le redko kdo še zaupal. Države so se vse bolj zanašale na nabornike, ki so jih vodili izurjeni poklicni oficirji. Pojav nacionalnih držav v drugi polovici 19. stoletja je še dodatno otežil situacijo za najemnike, ki so začeli svoje niše iskati drugje (Švajncer 1998). Pojavil se je nov tip najemnika, ki svoj vrh doseže v obdobju po drugi svetovni vojni, ki sta ga zaznamovala obdobje hladne vojne in postkolonializem. To so bili posamezni plačanci (soldiers of fortune) in njihove najemniške vojske, ki so se v nekaterih primerih odlikovali predvsem v državah tretjega sveta, še posebej v Afriki, kjer so jih najemale tako vlade kot protivladne skupine.

Najbolj znane dežele delovanja teh najemniških vojakov so tako recimo Kongo, Biafra, Angola, Sierra Leone, Sejšelski otoki in Ekvatorialna Gvineja. V Kongu so se problemi kopičili že leta pred oboroženim konfliktom, saj je bilo

težko pozabiti na vladavino kralja Leopolda II., ki je prebivalstvu vladal s trdo roko ter med ljudmi ustvaril močan protibelgijski naboj. Na neodvisnost so zato gledali kot na rešitev izpod belgijskega jarma, medtem ko so v Belgiji s strahom pričakovali izgubo s surovinami bogatih ozemelj, ki so jih izkoriščali že nekaj desetletij. Vsi so bili odločeni nekaj ukreniti v zvezi s tem. Spori so izbruhnili kmalu po volitvah in razglasitvi neodvisnosti 30. junija 1960, najprej v vojski, kjer so se črni vojaki uprli belim oficirjem. Začeli so tudi z napadi na »evropske« cilje, tako da je morala posredovati Belgijska vojska. Ko se je 11. julija od Konga odcepila še provinca Katanga, je to dodatno zapletlo zadeve. Moise Tschombe, ki je prevzel oblast v tej državi, je nastopal v povezavi z belgijskimi industrialci, ki so v Katangi videli predvsem baker, zlato in uran. Z belgijsko pomočjo je katanške žandarje spremenil v učinkovito vojaško silo, v kateri je glavno udarno moč predstavljalo več sto evropskih najemnikov, ki sta jih vodila Robert Faulques in Bob Denard. Pomembno silo v povezavi s to organizacijo je igrala tudi najemniška enota »5 Comando« pod vodstvom »norega« Mikea Hoara (Horne 2001). Istočasno se je od Konga odcepila tudi z diamanti bogata provinca Južni Kasai, zato je vlada pod vodstvom Patricka Lumumbe prosila za pomoč Sovjetsko zvezo. Ta je poslala orožje in po spopadu je bila uporniška provinca premagana.

V letu 1962 je operacija Združenih narodov z imenom »Grand Slam« uporno provinco Katango priključila nazaj h Kongu. Že leta 1964 pa je prišlo do upora Simb (Levov) v provincah Orientale in Kivu. Pokoritev upornih provinc je vodil prav Tschombe, ki se je kot ministrski predsednik Konga spet obrnil na tuje najemnike. Ti so skupaj z regularno vojsko (ANC) uspešno prodirali proti Stanleyvillu, stvari pa so se zapletle, ko so Simbe med civilnim prebivalstvom začeli jemati talce, predvsem belce. Dogajanje, ki je postalo svetu bolj znano kot operacija Rdeči zmaj, so rešili šele belgijski padalci s pomočjo transportnih letal vojske ZDA. Njihov prihod na letališče se je ujel z prihodom vladnih in najemniških enot v mesto in uporniki so bili hitro premagani (Harris 2008).

V letu 1965 je predsednika Kasavubuja nasledil Joseph Mobutu, ki pa ni bil po volji nekaterim belim prebivalcem Konga, in v povezavi z najemniki so zanetili dva upora v bližini Kisanganija (bivšega Stanleyvilla). Najemniki so si namreč želeli vrnitev odstavljenega ministrskega predsednika Tschombeja, vendar jim to ni uspelo. Čeprav je drugi upor pod vodstvom Jeana Schrammea, Boba Denarda in njegove »10 Commando« požel nekaj podpore med lokalnim prebivalstvom, je navsezadnje z nekaj sto najemniki pobegnil v Ruando in se od tam vrnil v Belgijo (Aspinall 1990).

Spor med različnimi ljudstvi v Nigeriji se je leta 1967 dokončno zaostрил z odcepitvijo plemena Igbo, ki je ustanovilo svojo državo po imenu Biafra. Izbruhnila je državljanska vojna, ki je trajala tri leta in v kateri je izgubilo življenje več kot milijon ljudi. V spopadu med nigerijsko federalno vojaško vlado in vojsko Biafre je sodelovalo kar nekaj najemnikov. Piloti, kot sta Hank Wharton in Ernest Koenig, so v Biafro prevažali orožje, hrano in letala. Pod vodstvom grofa Carla Gustava von Rosna so se na novo oblikovale BiAf (Biafra Airforces) pod imenom »Biafra Babies«, ki so s pomočjo tujih najetih pilotov bombardirale nigerijska letališča (Operation Biafra Babies, 2003). Četrto »Commando« brigado je vodilo devet tujih najemnikov, med njimi tudi »major« Taffy Williams, z železno roko pa ji je poveljeval bivši pripadnik Hitlerjugend in Francoske tujske legije Rolf Steiner (Aspinall 1990). Kljub uspehom teh enot je zaradi uspešne vojaške blokade nigerijskih sil, hude lakote in pomanjkanja Biafra leta 1970 podpisala predajo.

Tudi Nigerijci so uporabljali tuje najemnike, predvsem pilote, ki jih je za njih iskal in najemal Britanec John Peters in ki so leteli na lovskih letalih Mig-17 in v bombnike preurejenih DC-3. Piloti, kot so bili Bond Boozy Bonzo, »Genocid« in podobni, so se na nigerijski strani borili proti von Rosnu in ostalim najemnikom (Aspinall 1990).

Novembra 1975 so se Portugalci odločili, da svoji nekdanji koloniji Angoli po desetletjih izkoriščanja naravnih bogastev priznajo neodvisnost, za katero so si tri velike gverilske skupine prizadevale že od leta 1961 naprej. Oblast so prepustili vsem trem skupinam, tako Ljudskemu gibanju za osvoboditev Angole (LGOA, angleško MPLA), Nacionalni fronti za osvoboditev Angole (NFOA, angleško FNLA) in Nacionalni zvezi za vsesplošno neodvisnost Angole (NZVNA, angleško UNITA), ki so najprej obljubljale prehodno vlado, nato pa so se spopadle med seboj. Vojna je trajala dobra tri desetletja, ubitih je bilo okoli 500.000 ljudi, veliko pa jih je zbežalo v sosednje države (Lewis 1997).

MPLA je pridobila podporo Sovjetske zveze in Kube, medtem ko so FNLA z orožjem in ameriški ter britanski najemniki podpirale ZDA in Južnoafriška republika (JAR). Prav najemniki, ki so se borili v okviru FNLA, so uprizorili svojo lastno državljansko vojno, ko so pod poveljstvom »polkovnika« Callana v tako imenovanem »masakru Maquela« ustrelili 14 svojih kolegov. Callana in njegove preostale najemnike, vmešane v masaker, so sile MPLA zajele in na odmevnem procesu v Luandi so štiri obsodili na smrt, ostale pa na dolge zaporne kazni.

Ko je MPLA vojaško porazila FNLA, je podpora ZDA in JAR prešla na

UNITA. Lusaški protokol je leta 1994 zagotovil krhko premirje, ki pa sta ga obe strani izkoristili za dodatno oboroževanje in najemanje najemniških sil. MPLA je tako do leta 1996 za boj proti upornikom uspela najeti južnoafriško zasebno vojaško organizacijo Executive Outcomes. Spopad se je umiril šele po letu 2002, ko je zaradi uboja vodje UNITA Jonasa Savimbija prevladala bolj zmerna struja in pozvala svoje pripadnike k oddaji orožja. Posledice te vojne se v Angoli poznajo še dandanes (Debay 1995).

Leta 1978 so se člani opozicije, ki jih je vlada izgnala s Sejšelskih otokov, sklenili za pomoč obrniti na Mikea Hoara. Ta naj bi s pomočjo 53 izkušenih najemnikov organiziral puč, ki pa ni uspel. Večina najemnikov se je po spopadu na letališču uspela rešiti na letalo in odleteti nazaj v Južno Afriko. Kasneje so ugotovili, da naj bile v puč poleg Južne Afrike vmešane tudi ZDA, ki so na enem od otokov želele postaviti vojaško bazo (Douglas 1982).

V Sierri Leone je leta 1995 vladna stran za boj proti Združeni revolucionarni fronti najela najemnike pod vodstvom Roberta C. Mackenzieja in Gurkha Security Guards Limited (GSG). Po Mackenziejevi smrti so se Ghurke umaknili, zamenjali pa so jih južnoafriški najemniki, organizirani v Executive Outcomes.

Ekvatorialna Gvineja je za tuje družbe postala zanimiva v devetdesetih letih 20. stoletja, ko so tam odkrili bogata najdišča nafte in plina. Po nekaterih informacijah je skupina britanskih financierjev sklenila vreči predsednika Mbasonga in na njegovo mesto v zameno za pravico do črpanja nafte ustoličiti opozicijskega vodjo Moto. Operacijo je vodil ustanovitelj Executive Outcomes Simon Mann, izvršilo pa naj bi jo okoli 70 najemnikov iz Južne Afrike pod vodstvom Nicka Du Toita. Puč ni uspel, saj so del najemnikov zajeli že v Zimbabveju na letališču v Harareju, del pa v Ekvatorialni Gvineji. Sledil je odmeven sodni proces, ki je odkril številne povezave med najemniki in britanskimi financierji (Paleske 2006).

Glede na opisane primere ni težko sklepati, da so bile oči mednarodne javnosti obrnjene v ta konec sveta in da sta bila Dodatni protokol k Ženevski konvenciji z 12. avgusta 1949, ki se navezuje na zaščito žrtev mednarodnih oboroženih konfliktov (Protokol I), leta 1977 in Resolucija generalne skupščine OZN 44/ 34 leta 1989 logični posledici teh spopadov. Vseeno pa so se najemniki še naprej pojavljali tudi v drugih oboroženih spopadih, recimo v Južni Ameriki (Nikaragva, San Salvador), na tleh bivše Jugoslavije (BIH, Hrvaška) ter v Aziji (Afganistan, Irak...).

KONČNA OCENA IN PRIPOROČILA

Glede na vse omejitve in obtožbe, ki jih je doživelo najemanje tujcev v vojske drugih držav, je dandanes pri razmišljanju o najemniških vojakih treba biti nekoliko previden. Dodatni protokol k Ženevski konvenciji z 12. avgusta 1949, ki se navezuje na zaščito žrtev mednarodnih oboroženih konfliktov (Protokol 1), in Resolucija generalne skupščine OZN 44/ 34 leta 1989 jasno govorita o morebitnih sankcijah in posledicah za vršenje teh dejavnosti. Vendar pa so recimo nekatere države članice EU začele z najemanjem državljanov EU iz drugih držav. Tako sta si recimo Belgijska in Luksemburška vojska načrtali program rekrutacije, po katerem naj bi v vojsko najemali državljane EU, pa tudi državljane tako imenovanih tretjih držav, ki živijo v teh dveh državah. »Državljeni EU v belgijski vojski bi pomenili zametke bodočih oboroženih sil EU, nedržavljeni EU pa bi se na ta način bolje integrirali v belgijsko družbo.« Temu primeru naj bi sledili tudi Nizozemska in Španija, medtem ko je v Veliki Britaniji zaposlovanje državljanov EU v vojski zaenkrat še vedno prepovedano.

V ZDA morajo tujci, ki si želijo služiti v vojski, imeti veljavno zeleno karto, v državo pa morajo vstopiti na legalen način. Služenje v nekaterih posebnih enotah ameriške vojske jim je prepovedano (Vah in Toplak 2009).

Glede na dejstvo, da je v zvezi z rekrutacijo tujcev v vojsko povezanih kar nekaj izzivov, ki jih različne države rešujejo na različne načine, je treba ta korak dobro premisliti. Izkušnje drugih držav članic EU so zaenkrat zanimive, vendar je govora o majhnem številu dejansko zaposlenih tujcev. Verjetno bi bilo treba proces izpeljati postopoma in se učiti iz izkušenj. Dobro osnovo bi recimo nudili ljudje z dvojnimi državljanstvom, ki vsaj do neke mere poznajo slovenski jezik in kulturo, lahko pa deloma ali pa povsem računamo tudi na njihov patriotizem (Vah in Toplak 2009). Kasneje, ko bi bil sistem nekoliko bolj dodelan in infrastruktura vzpostavljena, bi lahko pristopili tudi državljani EU, pri katerih bi iskali predvsem usposobljene strokovnjake za delo na zapletenejših sistemih. Pri tem profilu poznavanje jezika ne bi bil najpomembnejši dejavnik. Ker Slovenija večino primanjkljaja svoje delovne sile zapolni z delavci iz držav bivše Jugoslavije, bi bilo v prihodnosti morda treba razmisliti tudi o njihovem morebitnem zaposlovanju v vojski. Seveda bi bilo v tem primeru verjetno treba razmisliti o ustreznem plačilu, pa tudi delovnem dovoljenju (osebnem), dolgotrajnejšem dovoljenju za bivanje v Sloveniji, kratkotrajnejšem postopku za pridobitev slovenskega državljanstva ter združevanju družin v Sloveniji. Na ta način bi v sloven-

ski vojski lahko služili tudi drugi državljani tako imenovanih tretjih držav. Prav tako bi lahko tisti, ki že živijo in delajo v Sloveniji preko kratkotrajnih delovnih dovoljenj, lahko preko dela v vojski zaprosili za stalnejše delo in bivanje ter kasneje celo za državljanstvo. Seveda pa bi bilo v tem primeru potrebno storiti veliko več na področju integracije in medkulturnega dialoga.

VIRI IN LITERATURA

- Aspinall, Terry (1990). Soldiers of Fortune from A-Z, <http://www.terryaspinall.com/stories/soldiers-of-fortune.html>, 24. 2. 2009.
- Brigade of Gurkhas, <http://www.army.mod.uk/gurkhas/7544.aspx>, 17. 3. 2009.
- Canaday, Marquis (2008). The Anti Pinkerton Act and The Pinkerton Agency, http://www.associatedcontent.com/article/1267698/the_anti_pinkerton_act_and_the_pinkerton.html, 29. 1. 2009.
- Code Penal (2003). Article 436, <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719&idArticle=LEGIARTI000006418746&dateTexte=20090620>, 29. 1. 2009.
- Debay, Ives (1995). Angola and South West Africa. A Forgotten War (1975–89), <http://www.geocities.com/odjobman/raid1.htm>, 25. 2. 2009.
- Douglas, Alexander (1982). Seychelles Raiders appear for sentence, <http://news.google.com/newspapers?nid=1300&dat=19820729&id=RroQAAAAIBAJ&sjid=IZQDAAAIAIAJ&pg=5170,5817350>, 17. 3. 2009.
- Enciklopedija Online Britannica, <http://www.britannica.com/>, 11. 2. 2009.
- Foreign Military Assistance Act 15 of 1989, <http://www.thedti.gov.za/nonproliferation/non/Act15of1998RegulationofForeignMilitaryAssistance.pdf>, 224. 2. 2009.
- French Foreign Legion, <http://french-foreign-legion.com/>, 12. 4. 2009.
- Gajšek, Nuška (2006). Najemniške vojske nekoč in danes. Diplomaska naloga, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Geneva Convention, http://www.ppu.org.uk/learn/texts/doc_geneva_con.html, 25. 11. 2008.
- Harris, Mike (2008). Mad Mike, <http://www.geocities.com/madmikehoare/>, 24. 2. 2009.
- Horne, Gerald (2001). *From the Barrel of a Gun*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
- International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r034.htm>, 25. 11. 2008.
- Lewis, Lloyd R. III (1997). Angola Diamant Mining and War, <http://www1.american.edu/ted/ice/angola.htm>, 25. 2. 2009. <http://www.cvni.net/radio/e2k/e2k031/e2k31article.html>, 25. 2. 2009.
- Machiavelli, Niccolo (1990). *Politika in moralna* (Filozofska knjižnica št. 33). Ljubljana: Slovenska matica.
- Moore, Thomas (1516). *Utopia*, <http://moore.classicauthors.net/Utopia/>, 24. 2. 2009.

- Operation Biafra Babies, <http://www.canit.se/~griffon/aviation/text/biafra.htm>, 24. 2. 2009.
- Paleske, Alexander von (2006). A Coup for a Mountain of Wonga, <http://oraclesyndicate.twoday.net/stories/2534432/>, 17. 3. 2009.
- Percy, Sarah (2007). *Mercenaries*. Oxford: Oxford University Press.
- Rule of Law in Armed Conflicts, <http://www.adh-geneva.ch/RULAC/>, 2.2.2009.
- Said, Edward W. (1996). *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient* (Studia Humanitatis). Ljubljana: ISH, Fakulteta za podiplomski študij.
- Spanish Foreign Legion, http://www.specwarnet.net/europe/spanish_legion.htm, 15. 4. 2009.
- SSKJ, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, 11. 2. 2009.
- Švajncer, Janez (1998). *Vojna zgodovina*. Ljubljana: DZS.
- Vah, Mojca, in Toplak, Kristina (2009). Vpliv družbene dinamike in vrednotenja patriotizma na zaposlovanje v Slovenski vojski. *Dve Domovini / Two Homelands*, št. 29, str. 53–67.
- Wind, Red (2007). Black in the New Pink, <http://www.theseminal.com/2007/10/04/black-is-the-new-pink/>, 29. 1. 2009.

2. DEL

INTEGRACIJA PRISELJENCEV IN SLOVENSKA VOJSKA

KULTURNA INTEGRACIJA PRISELJENCEV V SLOVENIJI

Janja Žitnik Serafin

UVOD

Stopnja dosežene (socialno-ekonomske, jezikovne, verske, kulturne, politične) enakopravnosti priseljencev v Sloveniji predstavlja pomemben vidik stabilnosti in notranje varnosti Slovenije kot osrednjega strateškega prostora Slovenske vojske. Prav zato smo v okviru naše raziskave o širši integracijski problematiki družbe, v kateri deluje Slovenska vojska, tudi tem vprašanju posvetili posebno pozornost. Prvo težišče raziskave je na spodbujevalnih oziroma zaviralnih pogojih za izražanje etnične, verske, jezikovne in kulturne identitete priseljencev v slovenski družbi. Drugo težišče predstavljajo dejavniki in kazalci, ki pogojujejo oziroma pričajo o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kulturnih dejavnosti, tradicij in vrednot v Sloveniji. Tretji del tega poglavja pa bo posvečen obstoječim pogojem za kulturne (zlasti društvene) aktivnosti priseljencev, ki predstavljajo enega od ključnih dejavnikov njihovega kulturnega življenja.

Pri raziskavi smo si – razen z rezultati drugih raziskav – pomagali tudi s podatki iz obstoječe *Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji* (Anketa ISIM 2005), ki jo je pod vodstvom avtorice tega poglavja izvedlo enajst prostovoljcev – študentov ljubljanske Filozofske fakultete v 26 slovenskih mestih z različno koncentracijo prve priseljske generacije. Z anketo smo želeli zbrati čim bolj različna mnenja in izkušnje priseljencev in njihovih potomcev, zato smo poskušali z njo zajeti takšne anketirance, da bi se njihova struktura čim bolje pokrivala s strukturo priseljske populacije v Sloveniji. Krajevna in regionalna zastopanost anketiranih sorazmerno dobro pokriva območja z različno koncentracijo priseljencev. Cilju raziskave ustrezajo

tudi generacijska, spolna in narodnostna struktura anketiranih. Pri tem je treba izpostaviti, da raziskava ni bila osnovana na reprezentativnem vzorcu, temveč smo uporabili metodologijo študije primera, ki je že načelno zasnovana na naključnem vzorcu. To moramo upoštevati tudi pri vseh sledečih zaključkih, ki se nanašajo zgolj na naš naključni vzorec in jih nikakor ne moremo posploševati.

STOPNJA KULTURNE ENAKOPRAVNOSTI

IZRAŽANJE ETNIČNE PRIPADNOSTI

V popisu prebivalstva 2002 je bil delež tistih, ki se niso opredelili za slovensko narodnost, 17 %. Teh 17 % sestavljajo naslednje skupine: približno 10 % vseh prebivalcev Slovenije je bilo narodnostno neopredeljenih,²⁶ neznane narodnosti²⁷ ali pa niso želeli odgovoriti. Samo 6,2 % popisanih se je opredelilo za katero od drugih narodnosti nekdanje Jugoslavije (ali regij, če so se namesto narodnostne odločili za regionalno pripadnost), manj kot 1 % prebivalstva Slovenije pa je narodnostno opredeljenih pripadnikov vseh drugih neslovenskih narodnosti, vključno s pripadniki tradicionalnih avtohtonih manjšin (narodnostno opredeljenih pripadnikov ustavno priznanih manjšin je manj kot 0,6 % prebivalstva Slovenije). Tujih državljanov (tujcev), prebivalcev brez državljanstva in z neznanim državljanstvom pa je bilo leta 2002 po podatkih popisa samo 2 %.²⁸

V čem so glavne razlike med priseljsko realnostjo in pogoji, ki bi priseljencem omogočali, da bi bili lahko vedno in povsod to, kar so, in da bi se lahko enakovredno vključevali s svojimi kulturnimi tradicijami in vrednotami v vse sfere javnega in zasebnega življenja? Ob upoštevanju deleža prve generacije priseljencev v celotnem prebivalstvu Slovenije (8,6 %) in zadnjih podatkov o njihovi rodnosti (Josipovič 2006) ocenjujem, da prvi dve generaciji predstavljata okoli 15 % stalnega prebivalstva. Od tega jih je 90 % iz drugih delov nekdanje Jugoslavije. Med ljubljansko mladino, staro 15 let, je bil pred nekaj leti ugotovljeni delež mladih priseljencev in potomcev iz neslovenskih in mešanih zakonov 34,5 %, torej več kot tretjina (Dekleva in Razpotnik 2002: 99–100). Tudi nekatere druge lokalne in širše raziskave so pokazale drugačna razmerja v narodnostni

²⁶ Sem štejem tudi vse, ki so se opredelili regionalno in ne narodnostno, z izjemo tistih, ki so se opredelili za Bosance ali Jugoslovane.

²⁷ Teh je kar 6,43 %.

²⁸ Tj. 39.359 oseb.

strukturi od vsem dostopnih rezultatov zadnjega popisa prebivalstva.²⁹ V posameznih delih nekaterih slovenskih mest pa delež priseljencev celo presega delež etničnih Slovencev. In vendar je v slovenskem popisu prebivalstva leta 2002, kot rečeno, samo 6,2 % popisanih izreklo svojo pripadnost drugim narodom nekdanje Jugoslavije. Zakaj?

Glede na socialno strukturo določenih etničnih skupin in do nedavnega zanemarljivi delež državnega sofinanciranja njihovih kulturnih dejavnosti v primerjavi s kulturnimi dejavnostmi mnogo manjših »tradicionalnih« manjšin se je tudi smiselno vprašati, ali imajo priseljenci – ob verjetno podobni stopnji splošnega interesa za kulturo, kot jo opažamo pri večinski narodnosti – zares tudi enakovredne pogoje za aktivno udeležbo pri ohranjanju, afirmiranju in integriranju svojih avtentičnih kultur v novi domovini in za spoznavanje vrhunskih dosežkov večinske in drugih sokultur v Sloveniji. Želeli smo preveriti tudi raven njihovega jezikovnega znanja in bralnih navad, njihove kulturne interese ter dejavnike, ki vplivajo na uresničevanje slednjih. Med drugim nas je zanimalo, v kolikšni meri se priseljenci iz drugih delov nekdanje skupne države počutijo v Sloveniji sprejete in enakopravne ter kako pogosto, v kakšnih okoliščinah in zakaj po potrebi zamolčijo svojo narodnost oziroma zatajijo svojo etnično/kulturno identiteto. Zanimalo nas je, kateri so tisti dejavniki, ki vzpodbujajo izražanje njihove etnične/kulturne identitete v slovenski družbi, in kateri so tisti, ki ga zavirajo.

Priseljenci in njihovi potomci, ki so se v procesu pridobivanja slovenskega državljanstva ubadali z dolgotrajnimi in izčrpavajočimi birokratskimi zapre-

²⁹ Anton Gosar (2005: 27–28) navaja naslednje podatke: »Ekstremno mnogoetničnost (16 % ali več neslovenskih prebivalcev) opažamo v sedmih občinah (3,7 %): v dveh, Jesenice (32,7 % prišlekov) in Velenje (22,0 % prišlekov), industrijskih središčih, so evidence pokazale prevladovanje bošnjaške narodnosti.« V nadaljevanju navaja podatek o deležu prišlekov še za Tržič (20,7 %). Če te tri podatke primerjamo s podatki iz Popisa 2002: Prebivalstvo po tipu selitve, naselja, Slovenija, Priseljenci iz tujine (Jesenice 23 %, Velenje 17,8 %, Tržič 13,7 %) ali pa s katerimi koli drugimi podatki, dostopnimi na spletnih straneh www.stat.si/popis2002, vidimo, da iz njih ne moremo izluščiti narodnostne strukture prebivalstva po upravnih enotah, občinah ali naseljih, saj podatki za občine vsebujejo samo spremenljivke Slovenci, ostali, narodno neopredeljeni, niso želeli odgovoriti in neznano ter še posebej podatke za Madžare, Italijane in Rome, za druge pa ne; medtem ko podatki za upravne enote in naselja sploh ne vključujejo kakršnih koli podatkov o narodnostni strukturi. Mnogo večjo prisotnost pripadnikov drugih narodnosti nekdanje Jugoslavije v Sloveniji od tiste, ki jo kažejo rezultati zadnjega popisa, ugotavlja s svojo anketo tudi Josipovič (2005; 2006).

kami in ki imajo še danes pri nekaterih birokratskih postopkih kakršnekoli težave zaradi svojega porekla, so se ob popisu prebivalstva najverjetneje zaradi tovrstnih pritiskov raje opredelili za slovensko narodnost.³⁰ Kot sem že omenila, pa je bilo kar 10 % prebivalcev Slovenije narodnostno neopredeljenih, neznane narodnosti ali pa niso odgovorili.

Na enajsto vprašanje naše ankete, »V kakšnih okoliščinah poveste, od kod prihaja vaša družina in katere narodnosti so (bili) vaši starši? In v kakšnih okoliščinah to raje zamolčite?« večina sicer odgovarja, da vsakomur, ki jih vpraša, to povedo (ne glede na posledice) in da so ponosni na svoje poreklo. Med anketiranimi pa je vendarle alarmantno velik delež tistih, ki (upravičeno, kot se izkaže v njihovih drugih odgovorih) ne vidijo primernejšega izhoda, kot da po potrebi ali pa kar praviloma zatajijo svojo etnično identiteto ali poreklo. Približno desetina odgovorov poudarja, da je težko zamolčati ali prikriti svojo pripadnost, če se že po priimku vidi, od kod si. Drugi izrecno omenjajo narodnostno nestrpnost kot razlog za prikrivanje svoje etnične identitete. Poleg izogibanja priseljencev ksenofobnim reakcijam okolice, s tem da zamolčijo svoje poreklo, pa je pomembna ugotovitev, da se priseljenci včasih počutijo prisiljene zatajiti svojo etnično identiteto celo v nekaterih državnih institucijah. Glavni razlog za zatajevanje etnične pripadnosti priseljencev v popisih in vsakdanjem življenju so torej nevšečnosti, s kakršnimi se priseljenci srečujejo v Sloveniji zaradi svojega neslovenstva.

Deseto anketno vprašanje se glasi: »Prosimo, opišite prednosti in težave, s kakršnimi se morda soočate kot pripadnik drugih narodov v Sloveniji.« Med vsemi anketiranimi je le peščica takih, ki vidijo v tem tudi kako prednost, in sicer v tem, da so z znanjem dveh maternih jezikov in vraščenostjo v dve kulturi bogatejši od drugih. Ob tako neuravnoteženem razmerju med anketiranci, ki v svoji bilingvalnosti vidijo prednost, in tistimi, ki je ne, pa ne morem obiti spoznanj raziskave Tanye Golash-Boza (2005: 721–753). Raziskava o vplivu dvojezičnosti na učno in akademsko uspešnost je zajela različne priseljske skupnosti v istem okolju v ZDA kot tudi priseljske skupnosti iste narodnosti v različnih državah

³⁰ Josipovič (2005: 240–241) izpostavlja, da so se tisti priseljenci, ki so se opredelili za Slovence, dvakrat pogostejše pojavljali v zadnjem popisu kot pa v njegovi anketi, »kar kaže na verjetnost, da se je zaradi specifičnih pritiskov ob popisu del priseljenih prebivalcev drugih etničnosti opredelil kot Slovenci.« (Poudarila avtorica.) Na podlagi odziva anketiranih prebivalcev nadalje ugotavlja, »da etnično opredeljevanje vsaj pri priseljenih ni zašlo v krizo, pač pa je bila politizacija popisnih vprašanj tista, ki je dala osnovo za domnevanje krize etničnega opredeljevanja,« ter da so »popisni rezultati z velikim deležem skupine 'ne želim odgovoriti' in verjetno tudi skupine 'neznano' posledica politizacije določenih popisnih vprašanj in manipulacije javnega mnenja.«

in okoljih. Rezultat je pokazal, da »politična in gospodarska moč latinskoameriških priseljencev v Miamiu, v primerjavi z latinskoameriški priseljenci v drugih delih ZDA, omogočata prvim, da so lahko akademsko uspešni, ne da bi se podredili normam anglosaškega okolja.« (Golash-Boza 2005: 750)

Priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije pa v Sloveniji za sedaj še nimajo niti izrazite politične niti gospodarske moči. Zato niti ne preseneča, da razen omenjene peščice naših anketirancev, ki predstavljajo izjemo, vsi drugi anketiranci poudarjajo, da v svojem neslovenstvu ne vidijo nikakršnih prednosti. Zato pa imajo tem več povedati o nevšečnostih, ki jim jih v Sloveniji prinaša njihovo etnično poreklo. Pri tem navajajo svoje izkušnje z najrazličnejšimi oblikami etnične diskriminacije in ksenofobije, od vsakodnevnih žalitev ter socialne, kulturne in politične izključenosti pa vse tja do političnih, pravnih, administrativnih, socialnih in drugih zlorab, tako s strani države in njenih institucij kot tudi s strani uslužbencev v javnih zavodih, učiteljev, delodajalcev in slovenskih sosedov. Anketirane bolijo tudi žaljivi grafiti, ki podpihujejo nestrpnost in sovražstvo.

Špela Razpotnik ugotavlja v knjigi *Preseki odvečnosti* (Razpotnik 2004) usodnost sovpadanja etnične, socialno-ekonomske in spolne zapostavljenosti, na kar opozarja tudi ena od anketirank (75).³¹ V anketnih odgovorih tudi sicer izstopa sovpadanje etnične, jezikovne in ekonomsko-socialne komponente pri ustvarjanju priseljske stigmatizacije. Anketiranci izpostavljajo tudi etnično nestrpnost nekaterih političnih predstavnikov, zlasti iz Slovenske nacionalne stranke. Tisti, ki so zaposleni v sodstvu in šolstvu, navajajo svoja opažanja v zvezi z etnično deprivilegiranostjo, diskriminacijo ali nestrpnostjo v državnih in javnih zavodih, s čimer se srečujejo pri svojem delu. Ustavno zagotovljena enakopravnost vseh državljanov je eno, priseljska resničnost pa je očitno nekaj drugega. Velik del naših anketirancev opaža svojo neenakopravnost in nesprejetost tako rekoč na vseh področjih, o čemer tudi dokaj odkrito poročajo.

SLOVENSKI SPLETNI FORUMI, STEREOTIPI O PRISELJENCIH IN KSENOFOBII

Izrazito deljena mnenja pripadnikov nacionalne večine o položaju priseljencev in njihovih kultur v slovenski družbi, ki se morda bolj kot v telefonskih anketah in drugih javnomnenjskih raziskavah, v katerih se udeleženci vendarle

³¹ Izpolnjeni vprašalniki ankete, katere rezultat je predstavljen v tem poglavju, so opremljeni z zaporedno številko od 1–249. Številka za vsakim navedkom je torej zaporedna številka citiranega anonimnega anketiranca.

ne počutijo povsem nesporno anonimne, odražajo na straneh slovenskih spletnih forumov, ki navsezadnje dajejo obiskovalcem večji občutek varnosti in nerazpoznavnosti, pričajo o še vedno naraščajoči aktualnosti in kontroverznosti obravnavane teme. Očitna bipolarnost stališč – na eni strani obtožbe, na drugi zagovor – izzveni kot sodna obravnava, na zatožni klopi pa so priseljenci.

Eden od najtrdovratnejših stereotipov o priseljencah iz drugih delov nekdanje Jugoslavije je splošno prepričanje o njihovi neizobraženosti, kar ima lahko posledice že v njihovih izhodiščnih možnostih pri iskanju službe, ki bi ustrezala njihovi dejanski izobrazbi, pa tudi pri poklicnem napredovanju, na kar opozarjajo tudi naši anketiranci. Dejansko pa je izobraženost večine glavnih priseljenških skupin (Črnogorcev, Makedoncev, Jugoslovanov, neopredeljenih, Srbov in Hrvatov) višja od izobraženosti etničnih Slovencev (Josipovič 2006: 172–173), kar pa seveda še ne pomeni, da imajo boljši socialno-ekonomski status od slednjih. O tem pišem v naslednjem poglavju (v razdelku Socialno-ekonomski položaj priseljencev).

Med najpogostejšimi stereotipi je tudi ta, da nočejo govoriti slovensko. Pričevanja anketiranih priseljencev in rezultate empiričnih raziskav, ki razgaljajo absurdnost takšnega prepričanja, navajam v razdelku Jezikovno prilagajanje, jezikovna enakopravnost in jezikovna nestrpnost.

Zelo razširjen je tudi stereotip o preplavljenosti Slovenije s priseljenci in o njihovi visoki rodnosti. Josipovič (2005; 2006) in deloma že njegovi predhodniki so prepričljivo ovrgli stereotipno predstavo o večji rodnosti priseljencev v Sloveniji od rodnosti etničnih Slovencev in od celotne rodnosti prebivalstva Slovenije. Prodor znanstvenih spoznanj v javno zavest pa ima pred seboj še dolgo pot.

Izstopa tudi stereotip o večji kriminaliteti in delikventnosti med priseljenca. Raziskava med priseljenško mladino v Ljubljani pa razkriva absurdnost tudi tega stereotipa. Med letoma 1980 in 1994, denimo, so približno tretjino vseh kriminalnih dejanj in deliktov v slovenski prestolnici izvedli storilci neslovenske narodnosti, prav tolikšen pa je po isti raziskavi tudi delež mladih priseljencev in potomcev iz neslovenskih in mešanih zakonov v Ljubljani (Dekleva in Razpotnik 2002: 99–100 in 260). Zanimivo bi bilo ugotavljati tudi morebitno povezanost med deležem priseljencev v slovenskih zaporih, njihovim ekonomsko-socialnim položajem in stroški učinkovite odvetniške obrambe.

Še nevarnejša je stereotipna predstava o tem, da priseljenci, ki so s svojim delovnim vložkom soustvarili samostojno Slovenijo, že samo s svojo prisotnostjo ogrožajo obstoj nacionalne večine, saj naj bi njenim pripadnikom odvzemale delovna mesta. Prepričanje nekaterih o dejanski privilegiranosti priseljencev

v Sloveniji (uživali naj bi številne socialne ugodnosti, ki jih »pravi« Slovinci niso deležni) pa priliva na ogenj še dodatnega olja. Od tovrstnih stereotipov do emocionalnih pogojev za sovražni govor in konflikt je kajpak le še korak.

Negativni kulturni stereotipi o priseljencah so v tesni soodvisnosti z občutkom ogroženosti večinske kulture (tradicij, jezika, vere itd.) in posledično sicer sorazmerno redko odkrito (grobo, agresivno) sovražnostjo do priseljencev, vsekakor pa tudi z mnogo pogostejšo tiho (prikrito) slovensko ksenofobijo.

Ustava Republike Slovenije se v 63. členu (Prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti ter prepoved spodbujanja k nasilju in vojni) glasi: »Protiustavno je vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti.« Če pozorno prelistamo tiste slovenske spletne forume, pri katerih se teme navezujejo tudi na priseljence,³² bomo videli, da je med njimi kar nekaj protiustavnih, zagotovo pa si takšne kvalifikacije ne zasluži samo Nemejebat.com, ki se je edini v nekem bežnem trenutku prav zaradi agresivne etnične, verske in kulturne nestrpnosti svojih vsebin znašel v opaznem območju javne kritike.³³

Protiustavne, pa vendar nesankcionirane so tudi vse ksenofobne javne izjave politikov in drugih mnenjskih voditeljev. Posledično odklonilno javno mnenje do pravic priseljencev pa se izraža tudi prek medijev. Naj navedem samo en primer: ob novici v spletnem *Zurnal*u24.si (9. 10. 2007) o tem, da priseljske skupnosti v Sloveniji poskušajo doseči pravni status manjšine, najdemo v takajšnji rubriki za komentarje pripombe samo štirih bralcev, vsebina in dikcija vseh štirih komentarjev pa je izrazito ksenofobna, sovražna in napadalna (glej *Narodi bivše SFRJ ...*, 2007).

³² Ko sem pred leti opravljala raziskavo vsebin slovenskih spletnih forumov v zvezi s priseljenci, so se med drugim tudi naslednji izkazali kot dovolj zgovoren odraz mentalitete različnih segmentov slovenske družbe v zvezi s tu obravnavanim vprašanjem: Dogodki.Net – Forum, Forum Bikel.com, Forum Dnevna Mladina – Komentar, Forum Lajf.com, Forum Pivnica, Forum SDS, Forum Svet pogovorov, Forumi portala Ekonomija, Jesenice online forum, RGL Forum › Vaše mnenje o ... › Džamija v Ljubljani, RTV Slovenija forum, Re: Slovenija – Islamija?!, Sloport forum Naš svet – Ljudje iz Bosne, Slovenski hip-hop portal – Forum.

³³ V nasprotju s tem forumom, ki kljub protestom še vedno deluje, pa so, denimo, na spletnem mestu Mladega foruma SD pred časom objavili naslednje sporočilo: »Zaradi vse pogostejšega nekulturnega dialoga na našem debatnem klubu vas obveščamo, da smo začasno onemogočili dostop do debatnega kluba. V najkrajšem možnem času bomo vzpostavili možnost za izražanje vaših mnenj brez nekulturnih izpadov in žaljivk.«

Tudi med učitelji so takšni, ki s svojim odnosom do priseljskih otrok vede ali nevede »spodbujajo učence k narodni, verski ali drugi neenakopravnosti« ter »razpihujejo narodno, versko ali drugo sovraštvo in nestrpnost« (*Ustava RS*, 63. člen), o čemer pišejo tudi naši anketiranci. Takšnemu neoviranemu protiustavnemu ravnanju smo priča na vsakem koraku, ne le v zakonodaji (izbrisani), ampak tudi v domačih soseskah, delovnem okolju, lokalih, na vseh javnih mestih in v mnogih zasebnih krogih, o čemer razpravljajo številne sodobne študije.³⁴

S stereotipi o priseljencih v Sloveniji se torej najbolj zavzeto spopadajo raziskovalci in priseljenci sami, zadnja leta pa vse bolj tudi etnični Slovenci, ki se oglašajo predvsem na »vročih« straneh slovenskih spletnih forumov, da bi omajali nekatere značilne predsodke in fiksne ideje svojih kolegov.

ENAKOPRAVNOST IN PRILAGAJANJE

Očitno je pojmovanje korektnosti odnosa večinske družbe do priseljencev lahko zelo subjektivno tudi med samimi priseljenci. Manjšemu delu anketirancev se namreč zdi problematiziranje politične in verske podrejenosti priseljencev odveč, saj v svojem neenakopravnem položaju ne vidijo nič spornega.

Del anketirancev meni, da naj bi jim v novi domovini od pridobitve državljanstva dalje vsaj načelno pripadala tudi vsakršna družbena enakopravnost, pri čemer poudarjajo, da je tako »samo na papirju«. Nekateri pa državljanstva sploh ne povezujejo s pojmom enakopravnosti.

Niti en sam odgovor anketiranih priseljencev od 3486 opisnih odgovorov, kolikor jih obsega 249 izpolnjenih vprašalnikov, ne implicira pojmovanja, da je *družbeno prilagajanje vzajemni proces*. Nasprotno, vsem, ki omenjajo prilagajanje, se zdi samoumevno, da se morajo oni prilagoditi »gospodarjem« v deželi, v katero so se priselili, ne pa tudi obratno. Zato ni posebno presenetljivo, da se v delu slovenske (in ne samo slovenske) družbe tako trdovratno ohranja prepričanje, da so potrebe družbe povsem zadovoljivo zajete s potrebami večine (*»Slovenci mošeje ne rabimo in nočemo!!!!!!!!!!!!«* – RTV Slovenija Forum, 24. 8. 2004) in da mora biti tudi sicer večina privilegirana v odnosu do manjšin (Slovenci bi morali imeti prednost pri zaposlovanju – Forum Pivnica, 7. 5. 2004). Iz teh stališč seveda sledi, da naj bi se morale samo manjšine prilagajati večini, češ da je prilagajanje enosmerni proces z enim akterjem, tj. manjšino. Prav takšno

³⁴ Npr. Mežnarič 1986; Pajnik 2002; Dekleva in Razpotnik 2002; Kobolt 2002; Komac 2003; Klopčič, Komac in Kržišnik-Bukić 2003; Razpotnik 2004; Dedić, Jalušič in Zorn 2003; Pajnik in Kuzmanić 2005; Gosar 2005; Leskošek 2005; Komac in Medvešek 2005; 2006; Žitnik 2004a–2008.

mnenje najdemo kot nekaj docela samoumevnega na domala vseh slovenskih spletnih forumih, kjer je govora o priseljencih: »Saj so oni priseljenci in se morajo nam prilagoditi.« (Forum Svet pogovorov, 2. 5. 2004) »Oni se morajo nam prilagajati ne mi njim.« (RGL Forum, 18. 3. 2004) »Zahtevajo popravke zakonov, ki so pisani na kožo večine, ki živi na tem ozemlju. S tem počnejo nekaj, kar je v nasprotju z vsako logiko!« (RTV Slovenija Forum, 9. 8. 2004) Kdor hoče torej postati enakopraven z večino, ne sme imeti svojih specifičnih manjšinskih potreb in pričakovanj, temveč se mora neopazno in brez ugovorov asimilirati vanjo.

Načelo, da naj bi bile zahteve po družbenem prilagajanju pogojene s pripadnostjo manjšini oziroma večini in z dolžino prisotnosti v določenem prostoru, je s stališča človekovih pravic in načela enakopravnosti nesprejemljivo. Kljub temu pa žal zelo malo ljudi razume družbeno prilagajanje kot vzajemni proces, v katerem obe strani (posameznik in družba, manjšina in večina ipd.) enakovredno sodelujeta in se torej obe prilagajata druga drugi. V nasprotnem primeru namreč ne moremo govoriti o prilagajanju v procesu integracije, ki naj bi bila prav zaradi tega dvosmerni proces, temveč o asimilaciji.

JEZIKOVNO PRILAGAJANJE, JEZIKOVNA ENAKOPRAVNOST IN JEZIKOVNA NESTRPNOST

V nasprotju s sodobnimi trendi in dokumenti EU, ki predvidevajo, da naj se delodajalec, ki zaposluje tujejezične priseljence, predhodno nauči njihovega jezika in se dodobra seznani z njihovo kulturo (primerjaj Cancedda 2005, 2. priloga: 18), je v Sloveniji tudi jezikovno prilagajanje še vedno povsem samoumevno zgolj enostransko. Znanje slovenščine je prvi predpogoj za enakopravnost in sprejetost.

61. člen Ustave Republike Slovenije se glasi: »Vsakdo ima pravico, da *svoobodno*³⁵ izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.« Odgovori na 12. anketno vprašanje, ki se glasi: »V katerih jezikih se pogovarjate doma, s prijatelji, v službi in drugje? Kaj vpliva na vašo izbiro jezika?«, pa terjajo resen razmislek. Praktično vsem, ki so temu vprašanju posvetili nekoliko pozornosti, se zdi samoumevno, da govorijo – ali vsaj poskušajo govoriti – slovensko, kadar je v družbi le kak Slovenec (čeprav bi ta morda prav tako dobro razumel materinščino vseh ostalih v družbi). Nekateri razumejo enostransko jezikovno prilagajanje v še bolj rigoroznem smislu: »Kot sem že omenil v 10-tem vprašanju se moramo prilagoditi

³⁵ Poudarila avtorica.

državi v kateri živimo. To pomeni, da se vedno in vsepovsod v Sloveniji pogovarjam slovensko, razen z kakim turistom.» (30)

Naši anketiranci menijo, da priseljenci »slabše obvladajo jezik okolja, v katerem živijo, zato domačini imajo občutek, da se ne želijo prilagajati, čeprav iz lastnih izkušenj vem, da ni tako in v želji da se ne zmotiš v kakšni besedi se rado zgodi nasprotno. Slovenščina je za narode nekdanje Jugoslavije izjemno težka.« (71) Prav to potrjujejo tudi empirične raziskave (Požgaj Hadži in Ferbežar 2001; Balažic Bulc 2004; Pirih Svetina in Ferbežar 2005). Avtorice ugotavljajo, da večina govorcev pri uporabi drugega jezika obdrži tipične prvine iz prvega jezika, najizraziteje na ravni fonetike (tujega naglasa, po katerem lahko prepoznamo govorcev prvi jezik), pri sorodni jeziki pa tem bolj tudi na vseh drugih jezikovnih ravninah, pri čemer se enake sistemske napake kažejo pri govornem kot pri pisnem sporazumevanju. Nadalje poudarjajo: »Prenos zaradi sorodnosti jezikov sicer omogoča takojšnje sporazumevanje, vendar pa je hkrati tudi razlog za intenzivnejše interference, ki so težje odpravljive oz. lahko ostanejo trajne.« (Požgaj Hadži in Ferbežar 2001: 68; poudarila avtorica) Temu še dodajajo, da se kažejo povsem vzporedne jezikovne interference pri tistih, katerih prvi jezik je slovenščina, drugi pa hrvaščina, srbsščina ali bosanščina, torej pri slovenskih izseljencih v drugih delih nekdanje SFRJ. Kljub nesorodnosti slovenščine in angleščine pa prihaja do številnih značilnih interferenc med tema dvema jezikoma tudi v govoru slovenskih priseljencev v angleškem govornem prostoru, o čemer obsežno piše Nada Šabec (1995).

Iz analize najpogostejših napak v »priseljenski« slovenščini je razvidno, katerim področjem bi morali pri poučevanju slovenščine posvetiti posebno pozornost, ko imamo pred seboj govorce »srbohrvaščine« (Balažic Bulc 2004). Vselej sporno pa ostaja vprašanje, koliko prostora dejansko posvečajo tem vidikom obstoječi učni načrti. Mikolič (2004) v tej zvezi predlaga več poudarka na medkulturni pragmatiki, tj. na ozaveščenem pristopu k medkulturnim razlikam v jezikovnih sistemih in njihovi rabi, s pomočjo katerega bodo učenci usposobljeni za učinkovito komunikacijo v zanje tujejezičnem okolju. Žal pa učni načrt za pouk slovenščine na osnovnih in srednjih šolah, kjer slovenščina ni materni jezik vseh učencev in dijakov, omenjenih spoznanj s področja učenja slovenščine kot drugega jezika ne upošteva, na kar opozarja tudi Grosman (2004: 191–192).

Na magnetofonskem posnetku okrogle mize »Vsi drugačni, vsi enakopravni«, ki jo je leta 2003 organiziral Jernej Mlekuž na Osnovni šoli Oskarja Kovačiča v Ljubljani (arhiv ISIM), je zabeleženo pričevanje tamkajšnjih učencev: kadar jih na hodniku med odmorom njihovi učitelji slišijo govoriti v materinščini, jih

opozorijo, da morajo govoriti slovensko. Pri tem pa se niti učitelji niti učenci očitno ne zavedajo, da slovenska ustava vsakemu državljanu zagotavlja *pravico do svobodne uporabe svojega jezika*, torej tudi kjerkoli v javnosti. O tem problemu obsežno pišejo tudi naši anketiranci.

JEZIKOVNO ZNANJE

Pisni anketni odgovori kažejo na to, da sorazmerno velik del anketiranih iz vrst prve generacije ne obvlada dobro niti knjižne materinščine niti knjižne slovenščine, medtem ko njihovi otroci večinoma sorazmerno dobro obvladajo knjižno slovenščino. Ob branju in jezikovnem pregledu anketnih odgovorov ocenjujem, da povprečno jezikovno znanje anketiranih pripadnikov druge generacije nikakor ne zaostaja za jezikovnim znanjem nacionalne večine. Prva generacija anketiranih kaže bolj šibak interes za brezplačno jezikovno izpopolnjevanje v slovenščini ali materinščini; kot razlog navajajo zlasti pomanjkanje časa (večino časa porabijo za delo), nekateri se za to počutijo prestare, drugi so poskusili z izpopolnjevanjem, pa ni šlo; največji problem je izgovorjava brez naglasa, o čemer je bilo govora v prejšnjem razdelku. Precejšnje število tistih, ki bi se želeli izpopolnjevati v slovenščini, pa kljub temu kaže na nekoliko pomanjkljivo organiziranost ali vsaj obveščenost na tem področju.

Njihovi otroci pa pogosto obžalujejo svoje slabo znanje materinščine (oziroma materinščine staršev). Čeprav le redki dejansko obiskujejo tovrstne jezikovne tečaje, predvsem v okviru društev, je sorazmerno velik delež tistih, ki vendarle kažejo poudarjen interes za morebitno izpopolnjevanje. Večini mladih bi se zdelo primernejše, če bi se lahko učili materinščine v redni šoli in ne na društvenem tečaju. Opozoriti je namreč treba na bistveno razliko med poukom maternega jezika otrok priseljencev kot fakultativnega predmeta, ki ni pogoj za uspešno napredovanje v šoli, je prostovoljen in predstavlja dodatno obremenitev za učenca, in poukom priseljskega jezika kot obveznega izbirnega predmeta, ki predstavlja izbirni del obveznega predmetnika in torej za učenca ne pomeni dodatne obremenitve.

MOŽNOSTI ZA RAZVOJ IN UVELJAVITEV PRISELJENSKIH KULTURNIH DEJAVNOSTI V ŠIRŠI DRUŽBI

Pod osmo točko ankete smo zapisali naslednje vprašanje: »Menite, da imajo priseljenci v Sloveniji (ne)enakopravne možnosti za razvoj in uveljavitev svojih kulturnih dejavnosti v širši družbi? Kje to opazate?« Le redki se na tem področju počutijo enakopravne. Večina odgovorov pa opozarja na najrazličnejše signa-

le, ki vzbujajo dvom o enakopravnih možnostih za razvoj in uveljavitev priseljskih kulturnih dejavnosti v širši družbi. Glavni problem je diskriminatorno sofinanciranje njihovih kulturnih dejavnosti s strani slovenske države, na kar opozarjajo tudi avtorji neke druge ankete med priseljenci (Komac in Medvešek 2006: 252).

Deveto vprašanje ankete se glasi: »Menite, da slovenski mediji dovolj poročajo o kulturnih dejavnostih priseljencev v Sloveniji in o njihovem kulturnem prispevku? Kaj predlagate?« Večina meni, da so njihove kulturne dejavnosti v širši družbi spregledane. Tudi v zvezi s tem vprašanjem nekateri anketiranci izpostavljajo demagoško ustvarjanje negativne predstave o priseljenicah in razpihanje etnične in kulturne nestrpnosti ter opozarjajo na ključni problem ekonomsko-socialne diskriminiranosti kot pravzrok vseh drugih oblik neenakopravnosti, tudi medijske in kulturne izločenosti. Večina se torej svoje kulturne izločenosti iz širše družbe in njenih osrednjih medijev zaveda (njihov odgovor na deveto vprašanje je negativen), pri čemer predlagajo posebne redne oddaje in časopisne rubrike o priseljenicah.

Do predlogov za zakonska dopolnila, ki bi urejala to področje vsaj na ravni nacionalne RTV, bi v Državnem zboru mnogo lažje prihajalo, če bi imele svoje predstavnike v njem tudi »nove« manjšine. Tako pa je tudi vprašanje seznanjanja širše slovenske javnosti s kulturnimi dejavnostmi priseljencev in njihovih društev skoraj v celoti prepuščeno priseljencem samim. Pri tem sicer redno ali občasno sodelujejo nekatere radijske postaje (npr. Radio Študent), kulturna društva (npr. Mariborska literarna družba, predvsem s svojo revijo *Locutio on-line*) in druge nevladne organizacije, na splošno pa je takšno sodelovanje, z nekaj maloštevilnimi izjemami, zaenkrat še zelo slabo razvito. Zveza kulturnih društev Slovenije je sicer objavila informacijo o svojem programu Druga Slovenija, o katerem piše:

Druga Slovenija je program Zveze kulturnih društev Slovenije za manjšinske skupnosti v Sloveniji. Za razliko od slovenske državne doktrine jih ne diskriminiramo kot tako imenovane »novodobne manjšine«, saj menimo, da mora biti vsakdo, kdor je državljan Slovenije, v svojih osnovnih kulturnih pravicah deležen enakovredne pozornosti. Kulturno življenje društev manjšinskih skupnosti je izjemno bogato in predstavlja pomemben delež v ugledu, ki si ga ustvarja Slovenija v mednarodnih očeh. Razlikujemo med etnično skupnostjo in posamičnimi izraženimi interesi, ki se oblikujejo kot društva. Za-

govarjamo demokratično izražanje razlik v vsaki etnični skupnosti in se zavzemamo za sistem voljenih predstavnikov skupnosti za dialog z državnimi organi Slovenije. (Zveza kulturnih društev Slovenije / Dru-ga Slovenija)

Do trenutka, ko to pišem (februar 2008), pa so med priseljskimi društvi, katerih podatke so izvajalci omenjenega programa pridobili in objavili na svoji spletni strani, zgolj makedonska društva v Sloveniji in društva, ki so člani Bo-šnjaške kulturne zveze Slovenije. A če je vprašanje seznanjanja širše slovenske javnosti s kulturnimi dejavnostmi priseljencev prepuščeno zlasti priseljencem samim, bi za njihova prizadevanja na tem področju vendarle morala imeti ne-koliko več posluha tudi slovenska država.

POGOJI ZA KULTURNO DEJAVNOST

PRISELJENSKA KULTURNA DRUŠTVA V SLOVENIJI

Več kot deset odstotkov anketirancev je aktivno vključenih v priseljska kulturna društva, bodisi kot člani društev, predsedniki ali člani izvršnega od-bora kakega društva ali uredniki društvenega glasila. Anketiranci, ki niso včla-njeni v priseljska društva, se pritožujejo nad oddaljenostjo najbližjih društev, saj v njihovem kraju in okolici njihova etnična skupnost nima svojega društva. Splošna vpetost priseljencev v kulturno življenje seveda ni neposredno odvisna od njihove morebitne vpetosti v kulturno dejavnost priseljskih društev. Res pa je, da tisti anketiranci, ki so včlanjeni v priseljska kulturna društva, pri zadnjih dveh vprašanjih o tem, katero področje kulture jih najbolj zanima, kako resno ga spremljajo in ali so tudi sami aktivni na kakem kulturnem/umetni-škem področju, večinoma izčrpno opisujejo svojo ljubiteljsko dejavnost na tem ali onem umetniškem področju in svoje širše zanimanje za kulturo. Na drugi strani pa so odgovori tistih anketirancev, ki niso včlanjeni v priseljska kulturna društva, zelo različni – eni priznavajo popolno nezanimanje za kulturo in nekateri od njih pri tem navajajo različne vzroke, o čemer bo tekla beseda v nadaljevanju, drugi pa so na raznih področjih kulture prav tako aktivni kot tisti, ki so včlanjeni v društva.

Od leta 1989 do marca 2003 so priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugo-slavije, državljani Republike Slovenije, ustanovili in registrirali v Sloveniji 62 društev, in sicer:

- državljani albanske narodnosti 9 društev;
- državljani muslimanske vere 16 društev;
- državljani hrvaške narodnosti 11 društev;
- državljani makedonske narodnosti 10 društev;
- državljani srbske narodnosti 16 društev.³⁶

Med priseljenjskimi društvi v Sloveniji, ki so še posebej aktivna na kulturnem področju, so med drugim Društvo Srbska skupnost (Ljubljana, www.srbska-skupnost.si), ki izdaja kulturno revijo *Beseda*, Zveza srbskih društev Slovenije (Solkan, www.zsds.si), ki izdaja kulturno revijo *Mostovi*, Srbsko kulturno društvo Maribor, ki izdaja časopis *Kontakt*, Makedonsko kulturno društvo Biljana (Maribor, www.mkd-biljana.si), Makedonsko kulturno društvo Makedonija (Ljubljana, www.mkdmakedonija.si), Društvo Slovensko makedonskega prijateljstva (Ljubljana, www.slo-mak.com), Makedonsko kulturno društvo Ilinden (Jesenice), ki izdaja mladinski časopis *Deteljica*, Bošnjaška kulturna zveza Slovenije (Ljubljana), ki izdaja časopis *Bošnjak* (www.bosnjak.si), Društvo bosansko-hercegovskega in slovenskega prijateljstva Ljiljan (Ljubljana), Kulturno združenje »Sandžak« (Medvode), ki izdaja kulturno-informativni list *Glas Sandžaka* (www.glas-sandzaka.si), pa (albansko) Društvo rojakov Plava i Gusinja Izvor, ki izdaja časopis *Izvor*, Kulturno društvo Albancev Migjeni (Ljubljana), ki izdaja revijo za kulturo in znanost *Alternativa*, Hrvaško kulturno društvo v Mariboru, ki izdaja svoje *Glasiło HKDM*, Hrvaško kulturno društvo Međimurje (Ljubljana), ki izdaja glasilo *Pušlek*; poleg teh deluje v Sloveniji še cela vrsta drugih srbskih, bošnjaških, makedonskih, hrvaških, albanskih in črnogorskih priseljenjskih kulturnih društev.

Razen na področju izdajateljske in založniške dejavnosti (razen glasil, časopisov in kulturnih revij izdajajo še zbornike, letopise, leposlovne knjige, pesmarice, strokovne in znanstvene monografije, zgoščenke...) so priseljenjska društva v Sloveniji dejavna tudi na področju ohranjanja jezika (jezikovni tečaji, seminarji in delavnice, literarni večeri, srečanja književnikov, literarni natečaji, kulturni teden za otroke...), mednarodnega kulturnega sodelovanja (potujoče razstave, gostovanja...), medsebojnega kulturnega sodelovanja različnih manjšinskih etničnih skupnosti (folklorni festivali, umetniška srečanja...), predstavitve kulturnih dejavnosti manjšinskih etničnih skupnosti širšemu okolju (in-

³⁶ Vera Kržišnik-Bukić (Klopčič, Komac in Kržišnik-Bukić 2003: 208–211) navaja za vsako teh 62 društev ime društva, naslov sedeža, ime zastopnika in datum prve registracije.

ternetni portali, radijske oddaje, koncerti, razstave, dramske in multimedijske predstave, likovne kolonije, Dnevi srbske kulture v Ljubljani, Dnevi makedonske kulture na Goriškem...), organizirajo pa tudi predavanja, seminarje, delavnice, tečaje in usposabljanja na področju ohranjanja kulturne dediščine in različnih umetnosti (zlasti literarne, likovne, glasbene in gledališke dejavnosti). Skratka, priseljska kulturna društva, združenja in zveze v Sloveniji redno organizirajo pravo množico kulturnih dejavnosti in prireditev, o katerih pretežna večina slovenske javnosti – predvsem po zaslugi medijev – ničesar ne ve.

Da bi lahko bolj koordinirano uresničevali svoje kulturne in druge manjšinske interese, so se priseljska društva povezala v zveze. Tako je, denimo, že pred dobrimi petnajstimi leti nastala Zveza hrvaških društev, ki danes vključuje vseh dvanajst hrvaških društev, ki delujejo v Sloveniji. Z enakim namenom so se konstituirale tudi Zveza srbskih društev Slovenije, Bošnjaška kulturna zveza Slovenije, Zveza makedonskih kulturnih društev v Sloveniji in Zveza kulturnih društev Albancev v RS.

Leta 2003 so Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi, ki živijo v Sloveniji, vložili javno pobudo za spremembo Ustave RS z namenom, da bi bile tudi njihove manjšine nominalno vpisane v besedilo ustave RS in priznane kot nacionalne manjšine. Njihova kulturna društva v Sloveniji so se namreč že leta 2003 povezala v Zvezo zvez kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti nekdanje SFRJ v Sloveniji, ki danes zastopa 64 kulturnih društev. Prvi javni nastop v slovenskem okolju in hkrati pred predstavniki Evropske komisije za boj proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI) so imeli v Ljubljani 14. oktobra 2003, ko so na okrogli mizi Evropske komisije med drugim tudi prebrali svoj osnovni skupni programski dokument z naslovom *Javna pobuda*. Zveza zvez je nastala, da bi slovensko javnost in še posebno ustrezne državne institucije opozorila na populacijo v Sloveniji, ki ji ni priznan kolektivni narodnostni status. Ob tem se počutijo diskriminirane do ustavno priznanih narodnosti Italijanov in Madžarov ter Romov, ki imajo ta status urejen, saj menijo, da bi morali biti v slovenski ustavi poimensko navedeni tudi pripadniki drugih narodov, ki živijo v Sloveniji.

Zveza zvez kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti nekdanje SFRJ v Sloveniji je na novinarski konferenci v Ljubljani dne 9. 10. 2007 znova opozorila na obstoj populacije, ki predstavlja več kot 11 % celotnega prebivalstva Slovenije, vendar nima statusa manjšine (Narodi bivše SFRJ ..., 2007). Predstavniki zveze so poudarili, da pripadniki njihovih manjšinskih skupnosti v Sloveniji želijo ohraniti lastno narodnostno identiteto, se integrirati v sloven-

sko družbo in ne preprosto asimilirati. V omenjeni zvezi so se povezali Albanci, Bošnjaki, Hrvati, Makedonci in Srbi, živeči v Sloveniji, z namenom uresničevanja svojih temeljnih manjšinskih interesov. Zadnja leta so se obračali tudi na številne naslove v državi, za katere so menili, da je njihova pristojnost in zavezanost tudi ukvarjanje z omenjeno problematiko, vendar brez pravega odziva. Na tiskovni konferenci so tudi povedali, da najprej želijo dostop do medijev, uvedbo maternega jezika kot izbirnega predmeta v šolah in večjo vključitev na kulturnem področju. Menijo, da je prvi predpogoj za uresničitev in ureditev statusa omenjenih narodnosti v Sloveniji »politična volja«. Hrvaški veleposlanik v Sloveniji pa je za zgled postavil Hrvaško, ki ima po njegovem mnenju vprašanje manjšin ustrezno in dobro urejeno v zakonu o manjšinah – Slovenci na Hrvaškem imajo namreč priznan status manjšine (ibid.).

PARTICIPACIJA DRŽAVE

Med dejavniki, ki bistveno vplivajo na slabše pogoje za razvoj in uveljavljanje kulturnih dejavnosti priseljencev, je zlasti diskriminatorni odnos države, na kar opozarjajo tudi naši anketiranci:

Poglejte samo sredstva, ki jih vlada RS in lokalne skupnosti namenjajo društvom, ki negujejo kulturo nepriznanih manjšin. Gre za minorna sredstva, ki ne zadostujejo niti za osnovne potrebe teh društev. Če bi izračunali vsoto sredstev, ki jo nepriznane manjšine prispevajo v državni proračun, in če bi potem primerjali, koliko teh sredstev se investira nazaj v kulturne dejavnosti, ki ohranjajo slovensko kulturno dediščino, in v kulturne dejavnosti, ki ohranjajo kulturo nepriznanih manjšin, bi po mojem prepričanju odkrili precejšen razkorak med finančno oskrbo enih in drugih dejavnosti (ob upoštevanju vsote vloženka domicilne in »priseljene« populacije ter ob upoštevanju števila ene in druge populacije). (175)

To vsekakor drži in po moji sodbi prav v tem tiči jedro kulturne diskriminacije priseljencev s strani slovenske države, saj javno financiranje – tudi po mnenju anketiranih – v veliki meri pogojuje razvoj, uveljavitev in promocijo priseljskih kulturnih dejavnosti v širši slovenski javnosti. To pa močno vpliva na kulturno samopodobo priseljencev, ki jo ti prenašajo na svoje otroke in vnuke. Zaradi zavrte integracije priseljencev in njihovih kulturnih dejavnosti, dosežkov in vrednot v širšo družbo večina Slovencev še vedno dojema sloven-

sko družbo kot monokulturno, torej tako, kot da »avtohtone« in »priseljenske« etnične skupnosti nikoli ne bi obstajale v tej deželi, kot da ne bi ničesar prispevale k njeni kulturi, kot da nikoli ne bi bile del nacije, ki je ustanovila svojo suvereno slovensko državo. Podatek o državni participaciji pri sofinanciranju priseljenjskih kulturnih dejavnosti pa priča o tem, da takšna predstava ni ukoreninjena le v slovenski javnosti, ampak tudi državi.

Kulturne dejavnosti priseljencev so bile vključene v državno sofinanciranje po letu 1992 (Čopič in Tomc 1996: 187). Pa poglejmo, kolikšna je njihova dejanska kulturna enakopravnost na tem področju. Vsota vseh državnih subvencij za kulturne dejavnosti ustavno priznanih in nepriznanih manjšin v obdobju 1998–2000 je predstavljala 0,54 % kulturnega proračuna RS.³⁷ Ker so veliko večino teh sredstev (kar 0,51 % kulturnega proračuna RS) v tem obdobju prejele ustavno priznane manjšine, ki vse skupaj (vključno z romsko skupnostjo) glede na narodnostno opredelitev v popisu 2002 predstavljajo 0,6 % prebivalstva Slovenije, bi tak delež kulturnega proračuna lahko interpretirali kot ustrezno zaščito teh manjšinskih kultur. Na drugi strani pa so priseljenske oziroma »novodobne« manjšinske skupnosti, ki glede na narodnostno opredeljenost v popisu 2002 predstavljajo 6,2 % slovenske populacije, torej imajo več kot desetkrat toliko pripadnikov kot vse ustavno priznane manjšine skupaj, prejele le 0,03 % kulturnega proračuna. To pomeni, da je bil znesek državnih subvencij, preračunan na osebo, namenjen, denimo, slovenskim Italijanom, več kot *tristokrat večji* od zneska na osebo, ki so ga za svoje kulturne dejavnosti prejeli priseljeni državljani in njihovi potomci, čeprav v kulturni proračun prispevajo eni in drugi. Po najbolj poenostavljenem izračunu razmerja med pričakovanim vložkom in porabo torej lahko ustavno priznane manjšine s svojim vložkom v kulturni proračun z dobro mero pokrijejo svojo porabo. Manjšinske skupnosti iz drugih delov nekdanje Jugoslavije (če jih po enaki metodologiji kot »avtohtone« manjšine zreduciramo na samo tiste pripadnike, ki so se v zadnjem popisu izrecno narodnostno opredelili v tem smislu) pa so po enakem izračunu prejemale za svoje kulturne dejavnosti manj kot pol odstotka svojega »hipotetičnega« vložka v kulturni proračun

³⁷ V obdobju 1991–1997 pa še manj. Čurin Radovič (2002: 268) navaja naslednje deleže: 0,39 % kulturnega proračuna RS leta 1991 in 1992; 0,53 % leta 1993; 0,49 % leta 1994; 0,45 % leta 1995 in 1997; 0,42 % leta 1996. V naslovu tabele (Čurin Radovič 2002: 268) pa je verjetno *pomotoma* zapisano (iskreno dvomim, da bi avtorji želeli namenoma zavajati bralce poročila), da gre za delež kulturnega proračuna RS, ki je namenjen za kulturne dejavnosti »drugih« etničnih manjšin v Sloveniji. Dejansko gre seveda za skupni delež, namenjen obema »narodnima skupnostma« (italijanski in madžarski), pa tudi romski in vsem drugim manjšinskim skupnostim ter priseljencem.

RS, medtem ko so 99,5 % sredstev, ki so jih prispevale v kulturni proračun, namenjene za slovenske kulturne programe in projekte. Mnoga od 62 omenjenih priseljenjskih kulturnih društev se prijavljajo na vsakoletni razpis Ministrstva za kulturo, vendar je velik del njihovih vlog vsako leto zavržen. Razlika med zaprošenimi in odobrenimi sredstvi pri italijanski, madžarski in romski skupnosti je povsem neprimerljiva z deležem oziroma obsegom zavrženih vlog priseljenjskih kulturnih društev. O tem poročajo tudi naši anketiranci: »Slovenija naj bi finančno podpirala kulturne dejavnosti priseljencev, a osebno vem, kot dolgoletni član KD »Sandžak«, da je to podpiranje tragikomedija. Letos, od 5 prijavljenih projektov, se je država odločila podpreti samo naš časopis.« (248)

Sredstva za »financiranje kulturnih projektov kulturnih organizacij s statusom pravne osebe na področju drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v RS«³⁸ so se v zadnjih letih povečevala in v letu 2007 dosegla že 197.747 EUR razpisanih sredstev. Med dejavniki tolikšnega povečanja so nedvomno tudi naslednji:

1. opozorila predstavnikov priseljenjskih kulturnih društev glede njihove dolgoletne diskriminiranosti v sklopu kulturnega proračuna;

2. opozorila stroke (raziskovalcev in operativcev v javnih zavodih, nevladnih in medvladnih organizacijah) na »zelo skromna« in celo »sramotno nizka« sredstva za kulturne dejavnosti »novih« narodnih skupnosti oziroma manjšin (Klopčič, Komac in Kržišnik-Bukić 2003: 329, 332) s konkretnimi primerjalnimi analizami zaprošenih in odobrenih državnih subvencij (Žitnik 2004a: 226–228; 2004b: 121–122);

3. javna opozorila in letna poročila nekdanjega slovenskega varuha človekovih pravic Matjaža Hanžka, zlasti sedmega letnega poročila za leto 2001 in enajstega za leto 2005;

4. opozorila mednarodnih organizacij in organov EU, zlasti pa Drugo mnenje o Sloveniji Svetovalnega odbora Sveta Evrope o okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin (ACFC/OP/II(2005)005) ter priporočila evropskega komisarja za človekove pravice Alvara Gil-Roblesa in poročilo njegovega urada o spremljanju napredka Slovenije v obdobju 2003–2005 (SE, Urad komisarja za človekove pravice 2006);

5. dolgoletna prizadevanja Oddelka za kulturne dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti in priseljencev v Sloveniji, pozneje Oddelka za kulturo narodnih, romske in drugih manjšinskih skupnosti ter priseljencev v RS in še

³⁸ Javni poziv za izbor kulturnih projektov na področju drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v RS (JPP11-DMS-2007).

pozneje Sektorja za kulturne pravice manjšin in razvoj kulturne raznolikosti, ki pod takšnimi in podobnimi imeni deluje v sklopu Ministrstva za kulturo in si vsa leta prizadeva za povečanje sredstev za kulturne dejavnosti »novih« manjšin in priseljencev.³⁹

Kljub temu povečanju pa je bilo leta 2007 v okviru razpisanih sredstev za »druge manjšinske etnične skupnosti in priseljence« od 160 prijavljenih kulturnih projektov še vedno odobrenih le 68 projektov, tj. 42 % prijavljenih projektov. Tega leta je bilo zavrnenih največ (priseljenjskih) projektov prav s področja predstavitve kulturnih dejavnosti manjšinskih etničnih skupnosti širšemu okolju. Pri tem pa ni znano niti to, kolikšen delež zaprosenih sredstev predstavljajo odobrena sredstva, saj med rezultati razpisa pri odobrenih projektih – za razliko od rezultatov razpisa za leto 2006 – z letom 2007 ne navajajo več podatka o višini zaprosenih sredstev (RS, Ministrstvo za kulturo, 2007; Rezultati Javnega poziva ...).

Če bi priseljenci prejeli iz kulturnega proračuna RS za svoje kulturne dejavnosti samo polovico tistih sredstev, ki jih vanj prispevajo, kar bi znašalo 3 % letnega kulturnega proračuna, bi lahko ustanavljali svoje založbe, časopise, revije in druge etnične medije, knjižnice, literarne in umetniške delavnice, gledališča, arhive in muzeje, seminarje na temo medkulturnega sodelovanja in kulturne integracije ter raziskovalne in operativne skupine za dejavnejše vključevanje sadov priseljenjskih kulturnih dejavnosti v osrednje slovenske medije in druge organizacijske oblike kulturnega dogajanja, pa tudi v nacionalne znanstvenoraziskovalne vsebine in potrjene učbenike.⁴⁰ Drugo polovico svojih sredstev, namenjenih kulturi, pa bi lahko še vedno prispevali za vse druge segmente slovenske kulture.

V naslednjem poglavju pa bomo spoznali, v kolikšni meri si naši anketiranci sploh lahko privoščijo uživanje sadov kulturnih dejavnosti vseh tistih slo-

³⁹ Prve si v kontekstu terminološke rabe omenjenega sektorja lahko razlagamo kot priseljence s slovenskim državljanstvom, druge pa kot priseljence brez slovenskega državljanstva, ki jih je seveda bistveno manj. Ker je bilo, kot sem že omenila, v zadnjem popisu prebivalstva 8,5 % popisanih oseb priseljenih iz tujine (oziroma 7,7 % popisanih oseb priseljenih iz drugih republik nekdanje skupne države), medtem ko so osebe brez slovenskega državljanstva predstavljale samo 2 % prebivalstva Slovenije, je očitno, da je imela velika večina priseljencev v Sloveniji slovensko državljanstvo.

⁴⁰ Če bi priseljenci prejeli ustrezen delež tudi iz šolskega republiškega proračuna, v katerega ravno tako prispevajo svoj sorazmerni delež sredstev, bi lahko ustanavljali tudi svoje osnovne in srednje šole, pozneje pa morda celo kake visokošolske zavode.

venskih porabnikov kulturnega proračuna, ki jih priseljenci tako velikodušno sofinancirajo – domala s svojim celotnim prispevkom v kulturni proračun.

LITERATURA

- Balažič Bulc, Tatjana (2004). Jezikovni prenos pri učenju sorodnih jezikov (na primeru slovenščine in srbohrvaščine). *Jezik in slovstvo*, letn. 49, št. 3–4, str. 77–89.
- Čopič, Vesna, in Tomc, Gregor (1996). *Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.
- Čurin Radovič, Suzana (2002). Analiza stanja na področju kulturnih dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev. *Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev* (ur. Uroš Grilc). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Dostopno tudi preko: http://www.culture.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Zakonodaja/Analiza_stanja/10.pdf (18. 5. 2009).
- Dedič, Jasminka, Jalušič, Vlasta, in Zorn, Jelka (2003). *Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Dekleva, Bojan, in Razpotnik, Špela, ur. (2002). *Čefurji so bili rojeni tu: življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta; Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Golash-Boza, Tanya (2005). Assessing the Advantages of Bilingualism for the Children of Immigrants. *International Migration Review*, letn. 39, št. 3, str. 721–753.
- Gosar, Anton (2005). Selected demographic impacts of migrations: the case of Slovenia. *Migrants and Education: Challenge for European School Today* (ur. Dan D. Daatland in Jernej Mlekuž). Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, str. 23–30.
- Grosman, Meta (2004). *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Josipovič, Damir (2005). *Demografski učinki imigracije v Sloveniji po II. Svetovni vojni: Doktorsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Josipovič, Damir (2006). *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Klopčič, Vera, Komac, Miran, in Kržišnik-Bukić, Vera (2003). *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji* (ur. Vera Kržišnik-Bukić). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno tudi preko: <http://www.sigov.si/uvn/FRAME.htm>, 11. 2. 2005.
- Kobolt, Alenka (2002). *Zdej smo od tu – a smo še čefurji?*. Ljubljana: I2.
- Komac, Miran (2003). Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji. *Razprave in gradivo*, št. 43, str. 6–33.
- Komac, Miran, in Medvešek, Mojca, ur. (2005). *Perceptije slovenske integracijske politike: zaključno poročilo* (2. natis). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

- Komac, Miran, in Medvešek, Mojca, ur. (2006). *Percepcije slovenske integracijske politike: »uskoško« prebivalstvo v Beli Krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Leskošek, Vesna, ur. (2005). *Mi in oni: nestrpnost na slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Mežnarič, Silva (1986). »Bosanci«: A kuda idu Slovenci nedeljom?. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS.
- Mikolič, Vesna (2004). Medkulturna pragmatika pri pouku slovenščine kot J2. *Jezik in slovstvo*, letn. 49, št. 3–4, str. 103–121.
- Pajnik, Mojca, ur. (2002). *Xenophobia and Post-Socialism*. Ljubljana: Peace Institute.
- Pajnik, Mojca, in Kuzmanić, Tonči, ur. (2005). *Nation-States and Xenophobias: In the Ruins of Former Yugoslavia*. Ljubljana: Peace Institute.
- Pirih Svetina, Nataša, in Ferbežar, Ina (2005). Slovenščine tujejezičnih govorcev. *Jezik in slovstvo*, letn. 50, št. 6, str. 3–15.
- Požgaj Hadži, Vesna, in Ferbežar, Ina (2001). Tudi to je slovenščina. 37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj (ur. Irena Orel). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, str. 57–68.
- Razpotnik, Špela (2004). *Preseki odvečnosti: nevidne identitete mladih priseljenc v družbi tranzicijskih vic*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Šabec, Nada (1996). *Half pa pu: The Language of Slovene Americans*. Ljubljana: ŠKUC.
- Žitnik, Janja (2004a). Immigrants in Slovenia: integration aspects. *Migracijske i etničke teme*, letn. 20, št. 2–3, str. 221–241.
- Žitnik, Janja (2004b). Lively visions, ossified realities: co-cultures in Slovenia. *AEMI Journal*, št. 2, str. 118–127.
- Žitnik, Janja (2006a). Položaj priseljenjskih kultur v Sloveniji: identitetni vidiki. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 23, str. 107–139.
- Žitnik, Janja (2006b). Kulturni položaj priseljencev v Sloveniji: dejavniki in pokazatelji. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 24, str. 87–113.
- Žitnik, Janja (2007). Priseljenska izkušnja v samostojni Sloveniji v luči integracijskih načel. *Studia Historica Slovenica*, letn. 7, št. 1/2, str. 407–431.
- Žitnik, Janja (2008). Statistical facts are human fates: Unequal citizens in Slovenia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, January 2008, letn. 34, št. 1, str. 77–94.

SPLETNI IN DRUGI VIRI

- Anketa ISIM (2005). *Anketa o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji*. Arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU (ISIM), Projekti ISIM, Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji, Anketa.
- Cancedda, Alessandra (2005). Skilled Migrants Integration Assessment Model – SMI-AM: Guidelines. Laboratorio di Scienze della Cittadinanza, European Commis-

- sion, Directorate-General for Justice, Security and Freedom. <http://www.smiam.org/documents/SMIAMLGENGL>, 12. 12. 2005.
- Dogodki.Net – Forum. <http://www.dogodki.net/forum>, 26. 8. 2004.
- Forum Bicikel.com. <http://www.bicikel.com/sl/forum>, 25. 8. 2004.
- Forum Dnevna Mladina – Komentar. <http://www.mladina.si/dnevnik>, 25. 8. 2004.
- Forum Lajf.com. <http://www.lajf.com/forum>, 24. 5. 2006.
- Forum Pivnica. <http://www.slo-lanparty.com/forum>, 25. 8. 2004.
- Forum SDS. <http://www.sds.si/forum>, 25. 8. 2004.
- Forum Svet pogovorov. <http://www.gape.org/cgi-bin/yabb/YaBB.pl>, 25. 8. 2004.
- Forumi portala Ekonomija. <http://www.ekonomija.net>, 26. 8. 2004.
- Jesenice online forum. <http://forum.jesenice.com>, 25. 8. 2004.
- Narodi bivše SFRJ želijo status manjšine. Žurnal 24.si, 9. 10. 2007. <http://209.85.135.104/search?q=cache:BgKV5REx74AJ:www.zurnal.org/cms/novice/slovenija/index.html%3Fid%3D13483+%22Zveza+zvez+kulturnih+dru%C5%A1tev%22&hl=sl&ct=clnk&cd=2&gl=si>, 13. 3. 2008.
- Nemejebat.com. <http://www.nemejebat.com>, 13. 3. 2005.
- Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo (2007). Razpisi, pozivi in javna naročila. http://www.mk.gov.si/si/razpisi_pozivi_in_javna_narocila/, 16. 10. 2007.
- Rezultati Javnega poziva za izbor kulturnih projektov na področju drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v RS, ki jih bo v letu 2007 financirala Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo. <http://www.arrs.gov.si/sl/razpisi/07/pregled-domaci.asp>, 12. 3. 2008.
- RGL Forum › Vaše mnenje o ... › Džamija v Ljubljani, 2003–2004. <http://www.rgl.si/rgl.php>, 25. 8. 2004.
- RTV Slovenija forum, Re: Slovenija – Islamija?!? <http://www.rtvlo.si/forum>, 25. 8. 2004.
- Sloport forum Naš svet – Ljudje iz Bosne. <http://www.sloport.net/forum>, 25. 8. 2004.
- Slovenski hip-hop portal – Forum. <http://www.hiphopar.com>, 26. 8. 2004.
- Svet Evrope, Svetovalni odbor o okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin (2005). *Drugo mnenje o Sloveniji, sprejeto 26. maja 2005* (ACFC/OP/II(2005)005). http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Oddelek_za_cl._pravice/2ndOpinionOKVNM__slo.pdf, 21. 11. 2006.
- Svet Evrope, Urad komisarja za človekove pravice (2006). *Poročilo o spremljanju napredka Slovenije (2003–2005): Ocena napredka v izvajanju priporočil komisarja Sveta Evrope za človekove pravice* (CommDH(2006)8). http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Porocilo_Gil_Roblesa.pdf, 21. 11. 2006.
- Vsi drugačni, vsi enakopravni (2003). Posnetek okrogle mize na Osnovni šoli Oskarja Kovačiča v Ljubljani (soorganiziral Jernej Mlekuž). Avdiokaseta, Arhiv ISIM.
- Zveza kulturnih društev Slovenije / Druga Slovenija. <http://www.zveza-kds.si/>, 26. 2. 2008.

ENAKOPRAVNA INTEGRACIJA PRISELJENCEV KOT DEJAVNIK STABILNOSTI IN NOTRANJE VARNOSTI STRATEŠKEGA PROSTORA SLOVENSKE VOJSKE

Janja Žitnik Serafin

STANJE

Prepad med (na eni strani) formalnimi, deklarativnimi ali reprezentativno prikazovanimi pogoji in (na drugi strani) realnimi pogoji za svobodno izražanje etnične/kulturne identitete priseljencev v Sloveniji oziroma za enakovredno vključevanje njihovih kultur v slovensko polikulturo je očiten. Logična, pa tudi kar se da prijazna razlaga za tolike kršitve ustavnih, zakonskih in drugih, tudi nekaterih najosnovnejših socialnih pravic priseljencev kot tudi razlaga za njihovo pogosto samoumevno sprejemanje teh kršitev je ta, da se niti večinska družba niti priseljenci sami takšnih kršitev očitno ne zavedajo, saj jih nihče ne opozarja nanje. Enako selektiven je dostop do oblikovanja *družbenih norm*, »sprejemljivih« vedenjskih vzorcev, navad in navsezadnje tudi vsega tistega, kar se sme kititi z nalepko »nacionalne tradicije«. »Percepcija slovenske nacije kot večetnične tvorbe se znotraj skupine etničnih Slovencev še ni 'udomačila'.« (Komac 2003: 33)

Težava priseljencev iz drugih delov nekdanje skupne države pa pravzaprav ni v tem, da so »drugačni« od etničnih Slovencev. Težava je v tem, da so »slabši« od njih. Lestvica »boljših« in »slabših« narodov in narodnosti, ver, kultur in jezikov je trdovratno zakoreninjena v naši zavesti; mediji in celo predstavniki države pa jo pogosto še utrjujejo. Predstavniki Statističnega urada RS je v neki televizijski oddaji ob predstavitvi prvih rezultatov zadnjega popisa prebivalstva olajšano potolažil gledalce z »upanje vzbujajočim podatkom«, da je v zadnjih letih v Sloveniji vse manj novih priseljencev iz drugih republik nekdanje skupne države in vse več iz držav članic EU.

Ob vsem razpravljanju o pomenu kulturnega pluralizma, medkulturne-

ga spoznavanja in kulturne enakopravnosti je za superiorno, t. i. »avtohtono« družbo,⁴¹ ki prav tako kot priseljenci sami razume prilagajanje kot enostranski proces (novi se morajo prilagoditi starim), priseljenčeva jezikovna in kulturna asimilacija očitno res še vedno najsprejemljivejša opcija. O tem pišejo tudi naši anketiranci (Anketa ISIM 2005). Nekateri pa so mnenja, da celo takšna (enostranska, podrejena) prilagoditev novejših državljanov dominantnim »domačinom« ne reši problemov sprejemanja, saj »kot priseljenec v vsaki državi, tudi v Sloveniji, do svoje smrti ostaneš tujec« (111).⁴²

Kako torej v Sloveniji sploh pojmujeemo kulturno integracijo? Celo elitni priseljenški pisatelji se imajo za integrirane takrat, ko začnejo pisati v slovenščini ali ko začnejo vodilne založbe objavljati njihova dela v slovenskem prevodu, ne pa takrat, ko začnejo (oziroma naj bi začele) tudi osrednje slovenske založbe objavljati njihova dela v njihovi materinščini. Večina Slovencev (slovenskih državljanov ne glede na etnično poreklo) razume pojem (kulturna) integracija v smislu *enostranske, podrejene prilagoditve, zatajevanja* etnične, jezikovne in kulturne identitete »enakopravnih« priseljenih državljanov in njihovih potomcev; v končni fazi jo večina dejansko razume v smislu *kulturne in jezikovne asimilacije*. Prav tako jo večinoma razumejo tudi naši anketiranci. V sodobno mednarodno terminologijo pa vse bolj vstopa ravno nasprotni pomen tega pojma. Integracija naj bi pomenila neokrnjeno vključitev, enakopravno združitev, medsebojno povezavo različnih, vendar enakovrednih sestavnih delov. Jezikovna integracija priseljencev je torej *enakopravna vključitev* priseljenških in drugih manjšinskih jezikov *med nacionalne jezike*, njihova kulturna integracija pa je *enakovredna vključitev* priseljenških in drugih manjšinskih kultur (tradicij, običajev, dosežkov, vrednot, vedenjskih vzorcev, mentalitete in načina življenja) *v nacionalno polikulturo*. Le v takšnih pogojih se priseljencem ne bo več treba obremenjevati s tem, kdaj smejo biti v lastni državi (etnično in kulturno) to, kar so, in kdaj ne.

⁴¹ Slovenska država opredeljuje svoje razumevanje pojma avtohtonost takole (Republika Slovenija, Ministrstvo za zunanje zadeve 2006: 2): »Večinoma govorimo o *avtohtonosti* oz. *zgodovinski poseljenosti* neke skupnosti v primeru, ko je le-ta prisotna na nekem območju *najmanj dve generaciji ali več*« (poudarila avtorica). Prav takšno razumevanje predlaga tudi evropski komisar za človekove pravice Gil-Robles (Urad komisarja za človekove pravice 2006: 3, opomba 5). Raba tega termina v slovenskih državnih dokumentih pa je za sedaj še zelo neusklajena.

⁴² Izpolnjeni vprašalniki ankete, katere rezultat je predstavljen v tem poglavju, so opremljeni z zaporedno številko od 1–249. Številka za vsakim navedkom je torej zaporedna številka citiranega anonimnega anketiranca.

Rana Cakirer (2004: 312–313) navaja v analitičnem poročilu o posvetu, na katerem so soočali svoja stališča predstavniki Evropske komisije in drugih teles EU s predstavniki akademskih krogov iz držav starih in pristopnih članic, med drugim tele zaključke:

V vse bolj soodvisnem svetu z vedno večjo geografsko mobilnostjo /.../, z vedno širšim komunikacijskim omrežjem in z naraščajočo neenakostjo dohodkov in porazdelitve naravnih virov bi bil omejen vstop [za priseljence] neizvedljiv. Poskusi omejevanja vstopa po zakonitih poteh so prinesli zgolj povečan vstop po drugih poteh. Omejen vstop ni le neizvedljiv, ampak bi bil nemogoč tudi zato, ker Evropa iz številnih razlogov potrebuje kvalificirane in nekvalificirane priseljence. [Evropska] Komisija je sprejela uradno stališče, da priseljenstvo lahko 'do neke mere' zmanjša primanjkljaj delovne sile in da lahko predstavlja tudi delno rešitev demografskih problemov, s katerimi se sooča Evropska unija kot celota.

Med delavnico pa je bilo zastavljeno še eno pomembno vprašanje (Janja Žitnik), in sicer: 'Ali je skupna priseljenška politika sploh mogoča brez koherentne integracijske politike?' Komisija z velikim poudarkom priznava dejstvo, da ta dva koncepta nikakor ni mogoče obravnavati ločeno. Da bi priseljenstvo lahko prineslo družbene koristi raznolikosti in gospodarske koristi produktivnosti, se morajo novi državljani uspešno integrirati v družbo. Neuspeh na tem področju je privedel do povečanja restriktivnih ukrepov, to pa le še bolj zmanjšuje prednosti priseljevanja in ogroža fleksibilno priseljenško politiko. Vsekakor pa mora biti integracijska politika obvezna, če naj bo tudi kakorkoli učinkovita.

Tudi v tem poglavju bodo med drugim povzeti rezultati naše ankete, ki smo jo izvedli med priseljenci in njihovimi potomci v Sloveniji (Anketa ISIM 2005). Kot smo avtorji ankete načrtovali, se vsebina odgovorov naših anketirancev nanaša na najrazličnejše vidike njihove ekonomske, socialne, jezikovne in kulturne integracije v Sloveniji. Da pa bi njihovo dosedanje izkušnje lahko navezala na integracijska načela Republike Slovenije, moram slednja uvodoma na kratko predstaviti. Državni zbor RS je 14. 5. 1999 sprejel *Resolucijo o imigracijski politiki Republike Slovenije*, v kateri pod točko 4 navaja naslednja izhodišča slovenske integracijske politike:

Integracija: Upoštevajoč družbeno večkulturnost, s spoštovanjem bogstva različnosti, mirnega sožitja, družbene stabilnosti in kohezivnosti bo Republika Slovenija vodila integracijsko politiko, katere cilji so zasnovani na temeljnih načelih in vrednotah enakopravnosti, svobode in vzajemnega sodelovanja. Pri tem je:

- enakopravnost razumljena kot zagotavljanje enakih socialnih, ekonomskih in civilnih pravic;
- svoboda kot pravica do izražanja kulturne identitete ob zagotovitvi spoštovanja integritete in dostojanstva vsakega posameznika in gojitve lastne kulture v skladu z zakoni in temeljnimi vrednotami Republike Slovenije;
- vzajemno sodelovanje kot pravica do udejstvovanja in odgovornosti vseh v neprekinjenem procesu ustvarjanja skupne družbe.

28. 11. 2002 pa je Državni zbor sprejel še *Resolucijo o migracijski politiki Republike Slovenije*, v kateri se v 3. in 7. točki znova sklicuje na zgornja načela, v 5. točki navaja integracijo med temelji migracijske politike, v 6. točki pa med elementi migracijske politike navaja naslednjega:

integracijska politika oziroma v ožjem smislu priseljska politika do prisotnih in bodočih priseljencev, ki se nanaša na ukrepe države in družbe, ki zagotavljajo ugodne pogoje za kakovost življenja priseljenih, vključno z aktivnim preprečevanjem diskriminacije, ksenofobije in rasizma, spodbujajo integracijo in omogočajo, da priseljenci postanejo odgovorni udeleženci družbenega razvoja Slovenije. Za uporabo te resolucije se za priseljenca/priseljenko šteje vsakdo po preteku enega leta od prijave prebivališča v Republiki Sloveniji.

V točki 8 navaja med napovedanimi ukrepi:

- uveljavitev izhodišč integracijske politike, kar zahteva določene pravne okvire in družbene ukrepe, tako v okviru splošne družbene politike kot tudi za posamezne skupine priseljencev usmerjene programe, ki bodo spodbujali integracijo priseljencev v slovensko družbo, preprečevali diskriminacijo in družbeno obrobno in omogočali, da priseljenci izražajo in gojijo lastno kulturo in vrednote na podlagi

spoštovanja osebne integritete in dostojanstva v skladu z zakoni Republike Slovenije;

- pripravo programov za objektivno obveščanje javnosti o različnih vidikih, vzrokih in posledicah migracijskih gibanj, tudi kot predpostavke za preprečevanje morebitnega razraščanja ksenofobije in odklonilnega odnosa do priseljencev.

Tudi Ministrstvo za notranje zadeve je za uresničitev svojih najpomembnejših nalog za leto 2005 določilo deset izhodiščnih programskih ciljev, med katerimi je: »Integracija priseljencev v RS v obdobju 2005 do 2007: Priprava celovite integracijske politike, temelječe na multikulturnosti in multietičnosti [multietičnosti, op. J. Ž. S.]; nadaljnje koordinirano izvajanje integracijskih ukrepov s pristojnimi resorji.«⁴³ Tako je v letu 2006 razpisalo raziskovalno temo »Učinkovitejša prebivalstvena integracijska politika«. Z razpisano temo je Ministrstvo za notranje zadeve želelo pridobiti predlog integracijske politike Republike Slovenije s ciljem, »pripraviti integracijsko politiko Republike Slovenije, ki bo upoštevala skupna temeljna načela Sveta EU za politiko integracije priseljencev v EU, ki temeljijo na *definiciji integracije kot dvosmernega procesa med državo sprejema in tujcem, ob ohranitvi lastne kulturne in etične* [etnične, op. J. Ž. S.] *identitete priseljencev. Integracijska politika mora temeljiti na multikulturnosti in multietičnosti* [multietičnosti, op. J. Ž. S.], *usmerjena pa mora biti na celotno družbo in ne le na priseljence*.«⁴⁴

Kot smo videli, zgoraj citirani dokumenti Republike Slovenije izhajajo iz spoštovanja večkulturnosti, ki je prvo načelo integracije. Vztrajajo pri »definiciji integracije kot dvosmernega procesa med državo sprejema in tujcem, ob ohranitvi lastne kulturne in etnične identitete priseljencev«. Prav tako ti dokumenti večkrat omenjajo ukrepe za aktivno preprečevanje marginalizacije priseljencev in ksenofobije, ki jih je treba le še nekoliko podrobneje opredeliti in začeti dosledno izvajati. Javnomnenjske raziskave prinašajo nepogrešljive kvantitativne podatke o obstoju, stopnji in oblikah ksenofobije v Sloveniji. Kvalitativnejši vpogled v ksenofobne občutke in v še živeče stereotipe o priseljencah, ki se večinoma porajajo prav iz občutka ogroženosti, pa nam, kot smo videli, nudijo na

⁴³ Ministrstvo za notranje zadeve RS, Prednostne programske naloge, http://www.vlada.si/predstavitev_vlade, 10. 8. 2006.

⁴⁴ Poudarila avtorica. ARRS, Razpisi 2006, Razpisna dokumentacija, Podrobnejša predstavitev ciljev po posameznih temah, <http://www.rrs.gov.si/sl/progproj/crp/razpisi/06/inc/podrob-predstavitev-ciljev.doc>, 10. 8. 2006.

eni strani nekateri slovenski spletni forumi, na drugi strani pa izkušnje naših anketirancev.

Najprej pogledajmo, kaj menijo naši anketiranci o svoji enakopravnosti na področju politike in verskega življenja.

NEENAKOPRAVNOST NA POLITIČNEM, STATUSNOPRAVNEM IN VERSKEM PODROČJU

Sedmo anketno vprašanje se glasi: »Menite, da so priseljenci v Sloveniji (ne) enakopravni na področju politike, verskega življenja, izobraževanja in poklicnega napredovanja? Kje to opazate?« Domala vsi anketiranci, ki bodisi v odgovoru na to ali kako drugo vprašanje opozarjajo na versko diskriminacijo, ne glede na svojo narodnost in vero izpostavljajo primer ljubljanske džamije. Nekateri opozarjajo tudi na neupoštevanje drugih verskih pravic (posebnosti v prehrani, odmor za molitev). Težav nimajo le muslimani, saj se tudi pripadniki drugih verskih skupnosti soočajo s problemom pridobitve dovoljenja za gradnjo ali posodobitev svojih cerkva. Anketiranci pa ne poročajo samo o neenakopravnosti na področju uresničevanja verskih pravic, temveč tudi o verski nestrpnosti.

V zvezi s statusnopravno diskriminacijo najpogosteje omenjajo izbrisane. Njihov osrednji argument, ki priča o politični izločenosti priseljencev, pa je ta, da kot nepriznane manjšine nimajo svojih predstavnikov v državnem zboru: »10 % populacije *nima predstavnika v parlamentu!*« (160) Podobno razmišlja v svojem spletnem članku tudi celjski publicist Marko Sjekloča (2007), pridružuje pa se mu, denimo, tudi Gosar (2005: 23–24):

Dokument, ki je bil sprejet na Dunaju leta 2001, pušča ob strani vse, kar zadeva manjšinske pravice številnih pripadnikov etničnih skupin, ki so v bivši Jugoslaviji iz ekonomskih razlogov migrirali v državne enote, ki so zdaj postale suverene nacionalne države. Multiidentitetna toleranca do priseljenjskih državljanov neslovenske narodnosti je nenadoma usahnila. Narodnostno poreklo priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije se prezira od leta 1991, saj imajo po ustavi nacionalne države samo avtohtone etnične skupnosti pravico do manjšinskega predstavnštva (v državnem zboru, na področju šolstva itd.).

Mnogi anketiranci s tem povezujejo tudi svojo *kulturno neenakopravnost*. Na ta problem je opozarjal tudi varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek. *Letno*

poročilo varuha človekovih pravic za leto 2005 navaja pod točko 2.2. Diskriminacija med drugim tudi naslednji argument:

Občasno se srečujemo z razmišljanji o tem, kaj pomeni pojem manjšina in kdaj kakšni skupini priznavati posebne (manjšinske) pravice. Pogosto njihovi avtorji navajajo, da ni stvarne ali pravne osnove, da bi se katerikoli skupini v Sloveniji, poleg obeh ustavno priznanih avtohtonih narodnostnih manjšin in Romske skupnosti, priznal status manjšine. Menijo, da manjšinske pravice ne pripadajo ekonomskim emigrantom, zlasti če imajo dvojno državljanstvo. Zavzemajo se za integracijo tujcev po sistemu talilnega lonca, njihove kulturne potrebe pa naj ne bi bile vredne državne podpore. Varuh vedno znova poudarja, da je varstvo pripadnikov drugih manjšin, npr. etničnih, religioznih ali jezikovnih, ki prav tako uživajo zaščito mednarodnopравnih konvencij, pomemben pokazatelj demokratičnosti družbe. Širši obseg t. i. posebnega varstva manjšin tako nikakor ni mogoče označiti za nasproten mednarodnim standardom, saj ti v pravu človekovih pravic vselej določajo zgolj minimalne zahteve.

SOCIALNO-EKONOMSKI POLOŽAJ PRISELJENCEV

V Sloveniji se soočamo s perečim pomanjkanjem socioloških študij o socialno-etnični strukturi prebivalstva te dežele, ki bi prinašale kvalitativne in kvantitativne analize statističnih podatkov, temelječih na popolnem opazovanju in skupku vseh relevantnih parametrov, predvsem pa tistih, ki ne operirajo z zavajajočimi povprečji, temveč s frekvenčnimi porazdelitvami, medianami in modusi. Ker je dostop do interaktivnih statističnih podatkov, ki povezujejo etničnost v Sloveniji z različnimi kriteriji socialno-ekonomskega položaja posameznika, družine (gospodinjstva) in etnične skupine, sorazmerno zapleten, se raziskovalci v kontekstu ugotavljanja socialno-etnične strukture najpogosteje opirajo na podatke o izobrazbi po etničnosti (npr. Josipovič 2005: 236). Skupni delež višje in visoko izobraženih v Sloveniji je po podatkih popisa najvišji pri slovenskih Črnogorcih (19,1 %). Primerjava z mnogo nižjim deležem pri etničnih Slovencih (13,4 %) je vsaj v nekaterih akademskih sferah omajala stereotipno predstavo o visoki izobrazenosti Slovencev in nizki izobrazbi priseljencev iz drugih delov nekdanje Jugoslavije. Po podatkih popisa 1991 so po svojem deležu v kategoriji končane 4–6-letne visoke šole znatno prekašali etnične Slovence še slovenski Makedonci, Jugoslovani in neopredeljeni, nekoliko slabše pa so se odrezali Srbi in še slabše Hrvati, vendar oboji še vedno precej bolje od Slovencev. Nižjo izobrazbo od Slovencev dosegajo Bošnjaki oziroma etnični Muslimani v

Sloveniji, ki v kategorijah nedokončane in dokončane osnovne šole krepko presegajo Slovence, v kategoriji končane 4–5-letne srednje šole že skoraj za polovico zaostajajo za Slovenci, delež Bošnjakov/Muslimanov s končano 3-letno oziroma 4–6-letno VŠ pa je tri do štirikrat manjši kot pri Slovencih (Josipovič 2006: 172–173, graf). Med večjimi priseljenjskimi skupinami imajo nižjo izobrazbo od Slovencev še Albanci in najnižjo Romi. Ti podatki pa še niso prodrli v zavest širše javnosti, pa tudi ne v zavest priseljencev, ki tudi sami podlegajo stereotipnim predstavam oziroma posploševanjem.

Sklepanje, da popisni podatki o višji izobrazbi Črnogorcev, Makedoncev, Jugoslovanov, neopredeljenih, Srbov in Hrvatov v primerjavi z nižjo izobrazbo Slovencev pričajo o boljšem socialno-ekonomskem položaju teh priseljenjskih skupin, pa bi bilo prehitro. Ob tem bi namreč spregledali vrsto specifičnih dejavnikov, ki vplivajo na socialno-ekonomski status priseljencev, na kar še posebej opozarjajo rezultati naše ankete. Prav o tem pa je na voljo najmanj študij, saj je država, kot rečeno, še zlasti zaščitniška do interaktivnih podatkov o etnični in socialni strukturi svojega prebivalstva.

Kateri so torej po mnenju anketiranih specifični dejavniki, ki vplivajo na socialno-ekonomski položaj priseljencev? Poleg različnih kategorij v okviru premoženjskega stanja (številni anketiranci izpostavljajo zlasti problem svoje prikrajšanosti za podedovano materialno podlago kot izhodišče za nadaljnji socialno-ekonomski vzpon svoje generacije in potomcev) so med drugim pomembni tudi psihološko-socialni vplivi okolja. Anketiranci opozarjajo na nekatere kolektivne miselne prvine, ki jih opažajo v priseljenjskih soseskah in ki po njihovi sodbi zaviralno vplivajo na izboljševanje socialno-ekonomskega položaja priseljencev. Eden najpomembnejših kazalcev in dejavnikov je vsekakor tudi dejansko večji delež nezaposlenih znotraj posameznih priseljenjskih skupin, zlasti Bošnjakov, kar potrjujejo podatki zadnjega popisa. Med vzroki za večjo nezaposlenost Bošnjakov je lahko tudi etnična diskriminacija v zaposlovanju (Bešter 2005: 255). Med drugimi ključnimi dejavniki na tem področju pa so vsi tisti, ki povezujejo etničnost s slabšimi izgledi pri iskanju zaposlitve, ki bi ustrezala njihovi izobrazbi. Anketirani povezujejo svoj slabši ekonomski položaj tudi s težjim vzpostavljanjem mreže učinkovitih poznanstev. Tudi ta je pogosto odločilna pri iskanju primerne zaposlitve, ki bi ustrezala izobrazbi in sposobnostim iskalca zaposlitve. Razen tega anketiranci izpostavljajo problem zaviralnega vpliva svoje etničnosti na polju realnih možnosti ne le pri pridobivanju štipendij, ampak predvsem tudi pri poklicnem napredovanju, kar mestoma podpirajo z navajanjem svojih konkretnih izkušenj. Tudi njihovo vsesplošno

sklicevanje na sistematično postavljanje vsakršnih birokratskih ovir najbrž ne more biti naključno.

S šestim anketnim vprašanjem smo zbirali mnenja, izkušnje in opažanja priseljencev o njihovem socialno-ekonomskem položaju v primerjavi s položajem drugih državljanov. Pet anketirancev ni odgovorilo na to vprašanje, večina (116 vprašanih) pa meni, da imajo priseljenci v Sloveniji slabši socialno-ekonomski položaj kot drugi državljani. Nekateri v tem kontekstu izpostavljajo razlike med posameznimi skupinami priseljencev, drugi pa navajajo tudi svoja konkretnjša opažanja in priznavajo, da ima prva priseljska generacija v vsakem primeru težje pogoje od t. i. »domačinov«.

Težave, ki izhajajo iz socialno-ekonomskih razmer, pa se kažejo v vseh sferah zasebnega življenja; ne le v zmanjšanih možnostih za aktivno udeležbo v kulturnem življenju in za gojenje izvornih in slovenskih tradicij (to se kaže v nekaterih odgovorih na 15. in 16. vprašanje, »Kaj najraje berete in v katerih jezikih?« ter »Katere tradicije svojega izvornega naroda in katere slovenske tradicije ohranjate v vsakdanjem življenju, ob praznikih in drugih priložnostih?«, ki se glasijo v tem smislu: »Nič. Jih ne mormo.« – 14, še bolj pa v odgovorih na zadnji dve vprašanji o njihovih interesih in aktivnostih na področju kulture: »Nobeno. Preživet.« – 6), ampak tudi, denimo, v motiviranosti za jezikovno izpopolnjevanje.

Anketirani vidijo marginalizirani kulturni položaj priseljencev že v problemu same ekonomske baze priseljskih kultur ter v posledični nedostopnosti kulturnih dobrin, v svoji socialno-ekonomsko pogojeni prikrašnanosti za možnost pasivne ali aktivne udeležbe v kulturnem življenju etnične skupnosti ali širše slovenske družbe. Zgovorni so tudi vtisi nekaterih izvajalk in izvajalcev naše ankete, ki jih navajajo v svojih terenskih poročilih: »Po mojih opažanjih so [anketirani] priseljenci večinoma srednjega ali nižjega 'družbenega' (in finančnega) položaja.« (Bajda 2005: 1–2) »Šlo je za preproste ljudi, ki živijo za preživetje.« (Kramer 2005: 1) »Kot boste videli pri analizi anket, večine priseljencev, ki sem jih jaz anketirala, ne zanima kultura v smislu ustvarjanja literarnih del, koncertov, opere, gledališča ipd. Njihov osnovni cilj je preživetje, za to pa so pripravljeni prijeti za kakršnokoli delo.« (Fekonja 2005: 1) Mnogi od anketiranih se zavedajo, da višja stopnja socialne ogroženosti sicer pomeni tem večjo potrebo po vključevanju v obstoječe socialne mreže, hkrati pa že sama po sebi predstavlja tem večjo oviro za dejansko vključevanje v takšne mreže. Da bi omilili protislovni učinek položaja najbolj ogroženih, se nekateri tudi sami aktivno vključujejo v reševanje najbolj perečih materialnih stisk drugih priseljencev.

POKLICNO NAPREDOVANJE

Približno polovica anketiranih posebej izpostavlja tudi (svojo) neenakopravnost pri poklicnem napredovanju, kar ugotavljajo tudi drugi avtorji (npr. Bešter 2005). Vzroke za slabši socialno-ekonomski položaj priseljencev od položaja etnično slovenskega prebivalstva delno pripisujejo etnični diskriminaciji, k čemur jih napeljujejo na eni strani objektivni kazalci (višja stopnja brezposelnosti, poklicna struktura in merljive oblike diskriminacije v delovnem okolju) – o teh piše med drugim Sara Brezigar (2006), na drugi strani pa pričajo o tem tudi izkušnje in subjektivne ocene udeležencev naše in drugih anket (npr. Bešter 2005: 255).

POVZETEK STANJA

Med integracijskimi načeli Republike Slovenije in priseljsko izkušnjo v tej državi še vedno obstaja skorajda nepremostljiv razkorak, če sodimo po izkušnji velikega dela naših anketirancev in udeležencev v drugih anketah. Težava pa ni le v pomanjkanju manjšinskih pravic priseljencev in zaščitne zakonske regulative, ki bi jim te pravice zagotavljala, temveč tudi v nedoslednem uresničevanju njihovih že doslej priznanih pravic. Velik del anketiranih priseljencev se namreč še vedno počuti socialno in kulturno odrinjene na rob. Še posebej pa njihovi odgovori, kot bomo videli tudi v nadaljevanju, opozarjajo na splošno priznano dejstvo, da jezikovni in kulturni položaj priseljencev v veliki meri izhajata ne le iz njihovega političnega položaja, temveč tudi iz njihovega socialno-ekonomskega, ki sta med seboj kar najtesneje povezana (primerjaj Golash-Boza 2005: 750–751).⁴⁵

Večina anketiranih poudarja, da so ponosni na svoje narodnostno poreklo, približno tretjina pa jih priznava, da po potrebi zatajijo svojo etnično identiteto ali poreklo. Pri tem največkrat omenjajo narodnostno nestrpnost (tudi v različnih uradih in javnih zavodih) kot razlog za prikrivanje svoje etnične identitete. Med 249 anketiranimi je manj kot deset takšnih, ki vidijo kakršnokoli prednost v svoji priseljski situaciji; kot prednost navajajo znanje dveh maternih jezikov in vraščenost v dve kulturi. Skoraj vsi pa s precejšnjim poudarkom pišejo o težavah, ki jim jih v Sloveniji prinaša njihovo neslovensko poreklo.

⁴⁵ Izkušnje in opažanja anketirancev ter mnenja etničnih Slovencev, izražena na slovenskih spletnih forumih (ta mnenja na eni strani potrjujejo razširjenost nekaterih stereotipov o priseljencih, na drugi strani pa tovrstne stereotipe izpodbijajo), navajam v 3. delu knjige *Večkulturna Slovenija* (Žitnik Serafin 2008) in v nekaterih svojih člankih (Žitnik 2006a–2007).

Velik del anketiranih ima sporno predstavo o državljanski enakopravnosti. Mnogi se počutijo enakopravne že s tem, da je vsaj en član družine redno zaposlen, da otroci obiskujejo šolo in da imajo kaj jesti. V njihovih odgovorih na vprašanja o konkretnih vidikih njihove enakopravnosti pa se pokaže povsem drugačna slika njihove priseljske realnosti. Pogosto v njihovih odgovorih je navajanje lastne izkušnje z etnično diskriminacijo v šolah, pa pri podeljevanju štipendij, iskanju zaposlitve, na delovnem mestu in pri poklicnem napredovanju. Tudi vsem, ki omenjajo prilagajanje, se zdi samoumevno, da se morajo oni prilagoditi večinski družbi, ne pa tudi obratno. Podobno kot pripadniki dominantne kulture tudi sami ne razumejo socialne, jezikovne in kulturne adaptacije v smislu vzajemnega procesa. Njihovi odgovori kažejo na to, da se pogosto niti učitelji niti učenci ne zavedajo, prav tako pa tudi ne delodajalci in delavci, da slovenska ustava vsakemu državljanu zagotavlja pravico do svobodne uporabe svojega jezika, vsekakor tudi na šolskih hodnikih in v večini delovnih okolij priseljencev.

Več kot 90 % vseh tistih anketirancev, ki poudarjajo versko diskriminacijo, se (ne glede na lastno versko pripadnost) sklicuje na primer ljubljanske džamije. Malo manjši pa je delež tistih, ki opozarjajo tudi na politično neenakopravnost, zlasti na dejstvo, da kot nepriznane manjšine nimajo svojih predstavnikov v državnem zboru. Prav tako omejen je tudi dostop nepriznanih manjšin do oblikovanja družbenih norm nacionalne družbe, ki naj bi ji te skupnosti pripadale. Mnogi s tem povezujejo tudi svojo kulturno neenakopravnost, predvsem diskriminiranost pri podeljevanju državnih subvencij za kulturne dejavnosti v okviru etničnih skupnosti.

Čeprav naj bi tudi pripadniki večinske etnične skupnosti s svojim prispevkom v nacionalni kulturni proračun sofinancirali kulturne dejavnosti manjšinskih skupnosti, se v Sloveniji v praksi dogaja ravno obratno. V zadnjem poldrugem desetletju se je namreč v povprečju namenjalo kulturnim dejavnostim nacionalne večine kar 95,5 % vložka priseljencev v državni kulturni proračun, medtem ko so priseljenci že s pol odstotka svojega lastnega vložka v kulturni proračun RS pokrili vse državne subvencije, ki so jih sami prejeli. Če nacionalna skupnost ne namenja manjšinskim kulturnim dejavnostim sorazmernega deleža sredstev, ne moremo govoriti o vzajemni podpori. V tem primeru je podpora enostranska, saj le pripadniki manjšin s svojim vložkom v kulturni proračun države prispevajo za kulturne dejavnosti nacionalne večine, ne pa tudi obratno.

Odgovori anketiranih večinoma odražajo mnenja, da imajo priseljenci slabše pogoje za kulturno-umetniško delovanje kot drugi državljani, da osrednji

slovenski mediji tako rekoč ne poročajo o njihovih kulturno-umetniških dejavnostih, da slovenska država te dejavnosti le mačehovsko podpira in da je torej kulturni položaj priseljencev v tej državi nedvomno obroben. Vzrok in posledico takšnega stanja vidijo v prevladovanju negativnih stereotipov o priseljencih, v trdovratno zakoreninjenih predstavah, ki tvorijo izkrivljeno javno podobo priseljencev. Velik del anketirancev vključuje v ta začarani krog verižnih členov, ki hkrati delujejo vzročno in posledično, na prvem mestu svoj neenakopravni socialno-ekonomski položaj, ki je tesno dvosmerno povezan z njihovim neenakopravnim položajem na področju politike, izobraževanja in poklicnega napredovanja. Podobno dvosmerno vlogo v tem krogu dejavnikov in učinkov pripisujejo tudi verski neenakopravnosti ter vsem drugim oblikam etnične diskriminacije in ksenofobije, od prezirljivega odnosa slovenskih sokrajanov pa vse tja do prikritega ali očitnega zapostavljanja s strani posameznih uslužbencev v državnih uradih in javnih zavodih, deloma pa tudi s strani slovenskega pravnega sistema ter zakonodajne in izvršne oblasti v državi.

Stopnja razvitosti medkulturne zavesti in z njo povezano uresničevanje medkulturnega dialoga sta v veliki meri odvisna od stopnje enakopravne integracije manjšinskih skupnosti in priseljencev v širšo družbo. Stopnja enakopravne (jezikovne, kulturne, socialno-ekonomske, politične) integracije pripadnikov ustavno priznanih in nepriznanih manjšinskih skupnosti v Sloveniji pa, kot smo videli, v tem trenutku še izrazito zaostaja za merili, ki so navedena v okviru integracijskih načel RS, vsebovanih v 4. točki *Resolucije o imigracijski politiki RS* (1999), v 3., 5., 6., 7. in 8. točki *Resolucije o migracijski politiki RS* (2002), programskih ciljih Ministrstva za notranje zadeve RS za leto 2005 itd. Na to sta, kot sem že omenila, v zadnjih letih med drugim opozarjala v svojih poročilih slovenski varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek (npr. v točki 2.2. Letnega poročila za leto 2005) in evropski komisar za človekove pravice Alvaro Gil-Robles (npr. v poročilih CommDh(2003)11 in CommDH(2006)8), vsekakor pa tudi cela vrsta domačih raziskovalcev, ki so se doslej ukvarjali s to problematiko.

KONČNA OCENA

Na osnovi zgoraj prikazanih in povzetih rezultatov ankete lahko sklenem dve splošni ugotovitvi, ki kot rdeča nit izstopata iz večine anketnih odgovorov in ki dokaj zgovorno replicirata na problematiko svobodnega izražanja etnične in kulturne identitete priseljencev v Sloveniji, hkrati pa potrjujeta ugotovitve

domala vseh dosedanjih raziskav o položaju priseljencev in njihovih kultur v Sloveniji.⁴⁶

- Dokler bo odnos slovenske države do priseljencev in njihovih političnih, verskih in kulturnih pričakovanj tak, kot je, in dokler se bodo priseljenci počutili nesprejete ali le napol sprejete v svoji ožji okolici, v šolah in na delovnih mestih, v širši slovenski družbi pa v vseh pogledih odrinjeni na rob, bo *paradoksalno govoriti o aktualnem uresničevanju kakršnekoli (enakopravne, dvosmerne) integracije priseljencev v Sloveniji*, ki je predpogoj za stabilnost in notranjo varnost Slovenije kot strateškega prostora Slovenske vojske.
- Dokler bo obstajala v slovenski javnosti predvsem stereotipna, popačena, negativna predstava o priseljencih, k čemur pogosto prispevajo tudi slovenski mediji, bodo priseljenci – tako v popisih prebivalstva kot tudi v vsakdanjem življenju – *še naprej v veliki meri prisiljeni zatajevati svojo etnično in kulturno identiteto*. V takšnih pogojih se ne moreta razvijati trdna nacionalna zavest in patriotizem, ki med drugim vplivata tudi na interes za vključevanje potencialnih novih kadrov v Slovensko vojsko in na njeno uspešno delovanje. V sodobnih večetničnih državah lahko okrepljena nacionalna identiteta in patriotizem temeljita le na sprejemanju etnične, jezikovne, verske in kulturne različnosti, različnost pa mora biti v vseh pogledih enakopravno obravnavana in se ne sme odražati v politični, pravni in socialno-ekonomski neenakopravnosti.

Vzajemna vzročnost med političnim, socialno-ekonomskim, jezikovnim in kulturnim položajem (ne samo priseljencev) je že lep čas splošno priznano dejstvo, ki ga tudi najsodobnejše empirične raziskave vedno znova potrjujejo (npr. Golash-Boza 2005: 750–751).⁴⁷ Na kakšne načine torej vplivata politični in socialno-ekonomski status priseljencev na njihov jezikovni in kulturni položaj, si najbrž ni težko predstavljati. Na eni strani ima kulturna dejavnost s slabšo ekonomsko osnovo manjše možnosti za preživetje in polnokrvni nadaljnji raz-

⁴⁶ Delna bibliografija tovrstnih raziskav je objavljena v Komac in Medvešek 2005: 761–791.

⁴⁷ V nekoliko drugačni zvezi opozarja na omenjeno soodvisnost tudi Meta Grosman (2004: 183): »Nobenega dvoma pa ni o tem, da prevlada nekega jezika in njegovega kulturnega vpliva terja veliko gospodarsko, politično in vojaško moč, brez katere se ne more mednarodno širiti in uveljavljati (Crystal 1997: 5; Graddol 1987). V navezi s to močjo uporaba določenega jezika lahko postane orodje širjenja in uveljavljanja moči (Phillipson 1992), še zlasti kulturnih vplivov.«

voj, kot pa jih ima kulturna dejavnost z boljšo ekonomsko osnovo. Na drugi strani pa kvalitetni kulturni (pa tudi gospodarski) prispevek priseljencev v novi domovini ne more doseči zasluženega ugleda, če ga nacionalni mediji ignorirajo, njihove etnične skupnosti pa nimajo sredstev za tako močne lastne medije, da bi bili odmevni na nacionalni ravni.

Težje pa si predstavljamo, kako deluje omenjena vzročnost v obratni smeri, namreč, kako vplivata jezikovni in kulturni položaj priseljencev na njihov socialno-ekonomski status. Nizka stopnja jezikovne in kulturne integracije priseljencev, tj. nizka stopnja sprejetosti njihovih jezikov, kulturnih tradicij in vrednot v širši družbi, pomaga ohranjati ksenofobni odnos pripadnikov večinske družbe do priseljencev. Ksenofobni odnos pa seveda vpliva na socialno-ekonomski položaj priseljencev, saj se tak odnos – po izkušnjah priseljencev – kaže tudi pri njihovih možnostih v okviru šolanja, zaposlovanja in poklicnega napredovanja. V tem krogu dejavnikov in učinkov torej igrajo ključno vlogo, poleg samih priseljencev in stopnje organiziranosti njihovih skupnosti, predvsem slovenska država in nacionalni mediji. Pri tem lahko tudi Slovenska vojska s svojim zgledom – ob zadostni javni promociji priporočenih ukrepov za večje upoštevanje kulturne, jezikovne in verske različnosti svojih pripadnikov – odigra pomembno vlogo.

Najodločilnejšo vlogo pa lahko odigra slovenska država z intenzivnejšim bojem proti ksenofobiji, z enakopravnejšo vključitvijo priseljskih jezikov in kultur v redne učne vsebine in z ustrežnejšo finančno in strokovno podporo kulturnim dejavnostim priseljskih skupnosti, mediji pa z večjim zanimanjem za kulturni prispevek priseljencev v zakladnico slovenske nacionalne kulture, kar bi hkrati predstavljalo večjo javno promocijo priseljskih kulturnih dejavnosti, dosežkov in vrednot v slovenskem prostoru. Enakopravnost na polju vzajemnega sofinanciranja kulturnih dejavnosti bo dosežena, če bodo manjšinske skupnosti prejemale za svoje kulturne dejavnosti vsaj toliko sredstev, kot jih same prispevajo za kulturne dejavnosti etnične večine. Glede na aktualno stanje, katerega značilnost je, kot smo videli, izrazita potisnjenost priseljskih kultur na rob nacionalne kulture, pa bi morale biti priseljske (oziroma t. i. »nove«) manjšinske skupnosti v imenu varstva manjšin in njihovega kulturnega interesa vsekakor upravičene do večjih sredstev za svoje kulturne dejavnosti, kot jih same prispevajo v nacionalni kulturni proračun za kulturne dejavnosti etnične večine.

Svet Evrope in Evropska komisija sta na področju enakopravne integracije priseljencev sprejela že vrsto dokumentov, ki jih bo slovenska država morala slej ko prej upoštevati. Pričakovanjem EU pa ne bo mogla zadostiti s kozmetičnimi ukrepi, ki polnijo nekatera dosedanja slovenska poročila o upoštevanju

evropskih intervencij na tem področju, temveč s kvalitativnim preverjanjem uresničevanja integracijskih načel, kot ga omogočajo doslej sprejeti modeli za ocenjevanje stopnje integracije priseljencev (npr. Cancedda 2005).

PRIPOROČILA

MINISTRSTVO ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT

Podobno kot priporočajo v svojem *Zaključnem poročilu* tudi izvajalci raziskovalnega projekta *Percepcije slovenske integracijske politike* (Komac in Medvešek 2006: 253–254), menimo, da bi morali v večjem obsegu uvesti najpogostejše priseljske jezike v Sloveniji kot izbirne predmete predvsem v osnovnih in srednjih, vsekakor pa tudi vojaških šolah. Pri tem znova opozarjamo na bistveno razliko med poukom maternega jezika otrok priseljencev kot fakultativnega predmeta, ki ni pogoj za uspešno napredovanje v šoli, je prostovoljen in predstavlja dodatno obremenitev za učenca, in poukom priseljskega jezika kot obveznega izbirnega predmeta, ki predstavlja izbirni del obveznega predmetnika in torej za učenca ne pomeni dodatne obremenitve.

MINISTRSTVO ZA KULTURO

Predlagamo, da naj manjšinske skupnosti v prihodnje prejemajo za svoje kulturne dejavnosti vsaj toliko sredstev, kot jih same prispevajo za kulturne dejavnosti etnične večine. Glede na aktualno stanje, katerega značilnost je, kot smo videli, izrazita potisnjenost priseljskih kultur na rob nacionalne kulture, pa bi morale biti priseljske (oziroma t. i. »nove«) manjšinske skupnosti v imenu varstva manjšin in njihovega kulturnega interesa vsekakor upravičene do večjih sredstev za svoje kulturne dejavnosti, kot jih same prispevajo v nacionalni kulturni proračun za kulturne dejavnosti etnične večine. Ta relacija se največkrat zamagluje z lažnim enačenjem kulturnih dejavnosti in kulturnega interesa etnične večine z nacionalnim kulturnim interesom kot takim. Sprejemanje vedno novih sklepov o večji integraciji manjšinske kulturno-umetniške produkcije v ponudbo osrednjih slovenskih kulturnih institucij, ki se – z redkimi izjemami – v praksi tako rekoč ne uresničujejo, pač ne more odtehtati očitne zapostavljenosti priseljskih manjšinskih kulturnih dejavnosti v Sloveniji. Izgovor, da priseljenci v prvi vrsti uživajo sadove osrednjih slovenskih kulturnih ustanov in drugih prejemnikov sredstev iz kulturnega proračuna RS in da je zato prav, da jih (priseljenci) tudi sami tako radodarno financirajo, pri naših anketirancih (Anketa ISIM

2005) preprosto ne vzdrži. Na eni strani je resnično prevelik delež tistih, ki si ne morejo privoščiti stroškov (aktivne ali pasivne) udeležbe v kakršnemkoli kulturnem dogajanju. Na drugi strani pa se odpira vprašanje, zakaj pripadniki večinske narodnosti v večji meri ne uživajo sadov kulturnih dejavnosti manjšinskih, tudi priseljenjskih skupnosti. Le tako bi se namreč lahko uresničevala kulturna integracija kot dvosmerni proces. Kot taka pa je definirana prav v vseh dokumentih, ki opredeljujejo načela integracije priseljencev. Če bodo priseljenci prejeli za svoje kulturne dejavnosti toliko sredstev, kot bi jim jih moralo sorazmerno pripadati,⁴⁸ bo njihova produkcija po kakovosti, pestrosti in obsegu še bolj zanimiva tudi za etnične Slovence. Šele tedaj bomo lahko govorili o ustrezni stopnji medkulturnega pretoka znotraj slovenskega nacionalnega prostora, s tem pa tudi o ustrezni stopnji enakopravne kulturne integracije priseljencev.

DOPOLNITEV ZAKONODAJE O MEDIJIH

Na osnovi rezultatov naše ankete, ki sovpadajo z rezultati drugih anket med priseljenci, podpiramo predlog izvajalcev raziskovalnega projekta *Percepcije slovenske integracijske politike*, ki predlagajo dopolnitev slovenske zakonodaje o medijih:

Dolžnost države bi torej bila, da ustvari ustrezne razmere za ohranjanje in uveljavljanje kulturne in jezikovne identitete vseh njenih prebivalcev. Glede na povedano bi bilo treba *slovensko zakonodajo o medijih ustrezno dopolniti z obveznostmi javnih medijev, v prvi vrsti javne RTV, da omogočijo »novim« manjšinskim skupnostim uresničevanje pravice do pristopa (vstopa) v medije in s tem do sodelovanja v kulturnem življenju. Ignoranca, tudi medijska, vodi v različne oblike getoizacije; to pa je v nasprotju z želenim procesom integracije. Pregled medijske zakonodaje kaže na najlažjo in najbolj elegantno pot za izhod iz medijskega mrka – oblikovanje narodnostnega programa v okviru*

⁴⁸ Če naj bi priseljenci sorazmerno toliko prejeli za svoje kulturne dejavnosti kot ustavno priznane manjšine – te so v zadnjem poldrugem desetletju prejemale povprečno 0,5 % kulturnega proračuna RS za populacijo, ki glede na narodnostno opredeljenost v popisu 2002 predstavlja 0,6 % prebivalstva Slovenije, bi morala priseljenjska kulturna društva, ki želijo uresničevati kulturni interes 6,2 % narodnostno ali regionalno opredeljenega slovenskega prebivalstva, prejati za svoje kulturne dejavnosti približno 6 % kulturnega proračuna RS – ne pa dvestokrat manj, tj. 0,03 %, kolikor so ga v celotnem obdobju od začetka financiranja (v devetdesetih letih) pa do danes v povprečju dejansko prejela.

RTV, kar bi bilo mogoče doseči z dopolnilom zakona o RTV. Če bi bilo dopolnilo napisano v duhu določb, ki veljajo za klasični manjšini, bi se izognili prenekateri nevšečnosti. (Komac in Medvešek 2006: 254–255)

K temu dodajamo poziv slovenskim novinarjem, urednikom javnih medijev ter administratorjem, skrbnikom in nadzornikom spletnih forumov k aktivnejšemu sodelovanju v boju proti stereotipom o priseljenicah ter v boju proti ksenofobiji, sovražnemu govoru in protiuslavnemu širjenju etnične, verske in kulturne nestrpnosti.

MORS IN SLOVENSKA VOJSKA

Ministrstvo za obrambo in vodstvo Slovenske vojske pozivamo, da v okviru zaposlenih na MORS in v SV dosledno upoštevat integracijska načela RS, s tem pa – ob dovolj odmevni javni promociji novih ukrepov na tem področju – postavi pozitivni zgled slovenski družbi in tako prispevata k pospeševanju enakopravne integracije priseljencev v Slovenijo, ki je predpogoj za stabilnost in notranjo varnost Slovenije kot strateškega prostora SV.

Konkretna izhodišča in ukrepi, ki jih predlagamo na tem področju, so naslednji:

1. Dvojno državljanstvo naj ne bo ovira za zaposlovanje na MORS in v Slovenski vojski. Na osnovi dosedanjih raziskav ocenjujemo, da so motivi za dvojno državljanstvo praviloma praktične narave in ne vplivajo na lojalnost nosilca dvojnega državljanstva do ene ali druge od držav, katerih državljan je. Na lojalnost do ene ali druge države vplivata patriotizem in stopnja nacionalne zavesti (nacionalna identiteta), oboje pa lahko temelji le na enakopravnem sprejemanju etnične, jezikovne, verske in kulturne razlikovanosti pripadnikov nacionalne skupnosti. Enakopravna integracija z enakopravno možnostjo ohranjanja in izražanja etnične, jezikovne in kulturne identitete je namreč pomembnejši dejavnik pri krepitvi nacionalne zavesti in lojalnosti do države kot pa, denimo, morebitna odpoved dvojnemu državljanstvu, ki ga, kot rečeno, velika večina nosilcev ohranja zgolj iz praktičnih razlogov.
2. Da bo etnična, jezikovna, verska in kulturna razlikovanost pripadnikov SV enakopravno sprejeta, predlagamo – poleg uvedbe pouka materinščini priseljencev in njihovih potomcev v šolah, ki jih obiskujejo (bodoči) pripadniki SV (glej razdelek Priporočila / Ministrstvo za šolstvo in šport) – tudi načrtno in sistematično razvijanje medkulturnih kompetenc

pri vojaških pedagoških in poveljniških kadrih. S tem bi zagotovili najboljše možnosti za razvijanje medkulturne zavesti in uresničevanje medkulturnega dialoga na nacionalni ravni (tj. med pripadniki različnih etničnih skupnosti v Sloveniji) v okviru pripadnikov SV, to pa bo utrdilo patriotizem in nacionalno zavest pripadnikov SV. Enakopravno sprejemanje etnične, jezikovne, verske in kulturne različnosti pripadnikov SV je namreč najzanesljivejši ukrep za preprečevanje morebitnih medetničnih napetosti znotraj SV, prek avtoritete pozitivnega zgleda pa posredno tudi v slovenski družbi kot taki.

3. Predlagamo, da se zaposlenim v SV – pripadnikom različnih verskih skupnosti zagotovi enakopravne možnosti za uresničevanje njihovih verskih potreb.
4. S takšnimi ukrepi za enakopravno (jezikovno, versko, kulturno) integracijo pripadnikov SV bo nadaljnje zaposlovanje v SV bolj zanimivo kot doslej predvsem tudi za pripadnike tistih etničnih skupin v Sloveniji, ki po zadnjem popisu prebivalstva izkazujejo večjo nezaposlenost od slovenskega povprečja (npr. Bošnjaki), kar je najverjetneje, kot smo videli, deloma tudi posledica prikritih etničnih diskriminacij oziroma (neformalnih) neenakopravnih možnosti pri zaposlovanju. S tem določene skupine priseljencev in njihovih potomcev predstavljajo populacijo, znotraj katere lahko pričakujemo tudi sorazmerno večji interes za zaposlovanje, ob uvedbi zgoraj predlaganih ukrepov pa vsekakor lahko v tej populaciji pričakujemo tudi večji interes za iskanje zaposlitve v SV.

LITERATURA

- Bešter, Romana (2005). Ekonomska integracija priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike: Zaključno poročilo* (ur. Miran Komac in Mojca Medvešek). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 559–590.
- Brezigar, Sara (2006). Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v Republiki Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike: »uskoško« prebivalstvo v Beli krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: Zaključno poročilo* (ur. Miran Komac in Mojca Medvešek). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 73–151.
- Cakirer, Rana (2004). Workshop on common European migration policy, Katholieke Universiteit Leuven, 20–21 November, 2003. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 20, str. 311–316.

- Crystal, David (1997). *English as Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Golash-Boza, Tanya (2005). Assessing the Advantages of Bilingualism for the Children of Immigrants. *International Migration Review*, letn. 39, št. 3, str. 721–753.
- Gosar, Anton (2005). Selected demographic impacts of migrations: the case of Slovenia. *Migrants and Education: Challenge for European School Today* (ur. Dan D. Daatland in Jernej Mlekuž). Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, str. 23–30.
- Graddol, David (1987). *The Future of English?*. London: The British Council.
- Grosman, Meta (2004). *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Josipovič, Damir (2005). *Demografski učinki imigracije v Sloveniji po II. Svetovni vojni: Doktorsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Josipovič, Damir (2006). *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Komac, Miran (2003). Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji. *Razprave in gradivo*, št. 43, str. 6–33.
- Komac, Miran, in Medvešek, Mojca, ur. (2006). *Percepcije slovenske integracijske politike: »uskoško« prebivalstvo v Beli Krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Phillipson, Robert (1992). *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Resolucija o imigracijski politiki Republike Slovenije – ReIPRS (1999). *Uradni list RS*, št. 40/1999, str. 4791.
- Resolucija o migracijski politiki Republike Slovenije – ReMPRS (2002). *Uradni list RS*, št. 106/2002, str. 12381.
- Žitnik, Janja (2006a). Položaj priseljenjskih kultur v Sloveniji: identitetni vidiki. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 23, str. 107–139.
- Žitnik, Janja (2006b). Kulturni položaj priseljencev v Sloveniji: dejavniki in pokazatelji. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 24, str. 87–113.
- Žitnik, Janja (2007). Priseljenska izkušnja v samostojni Sloveniji v luči integracijskih načel. *Studia Historica Slovenica*, letn. 7, št. 1/2, str. 407–431.
- Žitnik Serafin, Janja (2008). *Večkulturna Slovenija: Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Migracije, 15).

SPLETNI IN DRUGI VIRI

- Anketa ISIM (2005). *Anketa o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji*. Arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU (ISIM), Projekti ISIM, Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji, Anketa.
- ARRS, Razpisi 2006, Razpisna dokumentacija, Podrobnejša predstavitev ciljev po po-

- sameznih temah. <http://www.arrs.gov.si/sl/progproj/crp/razpisi/06/inc/podrob-predstavitev-ciljev.doc>, 10. 8. 2006.
- Bajda, Polona (2005). Izvajanje ankete med priseljenci – terensko poročilo. *Anketa ISIM* (2005), anketna dokumentacija.
- Cancedda, Alessandra (2005). Skilled Migrants Integration Assessment Model – SMIAM: Guidelines. Laboratorio di Scienze della Cittadinanza, European Commission, Directorate-General for Justice, Security and Freedom. <http://www.smiam.org/documents/SMIAMLGENGL>, 12. 12. 2005.
- Fekonja, Martina (2005). Poročilo, 13. 5. 2005. *Anketa ISIM* (2005), anketna dokumentacija.
- Forum Pivnica. <http://www.slo-lanparty.com/forum>, 25. 8. 2004.
- Kramer, Laura Bianka (2005). Poročilo: Dobovec pri Rogatcu in Trlično, 29. 4. 2005. *Anketa ISIM* (2005), anketna dokumentacija.
- Letno poročilo varuha človekovih pravic za leto 2005*. <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=1080#c1860>, 28. 11. 2006.
- Republika Slovenija, Ministrstvo za notranje zadeve RS, Prednostne programske naloge. http://www.vlada.si/predstavitev_vlade, 10. 8. 2006.
- Republika Slovenija, Ministrstvo za zunanje zadeve (2006). *Mnenje na poročilo komisarja za človekove pravice Sveta Evrope o napredku Slovenije pri izvajanju njegovih priporočil (2003–2005)*. http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/gil_robles_-_Internet_link.pdf, 21. 11. 2006.
- Sjekloča, Marko (2007). Integracija priseljencev v slovensko družbo. <http://www.mar-kosj.net/priseljenci.htm>, 27. 2. 2008.
- Svet Evrope, Urad komisarja za človekove pravice (2006). *Poročilo o spremljanju napredka Slovenije (2003–2005): Ocena napredka v izvajanju priporočil komisarja Sveta Evrope za človekove pravice* (CommDH(2006)8). http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Porocilo_Gil_Roblesa.pdf, 21. 11. 2006.
- Svet Evrope, Urad komisarja za človekove pravice (2003). *Poročilo g. Alvara Gil-Roblesa, komisarja za človekove pravice, o njegovem obisku v Sloveniji, 11.–14. maj 2003* (CommDh(2003)11). http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/mednarodna_porocila/Porocilo_SE_Robles_2003_SLO.pdf, 4. 12. 2006.

PODOBE PRISELJENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV V SLOVENSKIH MEDIJIH IN POPULARNI KULTURI

Jernej Mlekuž

STANJE

Raziskava o podobah potomcev priseljencev v medijih in popularni kulturi, zaradi samega predmeta obravnave pa tudi širše, torej priseljencev nasploh,⁴⁹ je del širše raziskovalne perspektive, ki raziskuje vključenost oziroma ne vključenost druge generacije priseljencev v slovensko družbo.

Teza te raziskave je, da je poleg številnih institucionalnih in formalnih dejavnikov, ki otežujejo integracijo druge generacije priseljencev v slovensko družbo, treba vzroke za ne vključenost iskati tudi na strani slovenske družbe – odnosa večinskega prebivalstva, ki se v medijih in popularni kulturi ne le odraža, ampak tudi oblikuje. Preko razumevanja (ne) vključenosti mladih v slovensko družbo in njihovega razumevanja vrednot – še posebej vrednot, tesno povezanih s koncepti lojalnosti do države, državljanstva in s tem tudi do odnosa do Slovenske vojske in potencialnega zaposlovanja v njej – bodo razgaljena kritična mesta v slovenski družbi, ki mladino druge generacije priseljencev odbijajo od integracije, in predlogi, kako ta odnos spremeniti na bolje.

Namen študije o medijskih in drugih podobah priseljencev ter njihovih potomcev je predstaviti in analizirati (nekateri) ključne momente dominantne medijske in popularne kulture, ki proučevano populacijo odvrčajo od integracije v

⁴⁹ Za obravnavani slovenski orientalistični diskurz so potomci priseljencev, tako kot njihovi starši, ontološki Drugi, torej priseljenci, »Neslovinci«, »Balkanci«, »južnjaki«, »čefurji«. Zato v besedilu večkrat uporabim kar izraz »priseljenci«, s katerim označujem tako priseljence kot njihove potomce. Ko zapišem priseljenci in njihovi potomci, mislim tudi na priseljenke in njihove potomke. To seveda velja tudi za druga samostalniška poimenovanja v vseh sklonih in številih ter za glagolske oblike, razen če ni drugače pojasnjeno.

slovensko družbo. Zaradi širine predmeta raziskave (obsežnost in kompleksnost medijske ter popularne kulture) sem raziskavo zastavil »problemsko« – raziskovalne žaromete sem usmeril samo na nekatera mesta v medijih in popularni kulturi, ki se kažejo kot posebej problematična, vredna razmisleka in kritične analize. Gre torej za raziskavo, ki kaže v prvi vrsti na problematičnost nekaterih postopkov, režimov reprezentiranja priseljencev in njihovih potomcev. Predmet obravnave so torej predvsem izbrane problematične prakse reprezentiranja priseljencev in njihovih potomcev.

Osnovni problem in/ali postopek problematičnega reprezentiranja priseljencev in njihovih potomcev je konstruiranje, poudarjanje in esencaliziranje razlikovanja z dominantnim, večinskim, »slovenskim« prebivalstvom. Priseljenci in njihovi potomci so torej iz takšne perspektive nekaj, če ne že radikalno drugega ali radikalno Drugi, pa nedvomno pomembno drugega, pomembni Drugi. Z besedami Edwarda W. Saida (1996: 3) imamo torej opraviti z »način[om] mišljenja, ki temelji na ontološkem in epistemološkem razlikovanju med« domačini in tujci, »Slovenci« in »priseljenci«. In nadalje, ponovno s Saidovimi (1996: 14) besedami, opraviti imamo s »slog[om]« »Slovencev« nad priseljenci in njihovimi potomci »pri gospodovanju /.../ restrukturiranju in izvajanju oblasti nad njim.«⁵⁰

Ta orientalistični način mišljenja in slog, ki ga obravnavam, pa ima opraviti ne s skladnostjo med reprezentacijami priseljencev in priseljenci, ampak z notranjo skladnostjo orientalističnega režima reprezentiranja in njegovih idej o priseljencih, navzlic ali ne glede na kakršno koli skladnost ali neskladnost s »pravimi« priseljenci. Kakšne ideje torej širi obravnavani orientalistični diskurz o priseljencih?⁵¹

⁵⁰ Said na uvodnih straneh ne poda ene same opredelitve »orientalizma«, ampak kar tri, kot je podrobno pokazal Aijaz Ahmad (2007), »pobijajoče se definicije«. Poleg dveh zgoraj navedenih, ki ju lahko razumemo kot (1.) neko mentaliteto ali celo epistemologijo in (2.) kot »slog Zahoda pri gospodovanju nad Orientom« (Said 1996: 14), torej v foucaultovskem smislu kot sistem reprezentacij, Said orientalizem razume tudi (3.) kot interdisciplinarno področje akademske vednosti.

⁵¹ Slovenski orientalistični diskurz se v marsičem pokriva z nekakšnim »kulturnim nacionalizmom«. Zakaj torej raje ne govorimo o bolj generičnem kulturnem nacionalizmu? Prvič zato, ker je pojem kulturni nacionalizem največkrat uporabljen v distinkciji s pojmom politični nacionalizem in se tako nanaša predvsem na proces formiranja narodov. Kulturni ali pogosto sinonimno uporabljeni etnični nacionalizem temelji na krvnem načelu (*jus sanguinius* ali model narod-država, kot ga poznamo pri oblikovanju srednje in vzhodnoevropskih narodov), politični ali državljanski pa temelji na ozemelskem načelu (*jus soli* ali model država-narod pri formiranju zahodnoevropskih narodov) (Bielefeld 1998: 257, Velikonja 2002: 285). Torej, če v primeru

Nedvomno stereotipne podobe, ki vsiljujejo redukcijo zapletenih, kompleksnih in raznovrstnih fenomenov na poenostavljene, trdne in esencialistične karakteristike. Opraviti imamo torej s stereotipnim reprezentiranjem, ki poudarja, konstruira, esencializira razlikovanje⁵² in ki je silovito mesto posega moči v procese označevanja. Z drugimi besedami, gre torej za posebno moč označevanja, moč vsiljevanja pomenov in razvrščanja, za nekakšno simbolno moč.

In nadalje, preko stereotipiziranja – tega verjetno najbolj uporabnega orožja v izvajanju simbolnega nasilja, kot povzema Stuart Hall (2002: 258) velike avtorje, se vzdržuje socialni in simbolični red. Ali z drugimi besedami, s stereotipiziranjem se ohranjajo in utrjujejo oblastna razmerja. Zato je prepričanje, da so bili priseljenci in njihovi potomci orienatilizirani samo zaradi potreb domišljije, po mojem nerazsodno, naivno, zgrešeno. Razmerje med »Slovenci« in priseljenici je, kot bi rekel Said (1996: 17), »razmerje moči, dominacije, spreminjajoče se stopnje zapletene hegemonije.«

Priseljenci in njihovi potomci so bili orientalizirani ne le zato, ker so dognali, da so tujci, »Balkanci«, »južnjaki«, temveč tudi zato, ker je bilo mogoče – se pravi, da so jih prisili k temu, da jih je bilo mogoče – narediti tujce, »Balkance«, »južnjake«. Priseljenci in njihovi potomci zelo redko – vsaj v tistih medijih, za katere lahko glede na družbeno mesto in vpliv rečemo, da so dominantni – govorijo o sebi v svojem imenu. In tudi ko govorijo, se zdi, da govorijo ponavadi tako, kot to ustreza »Slovincem«. Poglejmo le v tri od najbolj gledanih »slovenskih«⁵³ zabavnih nadaljevanj v samostojni Sloveniji: *Teater Paradižnik*, *TV Dober dan*

slovenskega orientalističnega diskurza že govorimo o nacionalizmu, potem se ta nacionalizem ne nanaša na najbolj splošno rabo nacionalizma, kot procesa formiranja ali rasti narodov, ampak bolj na ostale, ožje pomenke tega termina, kot jih definira Anthony D. Smith (2005: 15–20 in drugje): občutek ali zavest o pripadnosti narodu, nacionalni jeziku in simbolika, družbeno in politično nacionalno gibanje, predvsem pa ideologija (nacionalizma), ki je končna in glavna raba tega termina. O slovenskem (kulturnem) nacionalizmu, slovenski ksenofobiji in drugih podobnih pojavih je bilo več napisanega predvsem v publikacijah Mirovnega inštituta (npr. Kuzmanić 1999; Petković 2000; Pajnik 2002 idr.).

⁵² Brez razlikovanja, vsaj iz perspektive (post)strukturalizma, ni pomena; razlika je namreč bistvena za pomen. Orientalistični diskurz, ki ga obravnavam, tako kot vsi ostali diskurzi, torej ne počne nič drugega, kot da neprestano producira razliko. Navidezno stabilne identitete, ki jih obravnavani diskurz ustoličuje, so torej iz perspektive (post)strukturalizma povsem relacijske, opredeljene in konstituirane (zgolj) v odnosu do drugih. Za obstanek neke identitete mora razlika nasproti Drugemu vedno obstajati, in kot bi rekli vulgarni, radikalni konstruktivisti (s katerimi ne delim enakih misli), sploh ni važno, s čim jo zapolnimo.

⁵³ *Pridevnik »slovenski«* je tu obtežen vsaj z dvema paroma narekovajev, saj je režiser

in *Naša mala klinika*.⁵⁴ V vseh treh najdemo »južnjake« oziroma »južnjakinje« kot nižji sloj: kot čistilke (Fata v *Dober dan*) in vratarje (Veso v *Teater Paradižniku* in Veso Lola Ribar v *Naši mali kliniki*). In ti niso – z delom, poslom, ki ga v tovrstnih nadaljevalkah opravljajo – samo socialno stigmatizirani, ampak so s svojim pogosto (milo rečeno) eksotičnim, čudnim, slaboumnim obnašanjem reprezentirani tudi kot kulturno inferiorni. Zakaj ne najdemo priseljencev v tovrstnih TV izdelkih nikoli v resnih oblekah poslovnežev, belih haljah zdravnikov, sproščenih ali ekstravagantnih opravah umetnikov? Zakaj priseljenci nikoli ne govorijo umetelno, počnejo inteligentne in šik stvari, fascinirajo? Odgovor je preprost. Orientalizem je način mišljenja, ki je odmerjen po meri Slovencev, je način mišljenja, ki v orbiti orientalizma deluje, je fora, ki v orientalistični družbi vedno vžge. In ne pozabimo, oplaja, črpa, sloni na nemoči samoreprezentiranja, samoartikuliranja, samoizjavljanja priseljencev. Ali z besedami Karla Marxa (1979: 563): »Ne morejo se zastopati, ampak morajo biti zastopani.«

Tudi pogled v tiskane medije govori o tem, da »Slovenci« največkrat govorijo za priseljence. In to artikuliranje je seveda posebna pravica. Recimo? Pregled gradiva na spletnem arhivu časopisa *Delo* med letoma 2000–2008 je pokazal, da se potomce priseljencev (verjetno bi isto rekli za priseljence na splošno) le redko pusti do besede. In tudi ko se jim da besedo, se jim ponavadi odmeri zelo ozek prostor za artikulacijo. Priseljenci torej zelo redko govorijo v svojem imenu. Podobno (ne)sorazmerje se kaže v omenjenem časopisu tudi v prispevkih, ki komentirajo nemire v pariških predmestjih jeseni leta 2005 in te poskušajo predstaviti na slovenska tla. Za mnenje, ali se kaj podobnega lahko zgodi tudi v Sloveniji, so vprašali strokovnjake različnih strok, le zelo redko pa potomce priseljencev, kaj pravzaprav oni mislijo, čutijo, si želijo.

Prostor dominantnih slovenskih medijev je, vsaj tako nam kažejo nekateri iztrgani primeri iz dnevnika *Delo*, nacionalne in POP TV, prostor, ki je odmerjen po meri Slovenca.

dveh navedenih nadaljevalk Bosanec, priseljen v Slovenijo (Branko Djurić). Režiser *TV Dober dan* je Vojko Anzeljc.

⁵⁴ Nadaljevalka *Teater Paradižnik* je bila prvič predvajana na prvem programu TV Slovenije od leta 1994 do leta 1997, *TV Dober dan* na Pop TV od leta 1999 do leta 2002 in *Naša mala klinika* na Pop TV od leta 2004 do leta 2007. Vse tri humoristične nadaljevalke so bile izredno popularne in so imele zelo visoko gledanost. Če se omejimo le na zadnjo: *Naša mala klinika* je v letih 2004, 2005 in 2006 prejela viktorja za najboljšo igrano oddajo oziroma film, veljala je za najbolj gledano TV oddajo na slovenskih televizijah in hkrati tudi nasploh za eno najbolj gledanih TV oddaj pri nas. Najbolj gledane epizode si je ogledalo tudi do pol milijona ljudi.

Bežen in površen pregled izjav na polju kulture torej pokaže, da potomci priseljencev tako le redko govorijo o sebi, in če že, zelo pogosto v izjavah, ki reproducirajo orientalizem (na primer vratar Veso (Lola Ribar) v TV nadaljevan-
kah Branka Djurića, *Teater Paradižnik* in *Naša mala klinika*). Torej v izjavah, ki so narejene po meri »Slovenca«, kar znova potrjuje ugotovitev Karla Marxa (1979: 563): »Ne morejo se zastopati, ampak morajo biti zastopani.«

To pa nas pripelje k naslednji omejitvi. Naj poudarim, da nam je še vedno v neprecenljivo pomoč Saidov orientalizem (1996: 17). Nikakor ne smemo predpostavljati, da struktura tega slovenskega orientalističnega diskurza ni nič drugega kakor struktura laži oziroma mitov, ki bodo izpuhteli, ko bo resnica izrečena. Poskušati moramo razumeti prav to skupno moč obravnavanega diskurza, njegovo strah in spoštovanje zbujajočo vzdržljivost. Obravnavani diskurz je veliko več kot zbirka potvarjanj in laži, ni le naduta slovenska fantazija o balkanskem, tujem, tujerodnem, temveč korpus teorije in prakse, ki je bil deležen tudi materialnih naložb. Zaradi pogostih investicij je obravnavni diskurz kot sistem samoumevnosti, vednosti, označevanja, tipiziranja postal splošno sprejeto sito, skozi katero se priseljenci in njihovi potomci filtrirajo v zavest »Slovenca«. Te investicije pa so pomnožile trditve, ki so iz diskurza prehajale v splošno kulturo.

Slovenski orientalistični diskurz, še vedno teče Saidova (1996: 19) misel, torej vedno črpa strategijo iz prilagodljive superiornosti svojega položaja, ki postavlja »Slovenca« v cel niz možnih razmerij s priseljencem, ne da bi kadarkoli izgubil svoj prednostni položaj. Pod dežnikom dominacije, hegemonije, superiornosti »Slovencev« nad priseljenci je zrasel kompleksen imaginativni korpus, primeren za bolj ali manj zabavne in metaforične potrebe popularne kulture, medijev, pogovornega jezika, publicistike, literature in še česa. Slovenski orientalistični diskurz torej ni, če pustimo spet Saidu (1996: 24) govoriti, zgolj politična vsebina ali polje, ki bi se pasivno zrcalilo v kulturi, jeziku, prostoru. Prav tako tudi ni obsežna in razpršena zbirka besedil o priseljencih in ni odraz nekakšne zle slovenske zarote, ki bi si jo izmislili, da bi tiščali priseljence in njihove potomce, »južnjake«, »Balkance«, »čefurje«, »čapce« k tlom. Bolj kot kaj drugega je distribucija nadrejenosti, dominance, geopolitične in politično-kulturne zavesti v popularno kulturo, pogovorni in drug jezik, zabavništvo, medije, literaturo, umetnost, oglaševanje in še kam.

Navedimo primer tovrstnega pojavljanja nadrejenosti v polju kulture, ki ga lahko beremo tudi kot primer slovenskega oglaševalskega multikulturalizma: oglas za WC račko Anitra, z že omenjeno popularno medijsko ikono iz televizij-

ske nadaljevanke *TV Dober dan*, čistilko Fato.⁵⁵ Čistilka Fata, ki se v televizijski reklami slaboumno reži skozi manjkajoče zobe in pravi: »Ajd, grem jest pucat«, s kodirano delovno opravo z opankami, haljo in metlo, ponuja jasen primer stereotipiziranja. Podoba s stereotipiziranjem vsiljuje etnično in razredno (pa seveda tudi spolno) razvrščanje. Priseljenci oziroma priseljenke so torej tisti, ki opravljajo slabše plačana, manj zahtevna dela, povezana s človekovo najbolj umazano platjo. Takšno stereotipno reprezentiranje širi in utrjuje ideje o nadrejenosti »Slovencev« in ga zato lahko beremo kot oblastni instrument podrejanja.

Vedno znova pa se je pri slovenskem orientalističnem diskurzu treba vprašati, še teče Saidova (1996: 20) misel in beseda, ali je res pomembna splošna skupina idej, ki preglasi silno množico materiala – in ali je mogoče tajiti, da je prežeta z doktrinami o slovenski večvrednosti, z raznimi vrstami rasizma, nacionalizma in podobnim, z dogmatičnimi pogledi, da je slovenski orientalistični diskurz nekakšna idealna in nespremenljiva abstrakcija – ali pa gre za dosti bolj raznovrstno delo, ki ga je sproduciralo ogromno avtorjev, ki jih je mogoče obravnavati kot posamezne avtorje, ki so se spotaknili, ušpičili, pozabavali s priseljenci in njihovimi potomci.

Mislim, da gre pri slovenskem orientalističnem diskurzu za oboje. Poganja ga tako neka dogmatična skupina idej kot kreativnost, izvirnost posameznih avtorjev. A nadalje mislim, da se med dogmatičnostjo in produktivnostjo vsaj na neki manifestivni ravni kaže pomembna razlika, ki se odraža tudi v metodoloških omejitvah: ne moremo jih namreč obravnavati s povsem istimi orodji. Slovenski orientalistični diskurz se tako izdaja za nekaj sproščenega, produktivnega, odprtega, na drugi strani pa pritajeno skriva svojo strogo, zaprto, ortodoksno naravo. Izdaja se za nekaj malenkostnega, a šele omejitve, ki jih nevidno postavlja, kažejo na njegovo moč. Moč, ki je ne gre podcenjevati. V prvi vrsti gre pri tem omejevanju za to, da slovenski orientalistični diskurz odreja, kot smo že nakazali, katere stvari naj bodo opažene, poudarjene in katere naj bodo utišane, neopažene. Ta analiza molka pa je problematično, zmuzljivo, nikoli povsem prepričljivo in konsistentno opravilo. Težko je namreč reči, koliko dejavno je k nekemu partikularnemu molku prispeval slovenski orientalistični diskurz, če seveda sploh je kaj prispeval. Primer? V knjigi *Slovenija gre naprej* (ur. Jože Splival, 2001, Založba Slon), osrednjem knjižnem delu, nastalem v času »slovenske nogometne pravljice« (po evropskem prvenstvu leta 2000 v Belgiji in na Nizozemskem ter po klafikacijah slovenske ekipe na svetovno prvenstvo leta 2002 v Koreji in na Japonskem), je vloga priseljencev in njihovih potomcev skorajda

⁵⁵ Oglas je kritično analizirala Ksenija H. Vidmar (2003: 853–854).

povsem zamolčana. Na 130 straneh, na katerih so predstavljeni nogometaši takratne slovenske reprezentance, v bogastvu vsemogočih osebnih podatkov, podrobnosti, zanimivosti, ne najdemo skorjada ničesar, kar bi namigovalo na to, da so sanjsko »slovensko« nogometno reprezentanco sestavljali v veliki, večinski meri potomci priseljencev. Le eno suhoparno omembo pri Senadu Tiganju, ki pa se zdi, da je dobila mesto v besedilu bolj zaradi razlage nogometaškega kulinarčnega okusa. Takole piše: »... od nacionalne kuhinje pa obožuje črnogorske specialitete. 'Moja starša prihajata iz Črne gore in vsako leto se vračam tja, kjer se pri babici najem njenih dobrot.'« (str. 111) Molk pa še bolj doni v ušesih ob naslednji označitvi Zinedina Zidana: »francoski nogometni čarovnik alžirske krvi« (str. 27). Primer seveda odpira kup drugih vprašanj, ki se dotikajo tako »narave« knjižnega dela, (vele)dogodka kot še česa. In ta vprašanja zahtevajo posebno in natančno obravnavo, za katero na tem mestu nimamo niti časa niti prostora. A vendarle lahko zastavimo vprašanje. Je mogoče pri tem molčanju o potomcih priseljencev imel prste vmes tudi slovenski orientalistični diskurz?

Poleg molka pa slovenski orientalistični diskurz v tej slovenski nogometni pravljici obtožimo tudi za navidez nepomembno, minorno pravopisno popačenje. Kot je opozoril Peter Stankovič (2002), so priimki nogometašev iz priseljenških družin kot po pravilu zapisani s trdim č. Iz praktičnega zornega kota je to mogoče razumljivo, ker črke *ć* ni v slovenski abecedi. Toda glede na to, da so imena drugih športnikov z zahoda, nastopajočih v Sloveniji, praviloma zapisani v originalu – torej (tudi) s črkami, ki jih ni v slovenski abecedi – je, kot nadalje opozarja Stankovič, na delu nekaj drugega.

In zakaj »Slovenci« potrebujejo konstitucijo, Said bi rekel »produkcijo«, priseljencev in njihovih potomcev kot tistih *drugih*, zakaj so orientalizirani priseljenci in njihovi potomci verjetno najgloblja in najpogostejše nastopajoča slovenska podoba Drugega, zakaj so ti socialni obrobneži tako simbolno osrednji? Zato, zelo grobo rečeno, ker etnični Slovenci želijo okrepiti »moč in identiteto [svoje] evropske [slovenske] kulture, ko se je postavila nasproti Orientu [Balkanu, Jugi, priseljenem] kot nekakšnemu surogatu ali celo podtalnemu sebstvu« (Said 1996: 15).

PRIPOROČILA

Mediji in oblikovalci popularne kulture lahko največ prispevajo k boju proti ksenofobiji, stereotipom o priseljenkih, etničnemu sovraštvu, nespoštovanju,

podcenjevanju in nestrpnosti. Zato medijem in vsem, ki oblikujejo slovensko popularno kulturo, predlagam opustitev slovenskega orientalističnega diskurza – torej »način[a] mišljenja, ki temelji na ontološki in epistemološki distinkciji« (Said 1996: 13) med domačini in tujci, »Slovenci« in priseljenci, in »slog[a]« »Slovencev« nad priseljenci in njihovimi potomci »pri gospodovanju /.../, restrukturiranju in izvajanju oblasti nad njimi« (Said 1996: 13).

LITERATURA

- Ahamad, Aijaz (2007). Orientalizem in čas po njem: ambivalenca in lokacija. *Zbornik postkolonialnih študij* (ur. Nikolai Jeffs). Ljubljana: Krtina, str. 37–97.
- Bielefeld, Ulrich (1998). *Stranci: prijatelji ili neprijatelji*. Beograd: Biblioteka XX vek, Zemun: Čigoja Štampa.
- Hall, Stuart (2002). The work of Representation. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (ur. Stuart Hall). London itd.: Sage, Milton Keynes, The Open University, str. 13–74.
- Kuzmanić, Tonči (1999). *Bitja s pol strešice: slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia.
- Marx, Karl (1979). Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta. V: Karl Marx in Friedrich Engels, *Izbrana dela v petih zvezkih. III. zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 445–574.
- Pajnik, Mojca, ur. (2002). *Xenophobia and post-socialism*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Petković, Brankica, ur. (2000). *Mi o Romih: diskriminatorski diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia.
- Said, Edward W. (1996). *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: ISH.
- Smith, Anthony D. (2005). *Nacionalizem: teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Krtina.
- Stankovič, Peter (2002). Nacionalistična prisvojitve nogometnega preporoda v Sloveniji. *MediaWatch*, poletje 2002. <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/14/porocanje/>, 11. 3. 2008.
- Velikonja, Mitja (2002). »Dom in svet.« Kultura in študije naroda. *Cooltura – uvod v kulturne študije* (ur. Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc, Mitja Velikonja). Ljubljana: Študentska založba, str. 283–298.
- Vidmar, Ksenija H. (2003). Žensko telo, globalno potrošništvo in slovenska tranzicija. *Teorija in praksa*, letn. 40, št. 5, str. 839–859.

PATRIOTIZEM KOT IZZIV? POMEN USPEŠNE INTEGRACIJE POTOMCEV PRISELJENCEV ZA SLOVENSKO VOJSKO

Kristina Toplak

STANJE

Po zadnjem popisu prebivalstva iz leta 2002 je v začetku desetletja živelo v Sloveniji 134.666 oseb, ki so se v zadnjih štirih ali petih desetletjih priselile z območja nekdanje Jugoslavije. Glede na opredelitve potomcev priseljencev s tega območja, kot jih navaja Popis, je bilo v Sloveniji 128.508 prebivalcev, ki jih lahko opredelimo kot potomce priseljencev z območja nekdanjih jugoslovanskih republik (Medvešek 2007: 34).

Popis prebivalstva za leto 2002 je pokazal, da je delež brezposelnih med priseljenci in njihovimi potomci v Sloveniji večji od celotnega slovenskega povprečja, delež brezposelnih med potomci priseljencev pa je večji od deleža brezposelnih priseljencev. To izpostavljajo tudi nekateri/e raziskovalci/ke priseljevanja v Slovenijo (Medvešek 2007; Bešter 2007a). Dosedanje raziskave ekonomske integracije priseljencev in njihovih potomcev pa so tudi pokazale, da je odstotek zaposlenih v vojaških poklicih med priseljenci in njihovimi potomci nižji kot pri prebivalcih, ki so se opredelili za Slovence.⁵⁶

Preko razumevanja (ne)vklučenosti mladih v slovensko družbo in njihovega razumevanja vrednot – še posebej vrednot, tesno povezanih s koncepti lo-

⁵⁶ Med prebivalci, ki so se opredelili za Slovence, jih ima 1 % vojaški poklic. Med prebivalstvom, ki se ni opredelilo kot slovensko, pa je med Albanci le 0,39 % prebivalcev z vojaškim poklicem, med Bošnjaki in med prebivalci, opredeljenimi kot Bosanci, je ta delež 0,3 %, med prebivalstvom črnogorske narodnosti 0,5 %, med Makedonci, Muslimani in Srbi je ta delež 0,4 %. Le med v Sloveniji živečimi Hrvati je odstotek vojaških poklicev 1 %, torej enak kot pri prebivalcih, ki so se opredelili za Slovence. Pri obravnavi teh podatkov je potrebno upoštevati, da so bili zbrani v času, ko je imela Slovenija še naborniški sistem v vojski (Popis 2002).

jalnosti do države, državljanstva in s tem tudi do odnosa do Slovenske vojske in potencialnega zaposlovanja v njej – lahko identificiramo kritična mesta v slovenski družbi, ki potomce priseljencev odbijajo od integracije, in izoblikujemo predloge, kako ta odnos spremeniti na bolje. Številnejše zaposlovanje potomcev priseljencev v Slovenski vojski bi pripomoglo k njihovi boljši socialnoekonomski integraciji, na drugi strani pa bi Slovenska vojska reševala kadrovske probleme v lastnih vrstah. Zato nas zanima, 1. kakšni so razlogi, da se potomci priseljencev socialno-ekonomsko (ne) integrirajo v večinsko družbo, in 2. kakšen je specifični razlog ali več razlogov, da se potomci priseljencev ne zaposlujejo v Slovenski vojski. Pojavlja se vprašanje, ali potomci priseljencev drugače vrednotijo delo in vojaški poklic, državljanstvo in s tem povezani patriotizem ali pa naj razloge iščemo na strani delovne organizacije, torej Slovenske vojske oziroma širše v družbi.

V povezavi z zaposlovanjem in potomci priseljencev je potrebno izpostaviti predvsem eno od dimenzij integracije, in sicer socialnoekonomsko integracijo, ki se nanaša na položaj posameznika (posameznih skupin ali celotne družbe) na ekonomskem področju oziroma na trgu delovne sile in v sistemu države blaginje (Bešter 2007b: 110). Analiza do sedaj opravljenih raziskav o integraciji potomcev priseljencev v Republiki Sloveniji je pokazala, da gre za zelo heterogen, dinamičen in dolgotrajen proces. Poleg številnih institucionalnih in formalnih dejavnikov, ki otežujejo integracijo potomcev priseljencev v slovensko družbo, je treba vzroke za njihovo ne vključenost iskati tudi na strani slovenske družbe – predvsem v odnosu večinskega prebivalstva do priseljencev, ki se v medijih in popularni kulturi ne le odraža, ampak tudi oblikuje (za ta del raziskave glej prispevek Jerneja Mlekuža v pričujoči publikaciji). Omenjene dejavnike bomo v tej razpravi primerjali predvsem s subjektivnim dojemanjem vključevanja v slovensko družbo, ki ga bomo prikazali z doslej opravljenimi relevantnimi raziskavami in na primeru opravljenih intervjujev s potomci priseljencev.

Potomci priseljencev so v strokovni literaturi različno opredeljeni – precej podobno, kot raziskovalci opredeljujejo slovenske izseljence in njihove potomce (glej Lukšič Hacin 1995). Nekateri avtorji med potomce priseljencev uvrščajo samo tiste, katerih oba starša sta priseljenca, drugi tudi tiste, katerih samo eden od staršev je priseljen. Konsenza ni tudi glede tega, ali je priseljenec ali potomec priseljencev (tako imenovana druga generacija) samo oseba, ki se je rodila v državi priselitve, ali tudi oseba, ki se je priselila kot otrok skupaj s starši. Za potrebe naše raziskave smo sledili opredelitvi potomcev priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije, kot jo je oblikovala Mojca Medvešek (2007: 32). Ta zajema potomce priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije, ki so 1. rojeni v Sloveniji

in katerih oba ali eden od staršev je priseljenec, in 2. potomce priseljencev, ki so se priselili do 14. leta starosti, so bili v Sloveniji vsaj delno socializirani in katerih vsaj eden od staršev je priseljenec. Potomci priseljencev, s katerimi smo opravili poglobljene intervjuje, pa so bili večinoma rojeni v Sloveniji.

Raziskave migracij so bile v Sloveniji doslej bolj usmerjene v priseljsko populacijo, manj je bilo opravljenih raziskav o potomcih priseljencev. Mojca Medvešek je poskusila »identificirati« nekaj skupnih značilnosti potomcev priseljencev glede na nekatere demografske in druge relevantne kazalnike (državljanstvo, etnična struktura, jezik, veroizpoved, spolna in starostna struktura ter status aktivnosti – vključenost na trg delovne sile). Najpomembnejša je ugotovitev, da gre za heterogeno skupino, kjer obstajajo razlike med posameznimi etnično opredeljenimi skupnostmi glede na veroizpoved, materni jezik, izobrazbeno strukturo in vključenost na trg dela (Medvešek 2007: 29). Razlike pa so predvsem med posamezniki znotraj posameznih etničnih skupnosti, pri čemer so dejavniki, ki povzročajo razlike, identični dejavnikom razlik med posamezniki v večinski družbi (osebnostne značilnosti, socioekonomski status družine, socialni kapital itd.). Večje razlike se pojavijo, če primerjamo priseljeno in nepriseljeno populacijo, saj priseljene družine, kjer starši večinoma opravljajo slabo plačana dela, ne morejo imeti enakega socioekonomskega statusa kot nepriseljene družine, kjer starši opravljajo tudi dobro in zelo dobro plačana dela.

Potomci priseljencev, ki so rojeni v Sloveniji, imajo večinoma slovensko državljanstvo, se sporazumevajo v slovenskem jeziku (večina je slovenščino opredelila kot materni jezik), se večinoma etnično opredeljujejo kot Slovenci, so vključeni v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem (prav tam). Omenjene ugotovitve so potrdili tudi potomci priseljencev, s katerimi smo opravili intervjuje. Vsi so bili rojeni v Sloveniji, imajo samo slovensko državljanstvo, obiskovali so slovenske šole in kot domovino navajajo Slovenijo. Za našo razpravo pa sta zanimivi naslednji ugotovitvi iz analize popisa prebivalstva: populacija potomcev priseljencev ima mlado starostno strukturo (prevladujeta dve starostni skupini: mladi od 15 do 34 let in otroci, stari do 14 let),⁵⁷ glede na spolno strukturo pa se kaže številčna prevlada moškega spola v vseh etnični skupnostih s prostora nekdanje Jugoslavije (Popis 2002; Medvešek 2007). Da ima populacija potomcev priseljencev mlado starostno strukturo, je pokazala tudi študija o nasilju

⁵⁷ Med narodno opredeljenimi prebivalci je med Albanci, Bošnjaki in Muslimani večji delež mladih (starost do 29 let) kot pri Slovencih. Deleži se gibljejo: pri Slovencih okrog 38 %, Albanci 50 %, Bošnjaki in Muslimani pa imajo 45 % mladih v narodno opredeljeni populaciji (Popis 2002).

in priseljencih (Dekleva in Razpotnik 2002). Navedeni podatki so v tesni zvezi z varnostno situacijo v Sloveniji in se neposredno navezujejo na zaposlovanje v Slovenski vojski.

Rezultati raziskave socialnoekonomske integracije, ki je temeljila na analizi objektivnih indikatorjev (stopnja brezposelnosti, izobrazba, poklic, položaj na delovnem mestu, stanovanjska razmerja), so pokazali, da so priseljenci in njihovi potomci z območja nekdanje Jugoslavije relativno dobro integrirani v večinsko družbo (Bešter 2007a: 251). Analiza popisnih podatkov je pokazala, da postaja izobrazbena struktura potomcev priseljencev vedno bolj podobna izobrazbeni strukturi nepriseljenih prebivalcev Slovenije, vsekakor pa je višja od izobrazbene strukture priseljenih prebivalcev, torej generacije njihovih staršev. Očitna razlika pa obstaja na področju delovno aktivnega statusa, saj imajo potomci priseljencev manjši delež zaposlenih in večji delež brezposelnih (skupni delež je 24,4 %) v primerjavi s priseljenci (14,5 %) in nepriseljenim prebivalstvom Slovenije (12,9 %) (Medvešek 2007: 62, 63). Romana Bešter v študiji o socialnoekonomski integraciji priseljencev trdi, da razlike v stopnji brezposelnosti med priseljenci in nepriseljenim prebivalstvom v Sloveniji niso velike, še posebej če jih primerjamo z drugimi državami (Bešter 2007a: 251). Vendar, če lupo analize usmerimo samo na populacijo potomcev priseljencev, so razlike bolj opazne (prim. z Medvešek 2007). Obstajajo tudi večje razlike v stopnji brezposelnosti med posameznimi etničnimi skupinami. Vsekakor pa se razlike pojavijo, če analiziramo subjektivne indikatorje, torej, kaj ljudje menijo o svojem položaju na delovnem mestu, o ekonomskem stanju njihovega gospodinjstva, o stanovanjskih razmerjih, o možnostih za napredovanje na delovnem mestu in po družbeni lestvici ter podobnem (prav tam). Glede na subjektivne indikatorje je položaj priseljencev kot celote slabši od položaja nepriseljenega prebivalstva.

Čeprav so potomci priseljencev po večini slovenski državljani, rojeni v Sloveniji, govorijo slovensko in se imajo za Slovence, se v izobraževalnih institucijah in na delovnih mestih neredko srečujejo z mehko obliko diskriminacije. Naši sogovorniki so se v času osnovnega izobraževanja sredi devetdesetih let 20. stoletja srečevali z zasmehovanjem in žaljivkami na račun etničnega porekla s strani sovrstnikov in z neenako obravnavo pri ocenjevanju znanja. To lahko pripišemo negativnemu odzivu nekaterih slovenskih prebivalcev na vlogo vmešanih strani v vojno v Bosni in Hercegovini in na Hrvaškem ter medijskim interpretacijam vojne kot etničnega konflikta. Kasneje, na ravni srednješolskega izobraževanja, je bilo po besedah naših sogovornikov zasmehovanja in šikaniranja, povezanega z etničnim poreklom, veliko manj oziroma ga ni bilo. Ker so

naši sogovorniki mladi ljudje, ki še niso vstopili na trg delovne sile kot polno zaposleni delavci, izkušeni diskriminacije na delovnem mestu nimajo. So pa obstoj diskriminacije, povezane z zaposlovanjem, potrdili sodelujoči v raziskavi Percepcije slovenske integracijske politike iz leta 2003 (glej Bešter 2007a). 12 % preučevane populacije je menilo, da kot priseljenci in njihovi potomci nimajo enakih možnosti za zaposlitev v primerjavi s nepriseljsko populacijo, in enak odstotek jih je menilo, da nimajo enakih možnosti za napredovanje. Kar 23 % pa jih je bilo mnenja, da so dobro plačana delovna mesta rezervirana za nepriseljene Slovence. Vrh družbene lestvice v Sloveniji naj bi bil po mnenju večine sodelujočih v raziskavi rezerviran za nepriseljene Slovence (prav tam).

Heterogenost preučevane skupine se tako kaže večplastno: etnična raznolikost glede na poreklo (Hrvati, Srbi, Bošnjaki, Makedonci, itd.), kulturna raznolikost (pogosto povezano z vero), socialno-ekonomska heterogenost. Stopnja socialno-ekonomske integracije potomcev priseljencev je zato relativna in v veliki meri odvisna od socialno-ekonomskega stanja družine, socialnega kapitala posameznika, izobrazbe, uspešnosti na trgu dela, nenazadnje morebitne diskriminacije na trgu dela in na delovnem mestu.

KONČNA OCENA IN PROGNOZE

Ne glede na to, da med izobrazbeno strukturo potomcev priseljencev in izobrazbeno strukturo nepriseljenih prebivalcev Slovenije torej ni bistvene razlike, je delež brezposelnih višji. Ta delež je tudi višji od deleža brezposelnih priseljencev. Raziskovalci visok delež brezposelnosti potomcev priseljencev pripisujejo 1) splošni brezposelnosti med mladimi v Sloveniji, za katere je značilno, da so iskalci prve zaposlitve oziroma so večkrat zaposleni za določen čas, 2) naraščanju števila visoko izobraženih med brezposelnimi, 3) pomanjkanju socialnega in kulturnega kapitala družbe vselitve pri posamezniku, 4) »selekciji človeškega kapitala« (Korošec 2008)⁵⁸ in 5) neslovenski etnični pripadnosti potomcev

⁵⁸ Valerija Korošec (2008) navaja kot razlago višjega deleža brezposelnih potomcev priseljencev »selekcijo človeškega kapitala«, ki pa temelji na napačni definiciji analizirane skupine brezposelnih oseb. V primerjavi s priseljenci je delež brezposelnih potomcev priseljencev višji zaradi dejstva, da je bila večina priseljencev v Slovenijo iz nekdanje Jugoslavije ekonomskih migrantov, ki so bili večinoma mladi, visoko motivirani, zdravi, v glavnem dela sposobni posamezniki. V populaciji potomcev pa takšne selekcije ni in so med brezposelnimi tako tudi bolni, otroci, invalidi in stari (prav tam). Vendar je raziskovalka popolnoma spregledala dejstvo, da popisni podat-

priseljencev, torej etnični diskriminaciji (Medvešek 2007). Glede 2. točke velja opozoriti, da je med potomci priseljencev delež oseb z višjo in visoko izobrazbo nižji kot pri priseljenih in nepriseljenem prebivalstvu Slovenije (največ jih je z osnovno in srednješolsko izobrazbo in tudi deleža sta višja kot pri slednjih dveh skupinah; Popis 2002),⁵⁹ kar lahko pomeni, da bo delež brezposelnih zaradi gospodarske krize še višji. Na eni strani zaradi odpuščanja delavcev predvsem v industriji in gospodarskem sektorju, na drugi strani zaradi manjšega odpiranja novih delovnih mest. Pomanjkanje delovnih mest in splošna gospodarska kriza pa lahko posledično povzroči stopnjevanje etnične diskriminacije, povečanje neenakosti na trgu delovne sile in negativni trend v socio-ekonomski integraciji potomcev priseljencev.

Stanje, kot smo ga opisali, vpliva na oblikovanje odnosa priseljencev do države in družbe priselitve, na drugi strani pa vpliva na konstrukcije identitete in formiranje vrednostnega sistema. Odnos priseljencev-staršev do Slovenije je drugačen od odnosa njihovih potomcev. Predvsem ekonomski priseljenci državo vselitve pogosto dojemajo pozitivno, saj jim je večinoma omogočila boljše življenje, kot bi ga imeli v državi izselitve. Zaradi ekonomskih in splošno življenjskih pogojev jo večinoma vrednotijo pozitivno, vidijo jo kot velikodušno, četudi opravljajo slabo plačana dela. Potomci imajo do družbe priselitve bolj ambivalenten, pogosto kritičen odnos, saj so bolj izpostavljeni diskriminatornemu odnosu večinske ksenofobne družbe, poskusom asimilacije skozi vzgojno-izobraževalni proces, težavam, ki jih povzroča socialna marginalizacija in s tem oteženo napredovanje po družbeno-socialni lestvici.⁶⁰ Lahko bi rekli, da ovire na poti vključevanja potiskajo potomce priseljencev v nekakšen liminalni položaj, ali če parafraziram besede Vlada Miheljaka, »potomci priseljencev niso več Srbi, Bošnjaki, Hrvati, a še vedno niso Slovenci« (Miheljak 2005). Kot dejavnike neintegracije in hkrati posledice tega procesa lahko opredelimo naslednje pojave: reprodukcija stereotipov, konflikt med pripadniki večinske družbe in pripadniki etnične manjšine, slabšanje ekonomskega položaja priseljencev in

ki zajemajo brezposelne med aktivnim prebivalstvom, kjer omenjene kategorije niso vključene.

⁵⁹ Danes je razmerje verjetno drugačno: v popisu so bili zajeti prebivalci Slovenije, starejši od 15 let, in v starostni strukturi potomcev priseljencev prevladuje delež mladih od 15 do 34 let, kar pomeni, da se proces izobraževanja nadaljuje. Tako se bo delež visoko izobraženih med potomci priseljencev pričakovano povečal.

⁶⁰ Z marginaliziranim položajem potomcev priseljencev je po mnenju raziskovalcev povezan pojav subkulture čefurjev (Jularić 2006) in tudi mladostniško nasilje (Deleva in Razpotnik 2002).

potomcev in posledično njihova marginalizacija ter vzpostavljanje negativne lestvice vrednot. Nerazumevanje in nesprejemanje različnosti med skupinami (med manjšino in večino) pa poslabšuje varnostno situacijo v državi.

Čeprav gre pri potomcih priseljencev za mlade osebe, ki so rojene v Sloveniji, imajo povečini slovensko državljanstvo, govorijo slovenski jezik in so se izobraževale v slovenskem osnovnem in srednješolskem sistemu, jim dejstvo, da so »prišli od drugod«, a niti ne oni sami, ampak njihovi starši(!), včasih predstavlja nepremostljivo oviro za enakopravno vključevanje in s tem normalno življenje. Kakšen vrednostni sistem razvijajo pod takimi pogoji? Ali se njihov vrednostni sistem spreminja z integracijo? Stopnja integracije vsekakor vpliva na vrednotenje sveta mladih. Vrednote so namreč usmerjevalci človeškega vedenja in življenja, so tudi mobilizacijske sile, »ki motivirajo ljudi za to, da sledijo določenim idealom, normam ali pa nasprotujejo, zavračajo druge ideale, vloge, norme.« (Ule 2008: 12) O vrednotah mladih priseljencev oziroma potomcev priseljencev ne bomo našli relevantne slovenske literature. Zato bomo stanje na področju vrednot prikazali na celotni družbi, vrednotenje vojaškega poklica, odnosa do domovine in patriotizma pa na primeru posameznikov, s katerimi smo opravili pogovore.⁶¹

Za razpravo o vrednotah med mladimi je pomembno dvoje: pri mladih je prišlo do spremembe vrednot od materialno-kariernih k postmaterialnim – osebnostnim vrednotam, vzporedno pa je prišlo tudi do premika v značaju vrednot. Izsledki raziskav o mladih v Sloveniji, ki jih je Mirjana Ule s sodelavci opravljala v devetdesetih letih in na začetku tega desetletja (*Mladina v devetdesetih*, izšlo 1996, uredila M. Ule; *Socialna ranljivost mladih*, M. Ule in drugi, izšlo 2000; *Mladina 2000*, izšlo 2002, uredila V. Mihelj, M. Ule), so potrdili domnevo o postopnem distanciranju mladih od sklopa vrednot, ki je bil do tedaj prevladujoč: delo, zaposlitev, kariera, zaslužek. Gre za prehod od sklopa vrednot, ki je vključeval materialne, s potrošništvom povezane vrednote (imenovane tudi materialistične), k bolj osebnostnemu, v zasebnost usmerjenemu sklopu vrednot, kot so medosebni odnosi, osebni razvoj, izobrazba, kakovostno vsakdanje življenje (postmaterialistične vrednote). Namesto velikih vrednot, ki so bile v preteklosti oprte na močne ideologije (religija, politika, nacionalnost), se pojavljajo vrednote, ki so bližje posamezniku in njegovemu osebnemu izku-

⁶¹ Seveda vrednostnega sistema potomcev priseljencev ne moremo verodostojno in reprezentativno opredeliti, saj smo opravili le kvalitativno raziskavo z majhnim številom sogovornikov. Za takšne rezultate bi potrebovali reprezentativen vzorec in natančno izdelan in usmerjen vprašalnik.

stvu (materialna in socialna varnost, prijateljstva in odnosi, zdravje, kakovost vsakdanjega življenja, samorealizacija in podobno). Razrahljala se je tudi sama vezanost mladih na določene vrednote. Danes je za mlade značilen neorganiziran, fluiden in praviloma nehierarhiziran sklop vrednot (Ule 2008: 13), zato tradicionalne vrednote, kot so domoljubje, lojalnost in tovarištvo v družbi, vse bolj bledijo (Jakič 2008).

Ugotovitve, ki jih v povezavi z integracijo potomcev priseljencev in vrednotami v splošnem navajajo različni avtorji, smo lahko primerjali s stališči posameznikov v delu raziskave, ki je temeljila na polstrukturiranih intervjujih s potomci priseljencev. Iz pogovorov s potomci priseljencev, ki so bili (razen enega) rojeni v Sloveniji, smo lahko ugotovili, da se zavedajo svojega etničnega porekla oziroma porekla staršev, poznajo družinsko zgodovino in so seznanjeni z migracijskimi izkušnjami staršev ali starih staršev. Vsi so izjavili, da so zadovoljni z življenjem v Sloveniji, da se identificirajo kot Slovenci, govorijo slovenski jezik, da pa poznajo in v večji ali manjši meri spoštujejo ter prakticirajo tradicijo in navade staršev (versko, kulturno, jezikovno). V kraje oziroma države izvora staršev se ne bi vrnili predvsem zaradi ekonomskih razlogov, čeprav imajo po večini v Srbiji, na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini še sorodnike (stare starše, tete, strice, bratrance, sestrice) in prijatelje, ki jih vsaj enkrat na leto obiščejo.⁶² Sogovorniki so bili v času opravljanja intervjujev v srednji šoli ali na fakulteti. Trije so ob študiju tudi honorarno delali. Njihovi starši so bili takrat vsi zaposleni, in sicer kot nekvalificirani, kvalificirani in visoko kvalificirani delavci (čistilka, medicinska sestra, lekarniška uslužbenka, kuharica, kemijski tehnik, dva samozaposlena, dimnikar, električar ...).

Naši sogovorniki so omenili spremembe sistema vrednot, ki jih zaznavajo znotraj družine, med vrstniki, med različnimi etničnimi skupinami, v šolskem okolju, na delovnem mestu in drugje. Tradicionalne vrednote so ostale iste in so jih potomci prevzeli od prejšnje generacije. Kot spremembo pa navajajo poudarjanje materialne in socialne varnosti, doseganje čim višje in boljše izobrazbe ter manjši pomen vere v njihovem življenju. Marin in Jasna⁶³ menita, da sta

⁶² O tako imenovanih »zunanjih« vidikih integracije in »notranjem« dogajanju, v smislu ohranjanja identitete, ki jih veže na izvorno domovino staršev, so pisali tudi tvorci odmevne študije pod skupnim naslovom *Čefurji so bili rojeni tu* (glej Dekleva in Razpotnik 2002: 199, 200).

⁶³ Imena sogovornikov smo iz etičnih razlogov spremenili; prepisi intervjujev so dosegljivi v arhivu avtorice. Sogovorniki so potomci priseljencev, pri čemer sta oba starša priseljena, eden od sogovornikov ima oba starša Slovenca. V času intervjuvanja (december 2008, januar, februar 2009) so bili stari od 15 do 24 let.

njuni družini – in priseljenci tudi širše kot skupina – »še precej tradicionalni, v primerjavi z ostalo družbo«. Kot osebne vrednote in vrednote, ki jih poudarjajo starši, sta našela dobre družinske odnose, spoštovanje do starejših, pošteno delo in dobro izobrazbo, samostojnost, prijateljstvo in drugo. Dušan misli, da so tradicionalne vrednote (značilne za ruralno okolje, od koder je povečini izšla generacija njihovih staršev – to je priseljencev) ostale relativno nespremenjene – družina, dobri medosebni odnosi, solidarnost, delo. Večina opaža, da ima vera manjši pomen v njihovem življenju, kot ga ima v življenju staršev. V splošnem se po njihovem mnenju njihove vrednote bistveno ne razlikujejo od vrednot mladih slovenskega porekla. Da imata lahko dve osebi iz iste socialne skupine z različnim etničnim poreklom bolj podobne vrednote kot dve osebi istega porekla, a iz različnih socialnih skupin, sta prepričana tudi petnajstletna Esad in Tine, prvi bošnjaškega, drugi slovenskega porekla. Sta najboljša prijatelja, s podobnimi interesi, imata podobno socialno ozadje in podobno vzgojo. Kot pomembne sta naštevale enake vrednote. Med njimi so tudi strpnost do drugih ljudi, spoštovanje do starejših, do tujcev, do telesno šibkejših, solidarnost med vrstniki. Esad je nestrpnost v slovenski družbi zavrnil z besedami: »Saj smo vsi enaki, imamo meso in kri... samo smo pač malo drugačni.«

Spremembe življenjskih in vrednostnih orientacij se odražajo tudi v poklicnem delu, kot enem od poglobitvenih področij življenja. Pri vrednotenju dela je prišlo do bistvene razlike; spremenil se je koncept dela, kar pa ne pomeni, da je delo manj ovrednoteno kot v preteklosti. Spremenjen odnos do dela je posledica negotovosti zaposlitve in njene skrajne oblike – nezaposlenosti. Negotovost, ki je v zadnjih desetletjih prisotna ne samo v evropskih državah, ampak tudi širše, spremlja nezaupanje v velike organizacije, ki bi morale zagotavljati varnost, in sindikate ter oblast, ki bi morali ščititi interese delavcev. Spreminja se tudi delovna morala in nosilci sprememb so predvsem mladi, ki so ustvarili nove možnosti izbire (Ule 2008: 13). Tudi za področje dela je značilen »rastoč individualizem in razpad starih struktur reda«. Koncept dela zajema danes poleg zaposlitve, delovnega časa in mesta tudi prizadevanje posameznika po večji ustvarjalnosti in produktivnosti, zajema izobraževanje, ustvarjalnost v medosebnih odnosih na delovnem mestu, ustvarjalnost v osebni izraznosti in podobno (Ule 2008: 13). Na eni strani počasi izginjajo uveljavljene norme o »kolektivnih dolžnostih in lojalnostih«, na drugi pa se uveljavlja »nova individualizirana etika vsakdanjega življenja« (ibid.). Omenjeno ne govori v prid povečanemu zanimanju za poklice

znotraj vojaške organizacije, ki temeljijo na strogi hierarhiji in so pogojeni s specifičnimi tradicionalnimi vrednotami.⁶⁴

Iz pogovorov s potomci priseljencev smo lahko ugotovili, da jim delo predstavlja eno od osrednjih vrednot, da gre za vrednoto, ki jo izpostavljajo tudi njihovi starši.⁶⁵ Večina bi tudi prej izbrala delo, ki je povprečno plačano, a bi ga radi opravljali, kot pa delo, ki je dobro plačano, a ga ne bi radi opravljali. Ne glede na pozitiven odnos do dela imajo glede na statistične podatke, kot smo zapisali že zgoraj, potomci priseljencev manjši delež zaposlenih in večji delež brezposelnih (glej Medvešek 2007: 62, 63). Razlogov, ki smo jih lahko izluščili iz pogovorov s potomci priseljencev, je več: potomci priseljencev so relativno mladi in kot taki vstopajo na trg delovne sile, so torej iskalci prve zaposlitve; glede na izobrazbo in izkušnje staršev, ki so ponavadi vzeli prvo ponujeno, a večkrat slabo plačano delo, so bolj preudarni v odločanju za določeno delovno mesto; zaradi priselitve podedujejo od staršev slabši socialni kapital, ki je potreben pri iskanju boljše zaposlitve; nekateri vidijo boljše možnosti za zaslužek v delu na črno in so hkrati prijavljeni kot iskalci zaposlitve; nenazadnje tudi diskriminacija na delovnem mestu koga drži ali potisne med brezposelne.

Spremembe v družbenih vrednotah, to je uveljavitev tako imenovanih post-materialističnih vrednot, lahko vpliva na javno percepcijo države, njenih ustanov, med njimi tudi vojske. Slovenska vojska je kot poklicna vojska mlada institucija, ki si šele utrjuje svoje mesto v slovenski družbi. Z odločanjem mladih za zaposlitev v vojski sta povezana dva dejavnika: informiranost in posledično oblikovana pozitivna stališča do vojske kot delovne organizacije. V zvezi s tem velja izpostaviti dve značilnosti vojske kot socialne organizacije: institucionalnost vojske, kar zajema vrednote in norme, ki nadomeščajo posameznikove višje cilje; omogočajo delovanje vojske (vrednote, kot so dolžnost, čast, domovina), in poklicnost vojske, kar zajema pojme, ki so značilni za delovanje trga; pripadniki oboroženih sil opravljajo podobna dela kot v kakšni drugi delovni organizaciji (Jakič 2008). Proces oblikovanja uspešne in kadrovske razvite poklicne vojske je lahko dolgotrajen proces, zato je prilagajanje spremembam v družbi lahko velik izziv.

⁶⁴ Uletova navaja, da »nikjer ni tako nizko cenjena vrednota voditeljstva, avtoritete, moči med mladimi v Evropi kot v Sloveniji« (Ule 2004: 353).

⁶⁵ Da je zaposlitev pomemben integracijski dejavnik, meni velika večina (82 %) sodelujočih v raziskavi Percepcije slovenske integracijske politike (Slovenci, Hrvati, Srbi, Bošnjaki in neopredeljeni) (Bešter 2007a).

Osrednje vrednote Slovenske vojske, vojaške vrednote, kot so zapisane v Vojaški doktrini, najvišjem vojaško strokovnem dokumentu, ostajajo tradicionalne: *čast, pogum, lojalnost, tovarištvo in predanost* (Furlan in drugi 2006).⁶⁶ Vrednote Slovenske vojske so po mnenju avtorjev Vojaške doktrine gonilna sila uresničevanja poslanstva te institucije. Zgoraj naštetе vrednote dajejo okvirje za delovanje in vedenje posameznikov samostojno in v skupini. Izhajajo iz splošnih civilizacijskih vrednot, vrednot slovenske družbe in posebnosti narave delovanja vojske (Furlan in drugi 2006). Našete vrednote so divergentne družbenim vrednotam, vendar brez njih vojaška organizacija ne more biti učinkovita. Neskladje med družbenimi vrednotami in vrednotami vojaške organizacije, to je institucionalnimi vrednotami, bi, za večjo legitimnost vojske in posledično za njeno učinkovito delovanje znotraj družbe, moralo biti čim manjše. Vendar ima lahko nedomišljeno in preveč intenzivno usklajevanje omenjenih vrst vrednot lahko tudi negativne učinke in škoduje notranji kohezivnosti in discipliniranosti vojske, s tem zmanjšuje operativne sposobnosti, učinkovitost in pripravljenost za delovanje, kot opozarja Igor Kotnik-Dvojmoč (2000: 132).

Temeljna skupna vrednota pripadnikov Slovenske vojske je domoljubje ali lojalnost: gre za lojalnost Republiki Sloveniji, Slovenski vojski in enoti v njej. »Lojalnost slovenski državi mu [pripadniku Slovenske vojske] narekuje skrb za zaščito njenih interesov in krepitev ugleda v svetu.« Domoljubje je razumljeno kot »zavest pripadnosti domovini Sloveniji in nesebično izvrševanje dolžnosti pri uresničevanju skupnih ciljev« (Furlan in drugi 2006: 18). Takšna definicija patriotizma označuje vlogo, pomen in motivacijsko funkcijo te vrednote, a je predvsem enodimenzionalna. Gre za tako imenovani avtoritarni tip patriotizma (Westheimer 2006, v Haček 2008: 4, 5), ki združuje naslednje premise: idejo o nacionalni/državni superiornosti, posameznik je primarno vdan zemlji, dediščini, državljanstvu in načelom oblasti, gre za lojalnost brez vprašanj, tak patriotizem označuje refleksivno sledenje, brezpogojno podporo voditeljem, konformizem, nesprejemljiva je različnost mnenj in podobno. Glede na pravila o zaposlovanju v Slovenski vojski, ki ne dovoljujejo zaposlovanja ljudi brez slovenskega državljanstva in z dvojnimi državljanstvom (ne ozirajoč se na to, da so

⁶⁶ Nekateri starejši vojaški dokumenti (Pravila službe SV, Etični kodeks SV, Zloženka oddelka za pridobivanje kadra, Vrednote vojaka in kristjana, Vodnik za častnike stalne sestave SV) navajajo kot temeljne vrednote Slovenske vojske še: spoštovanje, vztrajnost, poštenost, korektnost, skrb za podrejene in njihove družine, odgovornost, disciplina, predanost, celovitost, urejenost, moč volje, dolžnost, avtoriteta, moč, ponižnost, sočutje, altruizem, integriteta, navdih, inovativnost, ambicioznost, uspeh (Jakič 2008: 113).

v obeh skupinah tudi ljudje, ki imajo stalno ali začasno prebivališče v Sloveniji ali imajo (tudi) državljanstvo članic EU ali članic zveze NATO), lahko sklepamo, da je patriotizem v Slovenski vojski razumljen predvsem skozi nacionalno pripadnost. Zgolj kot špekulativni razmislek, ki ga (še) ne moremo podpreti z dokazi: ima takšno promoviranje patriotizma tudi negativen psihološki učinek na prebivalce neslovenskega etničnega (nacionalnega) porekla, ko se odločajo o zaposlovanju?

Kako je s patriotizmom pri sodobni mladini in kako pri potomcih priseljencev? Ali je patriotizem potomcev priseljencev lahko postavljen pod vprašaj zaradi njihovega drugačnega etničnega porekla in morebitne simbolne povezanosti z izvirno domovino staršev? Ali so zaradi tega neprimeren kader za Slovensko vojsko? V raziskavah o mladih v Sloveniji je bil patriotizem v zadnjem desetletju v sredini vrednostne lestvice (Ule in Kuhar 2002). Usmerjene raziskave Slovenska mladina in vojaški poklic, opravljene leta 1997 in ponovno leta 2000, so sicer pokazale, da je bilo pred desetimi leti med mladimi zaznati visoko stopnjo patriotske usmerjenosti. Vendar bi lahko visoko stopnjo pripravljenosti mladih za obrambo domovine pred zunanjim agresorjem povezali z dvema dejavnikoma: s situacijo relativne varnostne negotovosti v času pred vstopom Slovenije v zvezo NATO in Evropsko unijo in dejstvo, da je bila konec devetdesetih let vojna za samostojnost Slovenije in vojna med nekdanjimi jugoslovanskimi republikami še ne tako davna preteklost. Glede na odsotnost novejših raziskav patriotizma med mladimi v Sloveniji ne moremo trditi, da so mladi danes manj patriotsko usmerjeni. Da pa patriotizem ni najpomembnejši dejavnik za izbiro vojaškega poklica, je pokazala sodobnejša⁶⁷ raziskava stališč do vojaškega poklica (torej razlogov, ki bi človeka pripeljali do odločitve, da izbere vojaški poklic), ki je bila opravljena med pripadniki Slovenske vojske. Patriotizem je bil na sredini lestvice pomembnih razlogov za odločanje za opravljanje vojaškega poklica (Jakič 2008).

Že sama ideja domovine nima za vse posameznike enakega pomena. Lahko je romantičen cilj, h kateremu posameznik stremi, ali pa je samo geografska referenčna točka (Skrbiš 1999: 40). V procesu migracij pa je intenzivnost navezanosti posameznika na domovino v veliki meri odvisna od časovne in prostorske bližine in/ali oddaljenosti od domovine, potrebno je upoštevati posameznikovo psihološko stanje, posameznikovo povezanost in odvisnost od socialnih mrež (institucije, socialni odnosi), konstrukcije identitet, predvsem pa stopnjo vključenosti in sprejetosti v družbo naselitve. Slednja je pogosto odvisna od več-

⁶⁷ Anketiranje je bilo opravljeno maja 2007 (Jakič 2008: 136).

kulturne naravnosti družbe, ki ne postavlja nacionalnih zahtev pred pravice posameznika.⁶⁸ V modernih liberalnih družbah so danes sprejete oziroma celo spodbujane številne lojalnosti, kot na primer lojalnost do verske skupnosti, športnega kluba, lokalne skupnosti, ki pa niso razumljene kot nekompatibilne z lojalnostjo do države (Martin 2002 v Kejžar 2007: 165).

Večina potomcev priseljencev izpolnjuje formalni pogoj za zaposlitev v Slovenski vojski, saj imajo samo slovensko državljanstvo. Odločitev za državljanstvo neke države je svobodna odločitev, ki je posledica pragmatičnosti, je pa tudi izraz pripadnosti. Mladi, s katerimi smo opravili razgovore, so izjavili, da so Slovenci, da se kot Slovenci predstavljajo v tujini, Slovenijo dojemajo kot svojo domovino, vendar so simbolno navezani tudi na Srbijo, Bosno, Hrvaško, Črno Goro, torej dežele, od koder prihajajo njihovi starši in kjer še imajo žive sorodnike. Marin pravi, da je glede »domovine razdeljen«. Svojo navezanost na domovino staršev ponazori s primerom nogometa: v primeru srečanja med slovensko in srbsko reprezentanco bo brez izjeme navijal za slednjo. Že več kot tri leta pleše folkloro v srbskem kulturno-umetniškem društvu v Ljubljani in je navdušen nad srbsko »narodno muziko«. Vendar se v Srbijo ne bi preselil, ker tam ne vidi perspektive za prihodnost, tudi njegovi starši se ne bi vrnili. V Sloveniji jim je »bolj udobno«. Tudi Dušan pleše pri folklori in je v svojih odločitvah pragmatičen. Brez pomisleka se označi za »slovenskega« domoljuba, iz Slovenije se ne bi izselil, saj mu je vseh njena narava, velikost, geografski položaj, razvitost, v ekonomskem smislu mu nudi več kot Črna Gora, od koder sta prišla njegova starša. »Ko mene kdo vpraša, kaj sem ... Slovenka. Živim v Sloveniji že štiriindvajset let, spoznavam slovensko kulturo. Po poreklu sem 'iz dol', vendar se počutim trenutno Slovenka,« meni Jasna. A doda, da ima tudi »mešane občutke, posebej, ko grem 'dol',« kjer pa ne bi stalno živel. Tudi Aleksandar se ima za Slovenca, je pa tudi »Srb, po materi«. Svoje domoljubje povezuje z obema državama, vendar zaradi slabega finančnega stanja v Srbiji nikoli ne bi živel. V nogometu navija za obe državni reprezentanci, če pa se srečata, bo navijal za srbsko. Na vprašanje, ali bi se bili pripravljeni vključiti v slovenske obrambne sile v primeru vojne, so bili odgovori različni: eni pritrdilni, drugi tega ne bi želeli, ker zavračajo nasilje v splošnem, tretji pa bi o tem razmislili. Nekateri bi se bili pripravljeni vključiti

⁶⁸ Predvsem sprejetost priseljencev v družbo naselitve je pomembna za formiranje odnosa posameznika do družbe, države in njenih institucij. Vključevanje in sprejemanje priseljencev v slovensko družbo pa vse prepogosto ovirajo predstave in načini mišljenja, ki se idejno napajajo v medijih in popularni kulturi (več o tem glej Mlekuž 2008).

v slovenske obrambne sile tudi v primeru, če bi prišlo do vojne med Slovenijo in državo porekla njihovih staršev. Med njimi je tudi petnajstletni Esad, ki ga zelo zanima poklic vojaka, vendar ima o njem premalo informacij.

Glede na zapisano ne moremo trditi, da etnično poreklo potomcev priseljencev omejuje njihovo lojalnost do Slovenije. Prišli smo do dveh možnih ugotovitev o odnosu med integracijo in vrednotami, ki so tesno povezane s koncepti lojalnosti do države in posledično do obrambnih sil: 1. Potomci priseljencev, ki se niso integrirali v slovensko družbo, ne razvijejo (ne morejo razviti) pozitivnega odnosa do slovenske države in družbe; ne čutijo nobene pripadnosti državi, v kateri živijo, so družbeno in ekonomsko marginalizirani in imajo nizka pričakovanja do sebe; posledično jih delo v Slovenski vojski ne zanima. 2. Potomci priseljencev, ki so dobro integrirani v slovensko družbo, menijo, da je njihova domovina Slovenija, se imajo za patriote, a navajajo več razlogov, zakaj bi/ne bi delali v Slovenski vojski: zanimata jih orožje in disciplina; niso dovolj informirani; delo je zanimivo, a prenaporno; so patrioti, vendar nasprotujejo orožju; imajo druge cilje; bi se zaposlili, ampak izključno zaradi denarja.

Ob koncu še nekaj besed o patriotizmu. Raziskave patriotizma pri ameriških profesionalnih vojakih so pokazale, da ima sodobni patriotizem tudi v obrambnih silah nove dimenzije. Pojav pa ni omejen samo na vojsko ZDA, ampak ga je možno zaznati tudi v vrstah oboroženih sil drugih držav. Spremembe so nastale predvsem zaradi angažiranja sodobnih nacionalnih vojska pri zagotavljanju mednarodne varnosti, tako imenovanega globalnega miru. S spremembo v družbeni paradigmi je tako prišlo do spremembe v vlogi in nalogah sodobne vojske. Grizold piše o *post-military era* oziroma o povezovalnem obdobju (Grizold 1994: 179–180). Dojemanje vojaške službe tako ni več v smislu tradicionalnega patriotizma, saj primarni cilj ni obramba lastne države. Tradicionalna vloga Slovenske vojske (pripravljanje na izvajanje oboroženega boja in varovanje meja lastne države) vse bolj izgublja na pomenu, saj se kot del zveze NATO vključuje v mednarodno varnostno dogajanje. S profesionalizacijo vojske pa so prišle v ospredje nalog oboroženih sil tudi naloge humanitarne, mirovne in druge narave.

Z novimi dimenzijami patriotizma stara tradicionalna oblika patriotizma ni več učinkovita (Kodrič 2001). Ker je varnost postala večdimenzionalen pojem, je tudi patriotizem večdimenzionalen. Tako patriotizem dopolnjujejo demokracija, temeljne svoboščine, svoboda izbire in govora, altruizem in pozitiven odnos do okolja v globalnem smislu. Ob takšnem razumevanju patriotizma in dojemanju vojske kot delovne organizacije pa etnično poreklo in državljan-

stvo nimata več odločilnega pomena pri odločanju za delovno mesto vojaka, še manj pri sprejemu na to delovno mesto. To dokazuje tudi ena od najmočnejših obrambnih sil na svetu – vojska ZDA, ki je večetnična in ki gradi lojalnost na eni strani prav na večetničnosti svojih nacionalnih temeljev, na drugi strani pa predvsem tudi na splošnih demokratičnih vrednotah.

PRIPOROČILA

- Slovenska vojska bi lahko prevzela vidnejšo vlogo pri lajšanju ovir na poti integracije potomcev priseljencev z usmerjenimi akcijami, ne samo z zaposlovanjem, ampak tudi z vplivanjem na oblikovanje pozitivnega javnega mnenja do priseljencev, torej s spodbujanjem integracije tudi na drugih področjih (izobraževanje, kultura, politična participacija, socialni stiki). Potrebna bi bila medresorska uskladitev z ministrstvom za delo, ministrstvom za šolstvo itd.
- Še vedno je bilo premalo narejenega na področju promocije poklica vojaka, saj več naših sogovornikov ni imelo osnovnih informacij o delovanju Slovenske vojske.
- Glede na spremembe vrednostnih orientacij med mladimi je nujna uvedba učinkovitejše celostne oskrbe. V današnjem tekmovalnem, razsrediščenem svetu so družinske emotivne podpore in socialne mreže odločilnega pomena. Zaradi spremenjenega odnosa do dela in do drugih vrednot bi bilo potrebno pritegniti mlade v SV z v skladu s tem spremenjenim odnosom. Eden od načinov bi bil propagiranje liberalnih vrednot, v smislu spodbujanja lojalnosti do delovne organizacije, in liberalizacija percepcije patriotizma.
- Sedanja ekonomska kriza bo stanje na trgu dela poslabšala; zato bo SV potencialni delodajalec mladim, kar ne pomeni, da ji ni treba razvijati strategije zaposlovanja za prihodnje!

LITERATURA IN VIRI

Bešter, Romana (2007a). Socialnoekonomska integracija priseljencev iz prostora nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji. *Priseljenci* (ur. Miran Komac). Ljubljana: INV, str. 220–255.

- Bešter, Romana (2007b). Integracija in model integracijske politike. *Priseljenci* (ur. Miran Komac). Ljubljana: INV, str. 105–134.
- Dekleva, Bojan, in Razpotnik, Špela, ur. (2002). *Čefurji so bili rojeni tu: Življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Furlan, Branimir, in drugi (2006). *Vojaška doktrina*. Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje. Ljubljana: Defensor.
- Grizold, Anton (1994). Bodoče vloge, poslanstva in strukture sodobnih oboroženih sil (v novi svetovni ureditvi). *Teorija in praksa*, letn. 31, št. 1/2, str. 179–181.
- Haček, Miro (2008). Patriotizem in državljanstvo v sistemu vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji – teoretski pogled. *Vzgoja in izobraževanje*, letn. XXXIX, št. 6, str. 4–11.
- Jakič, Manica (2008). *Socialne reprezentacije in organizacijska kultura v Slovenski vojski*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Jularić, Lidija (2006). Subkultura imenovana čefurji. *Roaming Anthropology* (ur. Dragan Stanojević). Beograd: Klub studenata etnologije i antropologije, str. 56–69.
- Kejžar, Barbara (2007). Dvojno državljanstvo kot element integracijske politike. *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (ur. Miran Komac). Ljubljana: INV, str. 153–186.
- Kodrič, Urša (2001). *Sodobni trendi patriotizma*. Diplomsko delo. Ljubljana.
- Korošec, Valerija (2008). *Socialni in kulturni kapital kot dejavnika razlik v uspešnosti na trgu dela med staroselci, priseljenci in potomci priseljencev* (elektronski vir). Ljubljana: UMAR.
- Kotnik-Dvojmoč, Igor (2000). *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav: (študija primera Slovenije)*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, Marina (1995). *Ko tujina postane dom*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Medvešek, Mojca (2007). Kdo so potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije? *Razprave in gradivo*, št. 53/54, str. 28–67.
- Miheljak, Vlado (2005). Tujci v lastni domovini. *Dnevnik*, 9. 11. 2005, <http://www.dnevnik.si/debate/kolumne/150186>.
- Mlekuž, Jernej (2008). Čapac.si, or on burekalism and its bites. An analysis of selected images of immigrants and their descendants in Slovenian media and popular culture. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 28, str. 23–38.
- Skrbiš, Zlatko (1999). *Long-distance nationalism: diasporas, homelands and identities*. Aldershot: Ashgate.
- Ule, Mirjana, in Kuhar, Mojca (2002). Sodobna mladina: izziv sprememb. *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje* (ur. Vlado Miheljak). Ljubljana: Aristej, str. 39–77.
- Ule, Mirjana (2004). Nove vrednote za novo tisočletje: Spremembe življenjskih in vrednotnih orientacij mladih v Sloveniji. *Teorija in praksa*, letn. 41, št. 1–2, str. 352–360.
- Ule, Mirjana (2008). O ideologiji in novih življenjskih strategijah. *Svobodna misel*, št. 17, str. 12–13.

DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI IN NJEN VPLIV NA SLOVENSKO VOJSKO

POVZETEK

1. DEL

DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI IN ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI

DEMOGRAFSKA, ETNIČNA IN MIGRACIJSKA DINAMIKA V SLOVENIJI

Poglavje o demografski, etnični in migracijski dinamiki v Sloveniji govori o osnovnih strukturah prebivalstva v Sloveniji. Vključuje sedem podpoglavij oziroma ožjih specializiranih tematskih sklopov, in sicer tematike o starostni in spolni strukturi, reprodukciji prebivalstva, o migracijah prebivalstva ter o etnični, jezikovni in verski strukturi prebivalstva Slovenije. Poglavje ponuja vrsto novih in manj znanih ugotovitev. Če na kratko povzamemo vsebino, lahko ugotovimo, da je Slovenija po demografskih gibanjih že dolgo podobna večini evropskih držav. Ima nizko stopnjo smrtnosti in rodnosti, velik delež starejšega prebivalstva in relativno intenzivne migracijske tokove. Praktično polovica prebivalstva Slovenije ne živi v naselju rojstva oziroma prvega prebivališča. Ko preučujemo selitve v Sloveniji, ne moremo mimo zdomstva, ki pogosto predstavlja obliko dokončne odselitve iz Slovenije. Zdomstvo se je oblikovalo kot politična rešitev gospodarskih težav v nekdanji SFRJ. Migracije v Slovenijo iz drugih delov SFRJ predstavljajo veliko večino vseh priselitev (90 %), ki predstavljajo kakih 8 % vsega prebivalstva. O tem, da te migracije niso bile naključne, priča etnična struktura priseljencev, ki se ne ujema s siceršnjo etnično strukturo izselitvenih območij. V zgodovini je bila Slovenija vedno del večjih, večetničnih državnih skupnosti, kar je vplivalo na spreminjanje njene etnične sestave, bodisi zaradi

spreminjanj administrativnih in državnih meja, selitev ali etnične in kulturne asimilacije slovenskega oziroma neslovenskega prebivalstva. Objektivno je število pripadnikov posameznih etnij v Sloveniji višje od števila tako opredeljenih v popisu. Prav tako je mogoče upravičeno sklepati, da delež Slovencev v skupnem prebivalstvu presega 90 % od skupnega prebivalstva. Največ prebivalcev Slovenije je v popisu leta 2002 kot svoj materni jezik navedlo slovenščino (88 %). Kot edini jezik družinske komunikacije ga uporablja 92 %, v kombinaciji s še kakim drugim jezikom (predvsem s »srbohrvaščino«) pa še dodatnih 5 % prebivalstva. Slovenija je dežela z izrazito katoliško (rimokatoliško) tradicijo. Za pripadnost katoliški veri se je opredelilo 58 % vsega prebivalstva oziroma 91 % vseh versko opredeljenih. Veroizpoved z dolgo zgodovinsko tradicijo v Sloveniji je tudi evangeličanstvo oziroma luteranstvo. Za evangeličane se je opredelilo okrog 15.000 prebivalcev. Druga največja verska skupina v Sloveniji je islamska (okrog 50.000), nekaj manj je pravoslavnih, ki so po številu na tretjem mestu. Osnovna značilnost primerjave popisnih rezultatov leta 1991 in 2002 je, da je število versko opredeljenega prebivalstva upadlo s 77 % na 64 % celotnega prebivalstva.

NEZAPOSLENI, DELOVNI IMIGRANTI (TUJCI) IN ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI

Poglavje govori o zaposlovanju v Slovenski vojski z vidika dopolnjevanja in nadomeščanja profesionalnega sestava. S tega vidika je vpogled v zaposlitveno strukturo in zaposlenost prebivalstva ključen. Potenciali na trgu dela so variabilni tako po izobrazbi kot po spolu, starosti in drugih atributih. Odvisni so tudi od stopnje zaposlenosti in stopnje zaposljivosti. Zato je na trgu dela prva ciljna skupina človeških virov, poleg seveda notranjih, skupina brezposelnega oziroma nezaposlenega prebivalstva. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2002 je bilo brezposelnih bistveno več (nad 100.000) v primerjavi s prijavljenimi na ZRSZ (nad 60.000). Popisni podatki o zaposlenih v vojaških poklicih kažejo, da je delež žensk v povprečju okrog 6 %, med mlajšimi je zastopanost žensk še precej nižja. Tako je pomemben bazen prihodnjih zaposlitev v Slovenski vojski tudi žensko prebivalstvo. V povprečni strukturi brezposelnih je več kot polovica žensk. Če odštejemo skupine, ki ne pridejo v poštev za zaposlitev v Slovenski vojski, potem rezervoar brezposelnih, ki bi bili lahko zanimivi za vojaški poklic, po grobi oceni v tem trenutku ne presega 5.000 oseb. Ne glede na to pa obstajajo

regionalno in lokalno specifična območja, kjer je potenciala več. Gre zlasti za območja Štajerske, Koroške, Prekmurja, Bele krajine, Kočevskega in Istre. Med registriranimi brezposelnimi je več kot 11 % prebivalstva Slovenije, rojenega v eni od držav naslednic nekdanje SFRJ. Biti rojen izven Slovenije na območju bivše skupne države pomeni enainpolkrat večje tveganje za brezposelnost. Iz sumarnih podatkov na letni ravni lahko razberemo, da predstavljajo večji potencial za zaposlovanje v Slovenski vojski pravzaprav prebivalci Slovenije, ki zaenkrat še nimajo državljanstva, a imajo prijavljeno prebivališče v Sloveniji. Zaposlovanje tujcev v Sloveniji v zadnjih letih močno narašča. Ker približno polovica (v obdobju 2004–2008 v povprečju preko 7.000 letno) delovno aktivnih priseljenih prebivalcev najde zaposlitev v gradbeništvu, je jasno, da trg delovne sile v Sloveniji ni naklonjen zadovoljevanju potreb znotraj dejavnosti deficitarnih poklicev, kot so vojaški poklici. Ob tem pa zakon o vojaški službi precej rigidno postavlja pogoje glede zaposlovanja v SV. Ob starostni in drugih omejitvah je potrebno imeti tudi slovensko državljanstvo, za pridobitev tega pa so pogoji precej zaostreni. Zato bi na področju podeljevanja državljanstva na eni strani zlasti kazalo olajšati pogoje za pridobitev državljanstva tistim prebivalcem, ki bi se želeli v vojski dolgoročneje zaposliti, na drugi strani pa obstaja možnost, da se obstoječi zakon prilagodi ponudbi na trgu dela in da omogoči zajemanje tudi iz bazena t. i. tujcev.

PRISELJENSKA ZAKONODAJA IN POLITIKA V SLOVENIJI

Kot 'centralno-jugovzhodni del Evrope' je Slovenija podvržena zelo raznolikim procesom. Posledice teh trendov so vidne na več področjih življenja. Zakonodaja, ki trenutno ureja migracijska vprašanja v tem delu Evrope, je tako mešanica racionalnih strahov, kot sta uvedba Schengenske meje in evra na eni strani, ter različnih dogodkov, izkušenj, strahov in mitov iz preteklosti na drugi strani. Kljub nenehni dinamiki migracij – ali morda prav zaradi nje – v tem delu Evrope zaznavamo določeno mero previdnosti v zvezi s tujimi delavci in begunci. Čeprav je Slovenija kot relativno majhen del trga dela v EU, je šele na začetku oblikovanja svoje politike priseljevanja. To se kaže ne samo preko različnih javnomnenjskih anket, ampak tudi z organizacijo državnih ustanov, ki se ukvarja jo z migracijskimi zadevami. Prav tako zanimive so različne, celo nasprotujoče si želje različnih protagonistov znotraj in zunaj države. Ob koncu aprila 2007 je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve ugotovilo, da v Sloveniji na

podlagi veljavnega dovoljenja za delo dela 58.317 tujcev. Število prosilcev se povečuje iz dneva v dan, enako kot število delodajalcev, ki iščejo to delovno silo. Hitrega dotoka delavcev iz EU, ki lahko delajo v Sloveniji brez dovoljenja za delo, ne pričakujemo. Samo 3206 delavcev iz EU je prišlo delat v Slovenijo do aprila 2007. Večina jih je prišla iz Slovaške (1032), sledijo pa ji Avstrija (354), Bolgarija (297), Italija (282), Poljska (250) in Nemčija (231). Iz baltskih držav je na primer prišlo samo 16 delavcev. V Sloveniji živi tudi 115 beguncev. Število odobrenih azilnih statusov v Sloveniji je dejansko med najnižjimi v EU in je – po mnenju različnih mednarodnih organizacij, kot je npr. Amnesty International – med najresnejšimi težavami slovenske migracijske politike.

VPLIV DRUŽBENE DINAMIKE NA ZAPOSLOVANJE V SLOVENSKI VOJSKI

V poglavju so izpostavljene družbene spremembe, ki so posledica migracijske, demografske in etnične dinamike v Sloveniji. Namen je bil ovrednotiti pomen migracijskih, etničnih in demografskih sprememb za Slovensko vojsko ter poiskati razloge za relativno neuspešno prilagoditev novim družbenim razmeram, kar se odraža v nezadostni kadrovske populnjenosti v tej instituciji.

Avtorica je ovrednotila predvsem pomen demografske dinamike v zaposlitvenih aspiracijah mladih za institucijo Slovenske vojske. Ugotavlja, da se s pomanjkanjem ustreznega kadra v določenih panogah sooča celotno slovensko gospodarstvo, ki pa delovna mesta bolj ali manj uspešno zapolnjuje s tujo delovno silo. Zaposlovanje migrantov pa se, v nasprotju z gospodarskimi panogami, v tako specifični instituciji, kot je vojska, zavrača. Še več, zavrača se tudi zaposlovanje tiste populacije, ki ima dvojno državljanstvo. Pri identificiranju razlogov za pomanjkanje kadra v Slovenski vojski je potrebno upoštevati širši kontekst in v analizo vpeljati družbeno dinamiko. Analiza notranjega delovanja vojske kot delovne organizacije je sicer nujno potrebna, vendar nezadostna. Problematiko negativnega trenda zaposlovanja in odhodov iz Slovenske vojske je potrebno pogledati širše in v analizo vpeljati tudi element družbenih vrednot, ki se spreminjajo skupaj s spreminjanjem družbenega okolja oziroma družbene dinamike v različnih časovnih obdobjih. Razloge za restriktivno politiko zaposlovanja v Slovenski vojski tako lahko najdemo tudi v razhajanju med vrednotami, ki jih izpostavlja Slovenska vojska, in splošnimi družbenimi vrednotami.

Na podlagi temeljite analize podatkov, pridobljenih iz doslej opravljenih

raziskav omenjene problematike, in podatkov, pridobljenih na Oddelku za pridobivanje kadrov Slovenske vojske, so v poglavju podani predlogi in priporočila, ki zajemajo strategije Oddelka za pridobivanje kadrov za zadrževanje kadra v Slovenski vojski; predlog o pridobivanju kadra, predvsem ljudi z dvojnimi državljanstvom, kar je pogojeno z razširitvijo zaposlitvenih ugodnosti tudi na nematerialni del, tako imenovano celostno oskrbo (združevanje družine, dostop do službenih stanovanj, pomoč pri reševanju birokratskih težav in podobno); in ne nazadnje, Slovenska vojska mora prepoznati spremembe v družbeni dinamiki in se poskušati prilagajati spreminjajočim se družbenim vrednotam.

NAJEMNIŠKI VOJAKI V 20. IN 21. STOLETJU

Najemniške vojske so skozi zgodovino doživljale svoje vzpone in padce. Razlogi so bili različni, skupni imenovalec pa je verjetno ta, da je bilo njihovo početje od nekdaj kontroverzno, saj so bili njihovi motivi po eni strani jasni (denar), po drugi strani pa zvestoba vprašljiva (najboljši ponudnik). Konec 18. stoletja pride do konca velikih najemniških vojsk, saj se jih večinoma nadomesti z naborniškimi sistemi, nacionalne države pa tako ali tako svojo legitimnost gradijo (tudi) na strahu pred tujci, drugimi.

V dvajseto stoletje je najemniški vojak vstopil skozi stranska vrata. Največkrat so jih najemali v tako imenovanem tretjem svetu, pogosto za tvegane in »umazane« naloge. Tudi prva in druga svetovna vojna sta se njihovim uslugam uspeli izogniti, hladna vojna in postkolonialno obdobje pa sta pomenila njihov ponovni vzpon. Indokina, Afrika in Južna Amerika, natančneje dežele, kot so Kongo, Biafra, Angola, Nikaragva, Sejšelski otoki, so po eni strani kazalci tega vzpona, pomenile pa so tudi prelomnico, saj se je – tudi zaradi vse večje prisotnosti medijev – odzvala mednarodna skupnost in preko določil Ženevske konvencije ter resolucije Generalne skupščine OZN 44/36 takšno uporabo najemnikov tudi obsodila. Mednarodna skupnost zdaj za najemanje tujih vojakov in tujcev grozi celo s sankcijami, medtem ko jim je Ženevska konvencija odtegnila zaščito kot vojnim ujetnikom. A svet gre naprej, pojavljajo se nove potrebe po izurjenih posameznikih, prebivalstvo nekaterih evropskih držav se stara in ne morejo več zagotavljati toliko vojakov, kolikor so jih obljubili mednarodnim vojaškim zavezništvom, nekatere države pa potrebujejo za uresničevanje svoje zunanje politike čedalje več vojakov. Tako se rekrutiranje tujcev nadaljuje, bo-

disi s pomočjo zasebnih vojaških organizacij, bodisi preko delovnih dovoljenj, dovoljenj za bivanje, obljubi državljanstva ...

Tudi Slovenija se srečuje z nekaterimi izzivi, zato mora razmisliti o svojih zmožnostih in pripravljenosti na zgraditev ustreznega sistema, ki bi tujcem omogočal vstopiti v slovensko vojsko ter se integrirati v slovensko družbo. Ali bo to naredila po vzoru Belgije in Luksemburga, ali po vzoru Francije ali Velike Britanije, ali pa bo sledila zgledu ZDA, je vprašanje, ki ga je treba rešiti v bližnji prihodnosti. Primeri nudijo veliko možnosti diskusije, kar je v demokratični družbi prav gotovo smiselno.

2. DEL

INTEGRACIJA PRISELJENCEV IN SLOVENSKA VOJSKA

KULTURNA INTEGRACIJA PRISELJENCEV V SLOVENIJI

Stopnja dosežene (socialno-ekonomske, jezikovne, verske, kulturne, politične) enakopravnosti priseljenecv v Sloveniji predstavlja pomemben vidik stabilnosti in notranje varnosti Slovenije kot osrednjega strateškega prostora Slovenske vojske. Prav zato smo v okviru naše raziskave o širši integracijski problematiki družbe, v kateri deluje Slovenska vojska, tudi tem vprašanju posvetili posebno pozornost. Prvo težišče raziskave je na spodbujevalnih oziroma zaviralnih pogojih za izražanje etnične, verske, jezikovne in kulturne identitete priseljenecv v slovenski družbi. Drugo težišče predstavljajo dejavniki in kazalci, ki pogojujejo oziroma pričajo o položaju priseljenecv, njihovih potomcev in njihovih kulturnih dejavnosti, tradicij in vrednot v Sloveniji. Tretji del tega poglavja pa je posvečen obstoječim pogojem za kulturne (zlasti društvene) aktivnosti priseljenecv, ki predstavljajo enega od ključnih dejavnikov njihovega kulturnega življenja.

Pri raziskavi smo si – razen z rezultati drugih dosedanjih raziskav – pomagali tudi s podatki iz obstoječe *Ankete o položaju priseljenecv, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji* (Anketa ISIM 2005). Večina anketiranih poudarja, da so ponosni na svoje narodnostno poreklo, približno tretjina pa jih priznava, da po potrebi zatajijo svojo etnično identiteto ali poreklo. Pri tem največkrat omenjajo narodnostno nestrpnost (tudi v različnih uradih in javnih zavodih) kot razlog za prikrivanje svoje etnične identitete. Med 249 anketiranimi je manj

kot deset takšnih, ki vidijo kakršnokoli prednost v svoji priseljski situaciji; kot prednost navajajo znanje dveh maternih jezikov in vraščenost v dve kulturi. Skoraj vsi pa s precejšnjim poudarkom pišejo o težavah, ki jim jih v Sloveniji prinaša njihovo neslovensko poreklo. Velik del anketiranih ima sporno predstavo o državljski enakopravnosti. Mnogi se počutijo enakopravne že s tem, da je vsaj en član družine redno zaposlen, da otroci obiskujejo šolo in da imajo kaj jesti. V njihovih odgovorih na vprašanja o konkretnih vidikih njihove enakopravnosti pa se pokaže povsem drugačna slika njihove priseljske realnosti. Pogosto v njihovih odgovorih je navajanje lastne izkušnje z etnično diskriminacijo v šolah, pa pri podeljevanju štipendij, iskanju zaposlitve, na delovnem mestu in pri poklicnem napredovanju.

Več kot 90 % vseh tistih anketirancev, ki poudarjajo versko diskriminacijo, se (ne glede na lastno versko pripadnost) sklicuje na primer ljubljanske džamije. Le malo manjši pa je delež tistih, ki opozarjajo tudi na pravno (izbrisani) in politično neenakopravnost, zlasti na dejstvo, da kot nepriznane manjšine nimajo svojih predstavnikov v državnem zboru. Mnogi s tem povezujejo tudi svojo kulturno neenakopravnost, predvsem diskriminiranost pri podeljevanju državnih subvencij za kulturne dejavnosti v okviru etničnih skupnosti. Iz anketnih odgovorov se kaže prepad med formalnimi oziroma reprezentativno prikazovanimi in realnimi pogoji za svobodno izražanje etnične/kulturne identitete priseljencev v Sloveniji ter za enakovredno vključevanje njihovih kulturnih dejavnosti, tradicij in vrednot v slovensko nacionalno kulturo. Prav tako omejen je tudi dostop nepriznanih manjšin do oblikovanja družbenih norm nacionalne skupnosti, ki naj bi ji te manjšinske skupnosti pripadale.

Odgovori anketiranih večinoma odražajo mnenja, da imajo priseljenci slabše pogoje za kulturno-umetniško delovanje kot drugi državljani, da osrednji slovenski mediji tako rekoč ne poročajo o njihovih kulturno-umetniških dejavnostih, da slovenska država te dejavnosti le mačehovsko podpira in da je torej kulturni položaj priseljencev v tej državi nedvomno obroben. Vzrok in posledico takšnega stanja vidijo v prevladovanju negativnih stereotipov o priseljenicah, v trdovratno zakoreninjenih predstavah, ki tvorijo izkrivljeno javno podobo priseljencev. Velik del anketirancev vključuje v ta začarani krog verižnih členov, ki hkrati delujejo vzročno in posledično, na prvem mestu svoj neenakopravni socialno-ekonomski položaj, ki je tesno dvosmerno povezan z njihovim neenakopravnim položajem na področju politike, izobraževanja in poklicnega napredovanja. Podobno dvosmerno vlogo v tem krogu dejavnikov in učinkov pripisujejo tudi verski neenakopravnosti ter vsem drugim oblikam etnične dis-

kriminacije in ksenofobije, od prezirljivega odnosa slovenskih sokrajanov pa vse tja do prikritega ali očitnega zapostavljanja s strani posameznih uslužbencev v državnih uradih in javnih zavodih, deloma pa tudi s strani slovenskega pravnega sistema ter zakonodajne in izvršne oblasti v državi.

ENAKOPRAVNA INTEGRACIJA PRISELJENCEV KOT DEJAVNIK STABILNOSTI IN NOTRANJE VARNOSTI STRATEŠKEGA PROSTORA SLOVENSKE VOJSKE

Tudi v tem poglavju so povzeti rezultati Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji (Anketa ISIM 2005), ki potrjujejo ugotovitve domala vseh dosedanjih raziskav o položaju priseljencev v Sloveniji. Vzajemna vzročnost med političnim, socialno-ekonomskim, jezikovnim in kulturnim položajem (ne samo priseljencev) je že lep čas splošno priznano dejstvo, ki ga tudi najsodobnejše empirične raziskave vedno znova potrjujejo. Na kakšne načine torej vplivata politični in socialno-ekonomski status priseljencev na njihov jezikovni in kulturni položaj, si najbrž ni težko predstavljati. Na eni strani ima kulturna dejavnost s slabšo ekonomsko osnovo manjše možnosti za preživetje in polnokrvni nadaljnji razvoj, kot pa jih ima kulturna dejavnost z boljšo ekonomsko osnovo. Na drugi strani pa kvalitetni kulturni, gospodarski itd. prispevek priseljencev v novi domovini ne more doseči zasluženega ugleda, če ga nacionalni mediji ignorirajo, njihove etnične skupnosti pa nimajo sredstev za tako močne lastne medije, da bi bili odmevni na nacionalni ravni.

Težje pa si predstavljamo, kako deluje omenjena vzročnost v obratni smeri, namreč, kako vplivata jezikovni in kulturni položaj priseljencev na njihov socialno-ekonomski status. Nizka stopnja jezikovne in kulturne integracije priseljencev, tj. nizka stopnja sprejetosti njihovih jezikov, kulturnih tradicij in vrednot v širši družbi, pomaga ohranяти ksenofobni odnos pripadnikov večinske družbe do priseljencev. Ksenofobni odnos pa seveda vpliva na socialno-ekonomski položaj priseljencev, saj se tak odnos – po izkušnjah priseljencev – kaže tudi pri njihovih možnostih v okviru šolanja, zaposlovanja in poklicnega napredovanja. V tem krogu dejavnikov in učinkov torej igrajo ključno vlogo, poleg samih priseljencev in stopnje organiziranosti njihovih skupnosti, predvsem slovenska država in nacionalni mediji. Pri tem lahko tudi Slovenska vojska s svojim zgledom – ob zadostni javni promociji priporočenih ukrepov za večje

upoštevanje kulturne, jezikovne in verske različnosti svojih pripadnikov – odigra pomembno vlogo.

Najodločilnejšo vlogo pa lahko odigra slovenska država z intenzivnejšim bojem proti ksenofobiji, z enakopravnejšo vključitvijo priseljenjskih jezikov in kultur v redne učne vsebine in z ustrežnejšo finančno in strokovno podporo kulturnim interesom priseljenjskih skupnosti, mediji pa z večjim zanimanjem za kulturni prispevek priseljencev v zakladnico slovenske nacionalne kulture, kar bi hkrati predstavljalo večjo javno promocijo priseljenjskih kulturnih dosežkov in vrednot v slovenskem prostoru. Svet Evrope in Evropska komisija sta na področju enakopravne integracije priseljencev sprejela že vrsto dokumentov, ki jih bo slovenska država morala slej ko prej upoštevati. Pričakovanjem EU pa ne bo mogla zadostiti s kozmetičnimi ukrepi, ki polnijo nekatera dosedanja slovenska poročila o upoštevanju evropskih intervencij na tem področju, temveč s kvalitativnim preverjanjem uresničevanja integracijskih načel, kot ga omogočajo doslej sprejeti modeli za ocenjevanje stopnje integracije priseljencev.

PODOBE PRISELJENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV V SLOVENSKIH MEDIJIH IN POPULARNI KULTURI

Raziskava o podobah potomcev priseljencev v medijih in popularni kulturi, zaradi samega predmeta obravnave pa tudi širše, torej priseljencev nasploh, je del širše raziskovalne perspektive, ki raziskuje vključenost oziroma ne vključenost druge generacije priseljencev v slovensko družbo. Teza te raziskave je, da je poleg številnih institucionalnih in formalnih dejavnikov, ki otežujejo integracijo druge generacije priseljencev v slovensko družbo, treba vzroke za ne vključenost iskati tudi na strani slovenske družbe – odnosa večinskega prebivalstva, ki se v medijih in popularni kulturi ne le odraža, ampak tudi oblikuje.

Namen študije o medijskih in drugih podobah priseljencev ter njihovih potomcev je predstaviti in analizirati (nekateri) ključne momente dominantne medijske in popularne kulture, ki proučevano populacijo odvrčajo od integracije v slovensko družbo. Zaradi širine predmeta raziskave (obsežnost in kompleksnost medijske ter popularne kulture) je raziskava zastavljena »problemsko« – raziskovalni žarometi so usmerjeni samo na nekatera mesta v medijih in popularni kulturi, ki se kažejo kot posebej problematična, vredna razmisleka in kritične analize. Gre torej za raziskavo, ki kaže v prvi vrsti na problematičnost nekaterih postopkov, režimov reprezentiranja priseljencev in njihovih potomcev. Predmet

obravnave so torej predvsem izbrane problematične prakse reprezentiranja priseljencev in njihovih potomcev.

Osnovni problem in/ali postopek problematičnega reprezentiranja priseljencev in njihovih potomcev je konstruiranje, poudarjanje in esencaliziranje njihovega razlikovanja od dominantnega, večinskega, »slovenskega« prebivalstva. Priseljenci in njihovi potomci so torej iz takšne perspektive nekaj, če ne že radikalno drugega ali radikalno Drugi, pa nedvomno pomembno drugega, pomembni Drugi. Z besedami Edwarda W. Saida (1996: 3), imamo torej opraviti z »način[om] mišljenja, ki temelji na ontološkem in epistemološkem razlikovanju med« domačini in tujci, »Slovenci« in »priseljenci«. In nadalje, ponovno s Saidovimi (1996: 14) besedami, opraviti imamo s »slog[om]« »Slovencev« nad priseljenci in njihovimi potomci »pri gospodovanju /.../, restrukturiranju in izvajanju oblasti nad njim.«

PATRIOTIZEM KOT IZZIV? POMEN USPEŠNE INTEGRACIJE POTOMCEV PRISELJENCEV ZA SLOVENSKO VOJSKO

Izhodišče za razpravo o integraciji potomcev priseljencev in razumevanju vrednot so bili naslednji statistični podatki, ki izhajajo iz popisa prebivalstva iz leta 2002: delež brezposelnih med priseljenci in njihovimi potomci v Sloveniji je bil večji od celotnega slovenskega povprečja in delež brezposelnih med potomci priseljencev večji od deleža brezposelnih priseljencev. Dosedanje raziskave ekonomske integracije priseljencev in njihovih potomcev pa so tudi pokazale, da je odstotek zaposlenih v vojaških poklicih med priseljenci in njihovimi potomci nižji kot pri prebivalcih, ki so se opredelili za Slovence. V povezavi z zaposlovanjem in potomci priseljencev smo izpostavili predvsem eno od dimenzij integracije, in sicer socialno-ekonomsko integracijo.

Preko razumevanja (ne)vklučenosti mladih neslovenskega porekla v slovensko družbo in njihovega razumevanja vrednot – še posebej vrednot, tesno povezanih s koncepti lojalnosti do države, državljanstva in s tem tudi z odnosom do Slovenske vojske in potencialnega zaposlovanja v njej – smo poskusili identificirati kritična mesta v slovenski družbi, ki potomce priseljencev odbijajo od integracije, in izoblikovali predloge, kako ta odnos spremeniti na bolje. Številnejše zaposlovanje potomcev priseljencev v Slovenski vojski bi pripomoglo k njihovi boljši socialno-ekonomski integraciji, na drugi strani pa bi Slovenska vojska reševala kadrovske probleme v lastnih vrstah. Zato nas je zanimalo, 1. ka-

kšni so razlogi, da se potomci priseljencev socialno-ekonomsko (ne) integrirajo v večinsko družbo, in 2. kakšen je specifični razlog ali več razlogov, da se potomci priseljencev ne zaposlujejo v Slovenski vojski. Postavili smo si vprašanje, ali potomci priseljencev drugače vrednotijo delo in vojaški poklic, državljanstvo in s tem povezani patriotizem ali pa naj razloge iščemo na strani delovne organizacije, torej Slovenske vojske oziroma širše v družbi.

Analiza doslej opravljenih raziskav o integraciji potomcev priseljencev je pokazala, da so potomci priseljencev zelo heterogena skupina, da je integracijska dinamika odvisna od več objektivnih in subjektivnih dejavnikov in zato je potrebno procesa integracije in izoblikovanja vrednot obravnavati z različnih vidikov. Analiza pogovorov, ki smo jih opravili z manjšo, nereprezentativno skupino potomcev priseljencev, pa je dala večpomenske odgovore, kako sogovorniki razumejo in rangirajo vrednote. V povezavi z zaposlovanjem v Slovenski vojski smo več pozornosti namenili razumevanju patriotizma, ki je kot osrednja vrednota v Slovenski vojski opredeljen zelo tradicionalno, in kot takega smo ga definirali kot avtoritarni tip patriotizma. Prav takšno razumevanje patriotizma je nekonsistentno z razvojem institucije Slovenske vojske v delovno organizacijo, predvsem pa je lahko neposredna ali posredna ovira za zaposlovanje posameznikov, ki tvorijo multiple lojalnosti.

DEMOGRAPHIC, ETHNIC AND MIGRATION DYNAMICS IN SLOVENIA AND THEIR IMPACT ON THE SLOVENIAN ARMY

SUMMARY

PART 1

DEMOGRAPHIC, ETHNIC AND MIGRATION DYNAMICS IN SLOVENIA AND THE EMPLOYMENT IN THE SLOVENIAN ARMY

DEMOGRAPHIC, ETHNIC, AND MIGRATION DYNAMICS IN SLOVENIA

The chapter on demographic, ethnic and migration dynamics in Slovenia renders some basic structures of population in Slovenia. It contains seven sections focused on more specialized and detailed analyses of age, gender, reproduction and migration of the population, as well as its ethnic, language, and religious structures. The chapter yields many new or less known findings. To sum it up, one may say that Slovenia is demographically comparable to most of other European countries. It has low mortality and fertility rates, high proportion of elderly population, and relatively intense migration flows. About one half of the population does not live in their place of birth or in the place of their first settlement. Speaking of migration, the so-called »*zdomstvo*« (temporary migrant work) may not be excluded as it usually becomes a definite form of emigration. *Zdomstvo* was introduced as a political solution of economic problems in former Yugoslavia. Most migrants have come to Slovenia from other Yugoslav republics (90 %). They represent about 8 % of Slovenian population. A detailed analysis of their ethnic structure reveals that these migrations were not accidental. In the past (before its independence in 1991), Slovenia had always been a part of other, larger multi-ethnic states. This fact had a tremendous impact on the changes

of its ethnic structure either through the shifting of its boundaries or through migration and ethno-cultural assimilation of Slovenians or non-Slovenians. It is possible to argue that the number of some ethnic groups in Slovenia is considerably underestimated in the 2002 census data. Thus the estimated share of Slovenians goes beyond 90 %. A predominant share of population stated Slovenian as their mother tongue (88 %), while the use of Slovenian language at home reached 92 % according to the census of 2002. Additionally, there was about 5 % of the population using Slovenian simultaneously with another language, which in most cases happened to be the so-called "Serbo-Croatian". Slovenia is a country with a pronounced catholic (roman-catholic) tradition. 58 % of the whole population declared themselves as Catholics, which makes up to 91 % of all self-designated believers. Another confession with a long historical tradition in Slovenia is Protestantism. The largest protestant group in Slovenia is the Lutherans (about 15,000). The second largest religious group in Slovenia is the Muslims, stemming mostly from Bosnia and Herzegovina (about 50,000). A bit less numerous (in the third place) are the Orthodox. It is important to stress that the number of the religiously affiliated persons declined from 77 % to 64 % of the population in the period between 1991 and 2002.

THE UNEMPLOYED, IMMIGRANT WORKERS (FOREIGNERS), AND THE EMPLOYMENT IN THE SLOVENIAN ARMY

This chapter deals with the employment in the Slovenian armed forces regarding the professional personnel completion or replacement. From this point of view, an insight into the employment structure of the population is vital. Labor market potentials vary in education and skill, as well as in age, gender, and other attributes. They depend on both, the employment rate and employability. Apart from internal human resources, the unemployed seem to be the main group of interest in terms of potential employment in the Slovenian Army. According to the 2002 census data, there were more than 100,000 unemployed persons in Slovenia, which was much higher compared to the figures (about 60,000) of the Office for Employment of the Republic of Slovenia (OERS). Census data reveal that there were only 6 % of women represented in military professions in Slovenia at the time. The percentage is even lower among younger employees. Women represent an important source and target group for military posts since women comprise more than a half of the unemployed at the moment. Addi-

tionally, the size and structure of the unemployed population allows for only about 5,000 prospective employees in the Slovenian Army. However, there are certain regions where the potential is higher: e.g. Styria, Carinthia, Prekmurje, Bela Krajina, Kočevska, and Istria. On the other hand, about 11 % of the unemployed were born outside Slovenia – in the republics of former Yugoslavia. For them, the probability to be unemployed in Slovenia is one-and-a-half times higher than for those who were born in Slovenia. The inhabitants of Slovenia with a residence permit, yet without citizenship, might be considered as the next important resource for military posts in the Slovenian armed forces. The employment of foreign citizens has rapidly increased in these past few years. Nevertheless, Slovenian labor market does not meet the needs of certain occupations since about one half of the foreign workers are employed in construction and building (approximately 7,000 per year). In addition, the act on military service very rigidly defines the conditions of an employment in the Slovenian Army. Beside the age limit and other constraints, the Slovenian citizenship is compulsory. Since the conditions of the attainment of Slovenian citizenship are also very rigid, it seems reasonable to rethink or to loosen up the conditions for those willing to find an employment in the Slovenian Army on a long-term basis. The other possibility would be to adjust the existing act to the labor market supply in the way that it would entitle the residents without Slovenian citizenship to serve in the Slovenian Army as well.

IMMIGRATION LEGISLATION AND POLICY IN SLOVENIA

As the 'central-south-eastern part of Europe', Slovenia is subjected to very diverse migration tendencies. The consequences of these trends are clearly visible in several spheres of life. The legislation that presently regulates the migration issues in this part of Europe is thus a mixture of rational fears, such as the introduction of the Schengen decrees, and of irrational fears, such as various experiences, myths and events, closely associated with migrations. In spite of the constant migration dynamics – or perhaps owing to it – certain caution can be noted in this part of Europe in connection with foreign workers and refugees, as well as certain reticence or refusal to move abroad. Although Slovenia, as a relatively small part of the EU labor market, is only beginning to create its migration policy, a great measure of caution is characteristic of this process. This is reflected not only through various public opinion polls but also through the

organization of state-financed institutions dealing with migration matters. Interesting are different, even contradicting wishes of various protagonists within and outside the country. At the end of April 2007, the Ministry of Labor, Family and Social Affairs thus established that 58,317 foreigners worked in Slovenia on the basis of legal work permits. The number of applicants is increasing from day to day, the same as the number of employers seeking this kind of labor force. No fast inflow of workers from the EU, who are allowed to work in Slovenia without work permits, is expected. Only 3,206 EU workers had applied for work till April 2007. The majority of them came from Slovakia (1,032), followed by Austria (354), Bulgaria (297), Italy (282), Poland (250), and Germany (231). From the Baltic countries, for example, only 16 workers had arrived to Slovenia by then. There are also 115 refugees living in Slovenia. The number of granted asylums in Slovenia is actually amongst the lowest in the EU and is, in the opinion of various international organizations such as Amnesty International, amongst the most serious problems of the Slovenian migration policy.

THE INFLUENCE OF SOCIAL DYNAMICS ON THE EMPLOYMENT IN THE SLOVENIAN ARMY

Social changes that are a consequence of demographic and ethnic dynamics in Slovenia are emphasized in this chapter. The purpose was two-fold: to evaluate the significance of migration, ethnic and demographic changes for the Slovenian Army, and to identify the reasons for relatively unsuccessful adaptation of the Slovenian Army as a professional working organization to the emerging social changes. The latter has had a significant effect on the insufficient completion of the military staff planned within the institution in question.

The author evaluated in particular the importance of demographic dynamics in the employment strategies of young people and its consequences for the Slovenian Army. The result of this evaluation was that the whole Slovenian economy is confronted with a deficiency of labor force, a problem that is ubiquitous in certain branches. However, the economic sector is trying to solve this problem by hiring foreign labor force. On the other hand, hiring migrants is unacceptable for the Slovenian Army. Moreover, according to the army's employment policy, eventual workers with dual citizenship are also refused.

An examination of the internal functioning of the army as a working organization is certainly necessary, but insufficient. In order to identify the rea-

sons for staff deficiency in the Slovenian Army, we have to consider a broader social context and take into account an analysis of social dynamics. The problem of negative employment trends and increasing departures of employees from the Slovenian Army has to be investigated together with the transformation of social values. These are changing according to the changes in social environment, i.e. social dynamics in different periods of time. Thus, the discrepancy between the values accepted by the Slovenian Army and general social values could be seen as the cause of the implementation of restrictive employment policy in the military sector.

Comprehensive analyses of the contemporary research into the employment issues in the Slovenian Army and the data acquired from the Department of Employment in the Slovenian Army represent a basis for the formulation of certain recommendations in terms of reducing the employment deficiencies in the army. The recommendations include, firstly, the strategies of the above mentioned Department for keeping the staff from leaving the army; and secondly, a recommendation for the employment of dual citizens and for an integral care of the army staff and their families. Finally, the Slovenian Army has to recognize and adopt the changes in the surrounding social dynamics as well as the changes of general social values.

MERCENARIES IN THE 20TH AND 21ST CENTURIES

Mercenary activities have been experienced throughout the history of their ups and downs. The reasons were varied, the common denominator is likely the fact that their practices have always been controversial since their motives, on the one hand, were clear (money), while their loyalty, on the other hand, was questionable (the best provider). The end of the 18th century signifies the end of large mercenary armies as they were largely replaced by draft systems. Furthermore, nation states built their legitimacy also on the fear of strangers, Others. Mercenaries entered the twentieth century through the back door. Most of them were involved in the so-called Third World, often on risky, "dirty" tasks. The First and Second World Wars have managed to avoid their involvement, but the Post-Colonial era and the period of Cold War provided their return. Indochina, Africa, South America, particularly countries like Congo, Biafra, Angola, Nicaragua, the Seychelles were indicators of their rise, but it was also due to the increased presence of the media that the international community

responded and – through the provisions of the Geneva Convention and the UN General Assembly Resolution 44/36 – condemned the use of mercenaries. The international community now threatens with sanctions for the recruitment of foreigners, while the Geneva Convention has put in question the POW protection for foreign soldiers. But the world goes on, there are increasing needs for trained individuals, populations of some European countries are aging and no longer able to provide as many soldiers as promised to the international military alliances, and some countries need more and more soldiers for the implementation of their foreign policies. The recruitment of foreigners thus continues, either through private military organizations or through work permits, residence permits, citizenship promises etc. Slovenia also faces challenges in this area, therefore it should consider its ability and possible willingness to build an appropriate system that would allow foreigners to enter the Slovenian army and integrate into the Slovenian society. Should that system follow the Belgium and Luxembourg example, or the example of France or Great Britain or the USA, is the issue that should be resolved in the near future. These examples offer great potentials for discussion, which is certainly something we can expect from a democratic society.

PART 2

INTEGRATION OF IMMIGRANTS AND THE SLOVENIAN ARMY

CULTURAL INTEGRATION OF THE IMMIGRANTS IN SLOVENIA

The level of the achieved (social-economic, religious, cultural, linguistic, political) equality of the immigrants in Slovenia represents an important aspect of the stability and internal security of Slovenia as the central strategic space of the Slovenian Army. For this reason, a considerable part of the broader research into the integration problems of the society in which the Slovenian Army has been functioning and planning its further development dealt with the abovementioned topics as well. The first focus was on the factors observed in Slovenian society that stimulate the immigrants' expressing or concealing their ethnic and cultural identity. The second focus was on the factors and indicators, which condition or testify to the position of the immigrants, their descendants and their

cultural activities, traditions and values in Slovenia. The third focus was on the existing conditions of the immigrants' cultural activities, which represent one of the major aspects of their cultural life.

Besides the published results of various related researches, a major source for this study was *The Questionnaire on the Cultural Position of the Immigrants and their Descendants* (Anketa ISIM 2005). The majority of the inquired immigrants and their descendents stated that they were proud of their ethnic origin, whereas one third of the informants declared that they tended to conceal their ethnic/cultural identity whenever they found it necessary. The most frequent reason they mentioned in this connection was ethnic intolerance – even in various offices and public institutions. Among the 249 inquired immigrants and their descendants, less than ten persons saw any advantage in their immigrant situation (most of them mentioned their “natural bilingualism” and their being rooted in two different cultures). On the other hand, almost everyone else wrote about numerous disadvantages of being non-Slovenian in Slovenia. A large share of the inquired immigrants had a questionable idea about their equality. Some of them felt equal as soon as one member of the family got employment, as soon as the family had enough to eat and their children had a chance for schooling. A very different picture of their immigrant reality, however, shows in their answers to the questions about some particular aspects of their equality. Quite frequent in their answers is their mention of their own experience of ethnic discrimination at school, in their search for employment or scholarship, and at work, especially in their chances for promotion.

More than 90 % of all those who emphasized religious discrimination (regardless of the religion they professed) pointed out the notorious case of the Ljubljana mosque. Only a bit smaller was the share of those who pointed to legal (the erased residents) and political inequality of their ethnic communities, considering the fact that – unlike the constitutionally recognized national minorities – they have no parliamentary representatives of their own. Many saw this as a reason for their cultural inequality, especially in terms of Slovenian state subsidies for their cultural activities.

Most of the answers reflected the opinion that the conditions under which the immigrants' ethnic communities were trying to develop their cultural activities could not compare to much more favorable conditions of the cultural activities of the national majority or those of the constitutionally recognized minorities. Furthermore, Slovenian media hardly ever report on their cultural-artistic events and achievements. The causes and the consequences of this can

be found in the negative stereotypes relating to the immigrants, in the obstinate perceptions underlying the distorted public image of the immigrants.

EQUAL INTEGRATION OF IMMIGRANTS AS A FACTOR OF STABILITY AND INTERNAL SECURITY OF THE STRATEGIC SPACE OF THE SLOVENIAN ARMY

Like the previous chapter, this chapter also summarizes the results of *The Questionnaire on the Cultural Position of the Immigrants and their Descendants* (Anketa ISIM 2005), which mostly confirm the findings of other recent studies on the position of the immigrants in Slovenia. The interdependence of the political, socio-economic, linguistic and cultural positions of a community is a generally recognized fact, repeatedly confirmed by most recent empirical research as well. It is not difficult to understand how the political and social-economic status of the immigrants affects their cultural position (their language status, the status of their cultural traditions, standards and values, the status of their artistic production). On the one hand, cultural-artistic production with a weak economic basis has a weaker chance to survive and flourish than cultural-artistic production with a strong economic basis. On the other hand, even significant cultural, artistic, economic etc. contributions of the immigrants cannot win the deserved public recognition in their new homeland if the national media ignore them, whereas the immigrant ethnic communities lack the financial sources necessary for strengthening their own media.

If all of that is self-evident, it might be a bit harder to understand how this mutual causality functions the other way round: how the cultural position of the immigrants influences their socio-economic status. A low level of the immigrants' linguistic and cultural integration, i.e. insufficient acceptance of their languages, cultural traditions, values and artistic production in broader society helps maintain a xenophobic attitude of the majority society towards the immigrants. Judging by the immigrants' experiences, xenophobic reactions can vitally reduce the immigrants' chances for employment, various scholarships and grants, and professional career. Besides the immigrants themselves and the organization level of their communities, the Slovenian State and the national media can play the most crucial part in this vicious circle of causes and effects. In this respect, the Slovenian Army can also provide a valuable example if it

takes the recommended measures in order to treat the cultural, religious and language diversity of its members with due respect and attention.

The most decisive effect, however, can be achieved by the Slovenian State and the national media – the former by means of a more resolute fight against xenophobia, a more equal inclusion of the immigrants' languages and cultures in the national educational contents and a more appropriate financial and professional support of the immigrant communities' cultural interest and activities; the latter by an increased interest in the immigrants' cultural and artistic contribution to the national cultural and artistic treasury. The Council of Europe and the European Commission have provided a number of documents in the field of equal integration of immigrants. Sooner or later the Slovenian State will have to follow these recommendations – not only in terms of cosmetic measures convenient for reports on Slovenian achievements in this field, but also by in-depth supervision of the actual implementation of the integration principles. The EU-proposed models for the assessment of the integration of immigrants have certainly enabled such supervision.

REPRESENTATIONS OF IMMIGRANTS AND THEIR DESCENDANTS IN SLOVENIAN MEDIA AND POPULAR CULTURE

The research into representations of the descendants of immigrants in Slovenian media and popular culture – considering the subject matter of this book, representations of immigrants will be analyzed as well – is a part of a research perspective which studies the inclusion or exclusion of second-generation immigrants into (from) Slovenian society.

This chapter of the book rests on the thesis that in addition to numerous institutional and formal factors which condition the integration of the second generation of immigrants into Slovenian society, the causes of exclusion must also be sought within Slovenian society itself – the attitude of the majority population towards immigrants, which is not only reflected in but also formed by the media and popular culture.

The purpose of the paper is to present and analyze certain tendencies in Slovenian media and popular culture which discourage the immigrants and their descendants from integrating into Slovenian society. Owing to the scope of the research topic (the size and complexity of the media and popular culture), the research has been “problem-oriented”; the research spotlights have been

focused only on certain places in the media and popular culture which have proved to be problematic, worthy of consideration and critical analysis. Therefore, the research has focused on the problematic nature of certain processes, regimes of representing the immigrants and their descendants.

The main method of problematic representation of immigrants and their descendants is the constitution and essentialization of their differentiation from the dominant, majority “Slovenian” population. From this perspective, the immigrants and their descendants are something, if not radically different or radically Other, then certainly importantly different and importantly Other. In Edward W. Said’s words (1978: 2), we deal with “a style of thought based on an ontological and epistemological distinction made between” “Slovenians” and “immigrants”. Furthermore, again in Said’s words (1996: 14), we deal with a “style” of “Slovenians” “for dominating, reconstructing and having authority over” the “immigrants”.

IS PATRIOTISM A CHALLENGE? THE SIGNIFICANCE OF SUCCESSFUL INTEGRATION OF THE DESCENDANTS OF IMMIGRANTS FOR THE SLOVENIAN ARMY

The following facts that are based on the 2002 Slovenian Census served as a starting-point for the chapter on integration of the descendants of immigrants in Slovenia and the understanding of the value system they construct: the percentage of unemployed persons among the immigrants and their descendants in Slovenia was higher than the total share of unemployed persons in Slovenia, and the percentage of unemployed persons among the descendants of immigrants was higher than the percentage of unemployed immigrants. Furthermore, previous research on economic integration of the immigrants and their descendants has shown that the percentage of the immigrants and their descendants employed as army professionals is lower than the share of such persons in the non-immigrant population. In correlation to employment we have thus emphasized the socioeconomic dimension of integration.

The main goals were to understand the dynamics of (non)integration of young people of non-Slovenian origin into Slovenian society, and to identify their value system. The values connected to the concepts of loyalty to the state, citizenship and consequently the attitude toward the Slovenian Army and potential employment in the Army, were taken under scrutiny. Following that, we

tried to identify the crucial points in Slovenian society that hinder the integration of the immigrants' descendants, and finally, to formulate the recommendations for the improvement of their integration.

Stimulating the increase of employment of the descendants of immigrants in the Slovenian Army could help improve their socioeconomic situation. At the same time, the Slovenian Army as a working organization could partly solve its recruiting problem. Firstly, we wanted to discover the reasons that hinder the socioeconomic integration of the descendants of the immigrants in Slovenia, and secondly, the reasons that hinder their employment in Slovenian armed forces. The main questions were: Do the descendants of the immigrants in Slovenia value work, military career, citizenship and patriotism in a different way? Should we search the reasons for the lack of their employment in the Slovenian Army within their value system or, perhaps, within the society at large?

The analyses of the research on the integration of the descendants of immigrants shows that we are dealing with highly heterogeneous group of people. Their integration dynamics is often dependant upon multiple objective and subjective factors. Therefore, the two inter-dependent processes – the process of integration and the process of value formation – must be approached from different angles. The qualitative analyses – interviews were made with a small group of the descendants of immigrants – also pointed out the multilayered frameworks of value formation.

In dealing with the employment policy and the Slovenian Army, we could not avoid the concept of patriotism, the central value in the Slovenian Army. The conclusion was that in the Slovenian Army patriotism is defined very traditionally and therefore it could be designated as an authoritarian type of patriotism. Such understanding of patriotism is not consistent with the contemporary transformation of the Slovenian Army into a professional working organization. Furthermore, it could obstruct the employment of individuals who form multiple loyalties.

IMENSKO KAZALO

A

Ahamad, Aijaz, 130, 136
Anzeljc, Vojko, 132
Arrighi, Giovanni, 56, 57
Aspinall, Terry, 79, 82

B

Bajda, Polona, 117, 128
Balažic Bulc, Tatjana, 96, 106
Bernik, Ivan, 70
Bešter, Romana, 70, 116, 118, 126,
137, 138, 140, 141, 146, 151, 152
Bielefeld, Ulrich, 130, 136
Brezigar, Sara, 63, 64, 70, 118, 126

C

Cakirerk, Rana, 111, 126
Callan, Tony, pravo ime Costas
Georgiu, 75, 79
Canaday, Marquis, 76, 82
Cancedda, Alessandra, 95, 107, 123,
128
Crystal, David, 121, 127

Č

Čopič, Vesna, 103, 106
Čurin Radovič, Suzana, 8–10, 103,
106

D

Daatland, Dan D., 106, 127
Damjanić, Davorin, 38
Debay, Ives, 80, 82
Debeljak, Aleš, 136
Dedić, Jasminka, 94, 106
Dekleva, Bojan, 88, 92, 94, 106, 140,
142, 144, 152
Denard, Bob, 78
Djurić, Branko, 132, 133
Douglas, Alexander, 80, 82

E

Engels, Friedrich, 136
Erjavec, Karl, 61

F

Faulques, Robert, 78
Fekonja, Martina, 117, 128
Ferbežar, Ina, 96, 107

Friganović, Mladen, 13, 38
Furlan, Branimir, 147, 152

G

Gajšek, Nuška, 73, 77, 82
Gil-Robles, Alvaro, 104, 108, 110,
120, 128
Golash-Boza, Tanya, 90, 91, 106, 118,
121, 127
Gombač, Jure, 1, 3, 4, 8, 49, 51, 57,
71, 84
Gosar, Anton, 89, 94, 106, 114, 127
Goss, Jon, 52, 57
Graddol, David, 121, 127
Gregorčič, Marta, 57
Grilc, Uroš, 10, 106
Grizold, Anton, 150, 152
Grosman, Meta, 96, 106, 121, 127

H

Haček, Miro, 147, 152
Hall, Stuart, 131, 136
Hanžek, Matjaž, 104, 114, 120
Harris, Mike, 78, 82
Heffner, Karl, 39
Hoare, Mike, 75, 78, 80
Horne, Gerald, 78, 82

J

Jakič, Manica, 144, 146–148, 152
Jalušič, Vlasta, 94, 106
Jeffs, Nikolai, 136
Jelušič, Ljubica, 62, 67, 68, 70
Josipović, Damir, 1, 3, 8, 13, 14, 18,
24, 25, 27, 28, 31, 32, 35–38, 41,
46, 47, 88–90, 92, 106, 115, 116,
127

Jularić, Lidija, 142, 152

K

Kanduč, Zoran, 22, 38
Kasavubu, Joseph, 78
Kejžar, Barbara, 149, 152
Klopčič, Vera, 94, 100, 104, 106
Kobolt, Alenka, 94, 106
Kodrič, Urša, 150, 152
Koenig, Ernest, 79
Komac, Miran, 9, 10, 70, 94, 98,
100, 104, 106, 107, 109, 121, 123,
125–127, 151, 152
Korošec, Valerija, 141, 152
Koter, Marek, 39
Kotnik-Dvojmoč, Igor, 60, 65, 67, 68,
70, 147, 152
Kovač, Bogomir, 60, 65, 70
Kožuš-Novak, Mateja, 21, 38
Kralj, Ana, 49, 54, 57
Kramer, Laura Bianka, 117, 128
Kržišnik-Bukić, Vera, 94, 100, 104,
106
Kuhar, Mojca, 148, 152
Kuzmanić, Tonči, 94, 107, 131, 136

L

Lesjak Tušek, Petra, 57
Leskošek, Vesna, 94, 107
Levanič, Dušan, 5
Lewis, Lloyd R. III, 79, 82
Lindquist, Bruce, 52, 57
Lukšič-Hacin, Marina, 138, 152
Lumumba, Patrick, 78

M

Machiavelli, Niccolo, 71, 82

Mackenzie, Robert C., 80
Malnar, Brina, 70
Mann, Simon, 80
Marx, Karl, 132, 133, 136
Mbasongo, Teodoro Obiang
 Nguema, 80
Meden-Vrtovec, Helena, 22, 38
Medvešek, Mojca, 9, 10, 70, 94, 98,
 106, 107, 121, 123, 125–127, 137–
 140, 142, 146, 152
Mežnarić, Silva, 94, 107
Miheljak, Vlado, 142, 143, 152
Mikolič, Vesna, 96, 107
Mlekuž, Jernej, 1, 4, 8, 96, 106, 108,
 127, 129, 138, 149, 152
Mlinar, Zdravko, 61, 70
Mobutu, Joseph, 78
Moore, Thomas, 71, 82

O

Orel, Irena, 107

P

Pajnik, Mojca, 52, 57, 94, 107, 131,
 136
Paleske, Alexander von, 80, 83
Percy, Sarah, 76, 77, 83
Peters, John, 79
Petković, Brankica, 131, 136
Phillipson, Robert, 121, 127
Pinter, Andrej, 57
Pinter, Bojana, 22, 38
Piore, Michael, 56, 57
Pipenbaher, Bojan, 70
Pirih Svetina, Nataša, 96, 107
Požgaj Hadži, Vesna, 96, 107

R

Razpotnik, Špela, 88, 91, 92, 94, 106,
 107, 140, 142, 144, 152
Repolusk, Peter, 31, 32, 38
Rosen, Carl Gustav von, 79

S

Said, Edward W., 72, 83, 130, 131,
 133–136, 162, 174
Savimbi, Jonas, 80
Schramme, Jean, 78
Sjekloča, Marko, 114, 128
Skrbiš, Zlatko, 148, 152
Smith, Anthony D., 131, 136
Splichal, Jože, 134
Stankovič, Peter, 135, 136
Stanojević, Dragan, 152
Steiner, Rolf, 79

Š

Šabec, Nada, 96, 107
Šircelj, Milivoja, 22, 33, 37, 39
Štebe, Janez, 61, 70
Švajncer, Janez, 77, 83

T

Tiganj, Senad, 135
Toit, Nick du, 80
Tomc, Gregor, 103, 106, 136
Toplak, Kristina, 1, 4, 8, 81, 83, 137
Tschombe, Moise, 78
Türk, Danilo, 68, 70

U

Ule, Mirjana, 21, 39, 143, 145, 146,
 148, 152

V

Vah Jevšnik, Mojca, 1, 3, 8, 59, 81, 83
Velikonja, Mitja, 130, 136
Vidmar, Ksenija H., 134, 136
Vrečer, Natalija, 2, 9, 10

W

Wallerstein, Immanuel, 56, 57
Wharton, Hank, 79
Williams, Taffy, 79
Wind, Red, 76, 83

Z

Zabukovec, Stojan, 5
Zidane, Zinedine, 135
Zorn, Jelka, 52, 53, 57, 94, 106

Ž

Žitnik Serafin, Janja, 1–5, 8, 87, 94,
104, 107, 109, 111, 118, 127

Ob vse večji etnični, verski in kulturni pestrosti slovenske populacije je kompleksna integracija priseljencev pogoj za družbeno stabilnost, s tem pa tudi za varnost v strateškem okolju Slovenske vojske. Ključni cilj raziskave, katere osrednji rezultat je objavljen v pričujoči knjigi, je odgovoriti na vprašanje, kako etnično-migracijska dinamika v Sloveniji kroji razmere, v katere se vpenja vojska kot specifična delovna organizacija, s poudarkom na vprašanju zaposlovanja v Slovenski vojski.

Tako kot izhajamo iz potrebe po kompleksnejši integraciji priseljencev, ki je pogoj za notranjo varnost Slovenije, hkrati pa predstavlja možnost za razširitev nabornega potenciala Slovenske vojske, smo tudi rešitve iskali zlasti na polju učinkovitejših ukrepov za uspešno integracijo priseljencev in doslednejšega uresničevanja že sprejetih usmeritev na tem področju.

Knjiga je zasnovana izrazito interdisciplinarno, kar velja tudi za njeno metodološko podlago in teoretska izhodišča. Raziskava, katere rezultat prinaša pričujoča knjiga, je bila z metodološkega vidika v prevladujočem delu izrazito kvalitativne narave, v vsebinskem smislu pa prav tako izrazito usmerjena k humanističnim vidikom obravnavane problematike.

Janja Žitnik Serafin

